

Federaal Planbureau

Kunstlaan 47-49, 1000 Brussel
<http://www.plan.be>

Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse

Kruidtuinlaan 20, 1035 Brussel
<http://www.statbru.irisnet.be>

Studiedienst van de Vlaamse Regering

Boudewijnlaan 30 (blok B), 1000 Brussel
<http://www4.vlaanderen.be/dar/svr/>

Institut Wallon de l'Evaluation, de la Prospective et de la Statistique

Rue du Fort de Suarlée 1, 5001 Belgrade (Namur)
<http://www.iweps.be>

Regionale economische vooruitzichten 2007-2013

September 2008

D. Bassilière, db@plan.be, D. Baudewyns, dib@plan.be, F. Bossier, fb@plan.be, I. Bracke, ib@plan.be, F. Caruso, fca@iweps.be, K. Hendrickx, kh@plan.be, D. Hoorelbeke, dirk.hoorelbeke@dar.vlaanderen.be

Inhoudstafel

Regionale economische vooruitzichten 2007-2013	1
1. Inleiding.....	1
2. Internationale omgeving, arbeidsaanbod en nationale context	3
2.1. Internationale omgeving	3
2.2. Demografie en arbeidsaanbod	5
2.3. Nationale economische context	17
3. Synthese van de regionale vooruitzichten.....	21
3.1. Macro-economische evoluties	21
3.2. Werkgelegenheid en werkloosheid	25
4. Resultaten voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.....	35
4.1. Macro-economische evoluties	35
4.2. Evoluties per bedrijfstak	38
5. Resultaten voor het Vlaams Gewest.....	44
5.1. Macro-economische evoluties	44
5.2. Evoluties per bedrijfstak	48
6. Resultaten voor het Waals Gewest	55
6.1. Macro-economische evoluties	55
6.2. Evoluties per bedrijfstak	59
7. Energieverbruik en broeikasgasemissies	65
7.1. Methodologie	65
7.2. Context	65
7.3. Regionale evoluties van broeikasgasemissies	66
8. Besluit	71
9. Bibliografie.....	74
10. Bijlage.....	75
10.1. Arbeidsmarktdata voor HERMREG: bronnen en methodologie	75
10.2. Energieverbruik en broeikasgasemissies: Gedetailleerde resultaten	80
10.3. Verklarende woordenlijst	90

Lijst van tabellen

Tabel 1:	Voornaamste internationale hypothesen	4
Tabel 2:	Regionaal scenario voor demografie en arbeidsaanbod	6
Tabel 3:	Bijdragen aan de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd	7
Tabel 4:	Bijdragen aan de groei van de globale activiteitsgraad	9
Tabel 5:	Bijdragen aan de groei van de beroepsbevolking	15
Tabel 6:	Voornaamste macro-economische resultaten van de nationale projectie	19
Tabel 7:	Voornaamste macro-economische resultaten van de regionale projectie	23
Tabel 8:	Regionale arbeidsmarktvooruitzichten	25
Tabel 9:	Voornaamste macro-economische resultaten: Brussels Hoofdstedelijk Gewest	35
Tabel 10:	Structuur van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid: Brussels Hoofdstedelijk Gewest	38
Tabel 11:	Voornaamste resultaten per bedrijfstak: Brussels Hoofdstedelijk Gewest	42
Tabel 12:	Voornaamste macro-economische resultaten: Vlaams Gewest	45
Tabel 13:	Voornaamste resultaten per bedrijfstak: Vlaams Gewest	50
Tabel 14:	Structuur van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid: Vlaams Gewest	53
Tabel 15:	Voornaamste macro-economische resultaten: Waals Gewest	56
Tabel 16:	Voornaamste resultaten per bedrijfstak: Waals Gewest	60
Tabel 17:	Structuur van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid: Waals Gewest	63
Tabel 18:	Evolutie van de totale broeikasgasemissies per sector	69
Tabel 19:	Energiebalans 2005	80
Tabel 20:	Energiebalans 2010	82
Tabel 21:	Evolutie van de totale CO ₂ -emissies per sector	84
Tabel 22:	Evolutie van de totale CH ₄ -emissies per sector	86
Tabel 23:	Evolutie van de totale N ₂ O-emissies per sector	88
Tabel 24:	Evolutie van de f-gassen	89

1. Inleiding

Dit rapport geeft de resultaten van de regionalisering van de nationale economische vooruitzichten van het Federaal Planbureau¹ voor de periode 2007-2013. Het betreft de tweede studie van dit type. Het eerste rapport² dat in januari 2008 werd gepubliceerd, gaf de resultaten van de regionalisering van de nationale economische vooruitzichten 2007-2012 die in mei 2007 werden gepubliceerd.

Zoals voorheen is dit rapport het resultaat van een samenwerking tussen het Federaal Planbureau en de studiediensten van de drie Belgische gewesten (BISA, IWEPS en SVR³). Die samenwerking, die eind 2005 is begonnen, heeft het mogelijk gemaakt het multiregionaal en multisectoraal model HERMREG te ontwikkelen, dat kan ingedeeld worden bij de macro-econometrische top-down modellen. HERMREG sluit volledig aan bij het nationaal HERMES-model ontwikkeld door het Federaal Planbureau. Dit betekent dat de nationale middellangetermijnvooruitzichten van HERMES uitgesplitst worden per gewest op basis van endogene regionale verdeelsleutels.

Het HERMREG-model werd gebruikt om de huidige regionale vooruitzichten⁴ te realiseren, met als vertrekpunt de meest recente nationale middellangetermijnprojectie (op basis van het HERMES-model) van mei 2008. De nationale projectie is gebaseerd op economische informatie die eind april 2008 beschikbaar was. Deze projectie houdt dus rekening met een internationale omgeving die getroffen werd door de subprimecrisis en door de sterke prijsstijging van de grondstoffen. Het internationaal scenario van deze projectie houdt echter geen rekening met de gebeurtenissen sinds mei 2008, met name de sterke stijging van de olieprijs en bijgevolg de toename van de inflatie, zowel op Europees als op Belgisch niveau. Zo ook is bepaalde regionaal-specifieke kortetermijninformatie niet opgenomen in het huidige model.

Deze vooruitzichten omvatten ook nieuwe demografische hypothesen die rekening houden met het hoog extern migratiesaldo dat sinds enkele jaren opgetekend wordt (dat saldo blijft ook in projectie belangrijk)⁵. Daarnaast houdt de projectie rekening met het geheel van budgettaire maatregelen die gekend waren eind april 2008. Zo werd er rekening gehouden met de federale en regionale verminderingen van de personenbelastingen voor 2008 en 2009 en met de maatregelen met betrekking tot de socialezekerheidsuitgaven. De projectie houdt daarentegen geen rekening met de maatregelen die genomen werden sinds mei 2008. Ons nationaal scenario houdt ook geen rekening met de laatste nationale vooruitzichten voor de economische begroting 2009 die onlangs werden gepubliceerd. De nationale en regionale vooruitzichten in dit rap-

---

¹ Federaal Planbureau (2008a).

² Bassilière et al (2008a).

³ Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, Institut Wallon de l'Evaluation, de la Prospective et de la Statistique en Studiedienst van de Vlaamse Regering.

⁴ Het HERMREG model wordt beschreven in Bassilière et al (2008a).

⁵ Zie hiervoor Federaal Planbureau (2008b).

port moeten dan ook gezien worden in het licht van de economische situatie van eind april 2008.

Steunend op het eind april 2008 uitgewerkt nationaal en internationaal scenario, en rekening houdend met de regionale informatie beschikbaar in de laatste regionale rekeningen⁶, werden regionale vooruitzichten berekend vanaf 2006 voor de investeringen en de lonen en vanaf 2007 voor de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid. In zijn huidige ontwikkelingsstadium verstrekt HERMREG regionale en sectorale vooruitzichten van die verschillende aggregaten (en van de productiviteit per hoofd en het bbp) tot en met 2013. Die aggregaten worden gemodelleerd op het niveau van de 13 HERMES-bedrijfstakken. Demografische projecties en projecties van regionale activiteitsgraden (de enige variabelen van het model die bottom-up geproduceerd worden) en vooruitzichten in verband met grens- en pendelarbeid zijn ook beschikbaar. Aan de hand van die arbeidsmarktvooruitzichten kan de evolutie van de beroepsbevolking, van de werkende beroepsbevolking en van de werkloosheid bekeken worden. Tenslotte omvat het model sinds kort een module voor de berekening van het energieverbruik en de broeikasgasemissies die toelaat een regionalisering te geven van de nationale broeikasgasemissievoorzichten⁷.

De rest van het rapport is als volgt gestructureerd. Het tweede hoofdstuk beschrijft het onderliggend scenario van de regionale vooruitzichten. Dit scenario omvat de internationale omgeving, demografie en arbeidsaanbod en ten slotte de nationale economische context. Het derde hoofdstuk geeft een algemeen overzicht van de regionale vooruitzichten. In de hoofdstukken vier, vijf en zes komen de resultaten voor de drie gewesten (Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Vlaams Gewest, Waals Gewest) meer in detail aan bod. Hoofdstuk zeven geeft de resultaten die werden bekomen met de nieuwe module voor de regionalisering van de broeikasgasemissievoorzichten. Hoofdstuk acht besluit.

---

⁶ Instituut voor de Nationale Rekeningen (2008).

⁷ Tegen de volgende publicatie zou het model uitgebreid worden om regionale vooruitzichten te geven in verband met de rekeningen van de huishoudens en de rekeningen van de gefedereerde entiteiten.

2. Internationale omgeving, arbeidsaanbod en nationale context

In dit hoofdstuk wordt de context geschetst waarop de regionale HERMREG-vooruitzichten gebaseerd zijn. In paragraaf 1 staan de belangrijkste hypothesen die aan de basis liggen van de nationale HERMES-projectie. Die hypothesen betreffen de internationale omgeving⁸. In paragraaf 2 wordt de regionale sociodemografische projectie van het arbeidsaanbod beschreven die reeds de grondslag vormde voor de nationale projectie in de publicatie van mei 2008. Ze bepaalt eveneens de evolutie van het arbeidsaanbod in de huidige regionale economische projectie. In paragraaf 3 staat een overzicht van de belangrijkste resultaten van de "Economische vooruitzichten 2008-2013" voor België⁹. De regionale vooruitzichten zijn volledig coherent met die resultaten. Ter herinnering: de hier voorgestelde vooruitzichten zijn gebaseerd op de nationale vooruitzichten gepubliceerd door het Federaal Planbureau in mei 2008. Bijgevolg moeten de nationale en internationale vooruitzichten besproken in dit hoofdstuk gezien worden in het licht van de economische situatie eind april 2008.

2.1. Internationale omgeving

Sinds het laatste kwartaal van 2007 vertraagt de groei van de wereldeconomie, getroffen door de verzwakking van de huizenmarkt in de Verenigde Staten en de weerslag ervan op de financiële markten. De Verenigde Staten zouden geconfronteerd worden met een forse vertraging van de groei, maar Europa en Japan zouden evenmin gespaard worden. De economieën van de opkomende landen zouden beter standhouden.

Die economische vertraging doet zich voor in een inflatoire internationale context die gevoed wordt door een sterke stijging van de olieprijs, de industriële grondstoffenprijzen en de voedselprijzen, uitgedrukt in dollar. In de eurozone worden die prijsschokken echter getemperd door de sterke appreciatie van de euro ten opzichte van de dollar.

De vertraging van de activiteit in de Verenigde Staten en de sterke appreciatie van de euro benadelen de uitvoer van de eurozone, terwijl de afbrokkeling van het reëel beschikbaar inkomen (als gevolg van de sterk toegenomen inflatie) zou wegen op de groei van de particuliere consumptie. De bedrijfsinvesteringen zouden gehinderd worden door de minder gunstige vraagvooruitzichten en de hogere kost voor het verkrijgen van financiële middelen. De verzwakking van de investeringen in woongebouwen, ten slotte, zou ook druk uitoefenen op de economische groei in de eurozone, die, op basis van de beschikbare informatie eind april 2008, in 2008 nog slechts 1,7% zou bedragen tegenover 2,6% vorig jaar (zie tabel 1).

---

⁸ Federaal Planbureau (2008a), hoofdstuk 2.

⁹ Federaal Planbureau (2008a), met name p.10 en 11.

In de Verenigde Staten zou het door de Federal Reserve Bank gevoerde beleid van monetaire versoepeling en een ruimere toegang van de banken tot kredieten, gesteund door de begrotingsinspanningen van de federale regering, kunnen leiden tot een geleidelijke heropleving van de woningbouw en tot een vertrouwensherstel op de financiële markten. Dankzij de uitvoer zou de Amerikaanse groei in 2009 geleidelijk aantrekken, maar niet hoger uitkomen dan 1,7%, volgens het internationaal scenario van eind april 2008, wat duidelijk lager is dan zijn potentieel dat wordt geraamd op ongeveer 2,5%.

De Europese groei zou voordeel halen uit de verbeterde economische situatie in de Verenigde Staten, maar die verbetering zou slechts met enige vertraging tot uiting komen. Pas in de tweede jaarhelft zou het herstel van de Europese groei overtuigend zijn. Onder die omstandigheden en op basis van de beschikbare informatie eind april 2008, zou de groei in de gehele Europese Unie niet meer dan 1,9% bedragen en in de eurozone beperkt blijven tot 1,7% in 2009.

Op middellange termijn gaat het scenario, zonder nieuwe conjunctuurschokken, uit van een groei waardoor het bbp van de verschillende landen opnieuw zijn potentieel niveau benadert. In de eurozone zou de groei eerst zijn potentieel duidelijk overschrijden om nadien geleidelijk te vertragen; gemiddeld zou de groei van het bbp in de eurozone 2,0% bedragen tijdens 2010-2013. De Amerikaanse groei zou 2,7% bereiken in 2010 en nadien terugvallen tot 2,4% op het einde van de projectieperiode.

Tabel 1: Voornaamste internationale hypothesen

	Gemiddelden							
	2006	2007	2008	2009	2010-2013	1993-1999	2000-2006	2007-2013
1. Potentiële uitvoermarkten voor België (groeivoet)	8,9	7,2	5,6	5,3	7,3	6,6	6,7	6,8
Bbp eurozone	2,9	2,6	1,7	1,7	2,0	2,0	2,0	2,0
Bbp Verenigde Staten	2,9	2,2	1,2	1,7	2,5	3,7	2,6	2,2
2. Internationale prijzen in euro (groeivoet)								
Uitvoer van goederen en diensten zonder energie	1,8	-0,6	-1,0	1,0	1,4	0,3	-0,8	0,7
Invoer van goederen en diensten zonder energie	0,6	-0,5	-1,2	1,0	1,5	0,3	-1,3	0,7
Invoer van energie	18,7	1,2	24,1	-1,0	2,4	4,0	20,3	4,8
3. Olieprijs (Brent, USD) (1)	65,2	72,5	101,5	100,2	110,0	17,2	37,8	99,5
4. Wisselkoers (niveau) (1)								
EUR in USD (*100)	125,6	137,0	154,7	154,2	154,2	119,3	109,1	151,8
5. Rentevoet (niveau) (1)								
Korte termijn (3 maanden)								
Eurozone	3,1	4,3	4,4	3,8	4,0	-	3,1	4,0
Verenigde Staten	5,2	5,3	2,9	3,1	4,8	5,1	3,3	4,0
Lange termijn (10 jaar)								
Eurozone	3,8	4,3	3,9	3,7	4,7	-	4,4	4,3
Verenigde Staten	4,8	4,6	3,8	3,9	5,5	6,2	4,7	4,6
6. Inflatie								
Eurozone	2,2	2,1	3,2	2,1	1,8	2,4	2,2	2,1
Verenigde Staten	3,2	2,9	2,4	1,7	1,9	2,2	2,8	2,1

(1) In de kolom 2010-2013 wordt de waarde op het einde van de periode (2013) weergegeven.

De inflatie in de eurozone zou, nadat ze in 2008 haar hoogste niveau sinds de oprichting van de zone heeft bereikt, snel dalen en op middellange termijn gemiddeld nog slechts 1,8% bedragen. De inflatie zou onder controle blijven door de matige toename van de prijzen van de ingevoerde grondstoffen, het behoud van een gematigde ontwikkeling van de loonkosten per eenheid product en een vrij hoge reële kortetermijnrente.

In het kielzog van de mondiale conjunctuur vertraagt ook de groei van de Belgische potentiële uitvoermarkten in 2008 en 2009. Bovendien zou de euro in 2008 appreciëren ten opzichte van de Amerikaanse dollar. In 2009 zou dat hoge niveau van de euro gehandhaafd blijven, wat de prijscompetitiviteit van de exporteurs in de eurozone zou aantasten. Vanaf 2010 zou de groei van de potentiële uitvoermarkten aantrekken onder impuls van het herstel in Europa en de nog steeds sterke groei van de opkomende landen.

2.2. Demografie en arbeidsaanbod

Zowel voor de nationale economische vooruitzichten die in mei gepubliceerd werden als voor de regionale vooruitzichten die nu gepresenteerd worden, werd het scenario voor het arbeidsaanbod "buiten model" berekend. Het wordt opgesteld via een aparte sociodemografische module, die voor elke combinatie van regio van woonplaats, leeftijd en geslacht een projectie voor de activiteitsgraad koppelt aan de bevolkingsvooruitzichten. In tegenstelling tot de rest van het model HERMREG, wordt in dit geval bottom-up gewerkt. Het nationale resultaat volgt door aggregatie van de regionale ramingen. De resultaten van de sociodemografische projectie van het arbeidsaanbod worden gebruikt als exogene hypothesen in de eigenlijke regionale economische projectie.

Het eerste luik van tabel 2 bevat het demografische scenario (totale bevolking; bevolking op arbeidsleeftijd) dat bij de projectie van het arbeidsaanbod gebruikt werd. Het is overgenomen uit de "Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060" van mei 2008. Het tweede luik van de tabel rapporteert de (regionale en nationale) projectieresultaten voor de globale activiteitsgraad (15-64 jaar)¹⁰ en voor het arbeidsaanbod¹¹.

---

¹⁰ Gedefinieerd als de verhouding tussen de totale beroepsbevolking (15 jaar en meer) en de bevolking op arbeidsleeftijd (15 tot 64 jaar).

¹¹ Gedefinieerd als de beroepsbevolking volgens FPB-definitie, zie bijlage 10.1.

Tabel 2: Regionaal scenario voor demografie en arbeidsaanbod

	Gemiddelden							
	2006	2007	2008	2009	2010-2013	1993-1999	2000-2006	2007-2013
1. Totale bevolking								
<i>1a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	69,3	72,0	72,7	76,0	78,8	25,9	45,9	76,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	12,2	12,7	13,3	14,0	14,1	0,9	9,7	13,7
Vlaams Gewest	37,1	37,6	37,1	38,5	39,6	17,7	23,5	38,8
Waals Gewest	20,0	21,8	22,3	23,5	25,2	7,3	12,7	24,0
<i>1b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,3	0,4	0,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,2	1,2	1,3	1,3	1,3	0,1	1,0	1,3
Vlaams Gewest	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,3	0,4	0,6
Waals Gewest	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,2	0,4	0,7
2. Bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar)								
<i>2a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	62,6	65,8	54,2	43,8	30,1	4,7	32,3	40,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	10,1	10,2	9,5	9,3	8,7	1,1	8,1	9,1
Vlaams Gewest	30,6	31,6	24,3	17,8	11,5	3,5	11,9	17,1
Waals Gewest	22,0	23,9	20,4	16,6	9,9	0,2	12,4	14,3
<i>2b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,9	0,9	0,8	0,6	0,4	0,1	0,5	0,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,5	1,5	1,4	1,3	1,2	0,2	1,2	1,3
Vlaams Gewest	0,8	0,8	0,6	0,4	0,3	0,1	0,3	0,4
Waals Gewest	1,0	1,1	0,9	0,7	0,4	0,0	0,6	0,6
3. Activiteitsgraad, definitie FPB (1)(2)								
Het Rijk	72,5	71,9	71,7	71,9	73,0	68,5	71,7	72,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	71,4	70,8	70,3	70,2	70,4	65,7	70,0	70,3
Vlaams Gewest	73,1	72,7	72,7	72,9	74,0	69,6	72,6	73,2
Waals Gewest	71,6	70,8	70,4	70,6	72,1	67,2	70,6	71,1
4. Beroepsbevolking (15 jaar en meer), definitie FPB								
<i>4a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	40,3	9,8	25,3	42,6	42,2	34,5	49,1	35,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	10,0	2,9	3,1	6,3	6,5	2,1	10,3	5,5
Vlaams Gewest	12,9	6,7	17,1	20,5	20,0	21,7	21,5	17,8
Waals Gewest	17,3	0,1	5,2	15,8	15,7	10,7	17,4	12,0
<i>4b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,8	0,2	0,5	0,8	0,8	0,8	1,0	0,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2,1	0,6	0,6	1,3	1,3	0,5	2,3	1,1
Vlaams Gewest	0,4	0,2	0,6	0,7	0,7	0,8	0,8	0,6
Waals Gewest	1,1	0,0	0,3	1,0	1,0	0,7	1,1	0,7

(1) Verhouding tussen beroepsbevolking (15 jaar en meer) en bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar).

(2) In de kolom 2010-2013 wordt de waarde op het einde van de periode (2013) weergegeven.

In de volgende paragrafen gaan we dieper in op de onderliggende determinanten die de nationale en regionale evoluties van de bevolking op arbeidsleeftijd (afdeling 2.2.1) en de globale activiteitsgraad (afdeling 2.2.2) bepalen. De resultaten voor de evolutie van de beroepsbevolking komen aan bod in afdeling 2.2.3.

2.2.1. Bevolking op arbeidsleeftijd

Voor analyses op middellange termijn is het nuttig de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd op te splitsen in twee componenten. De eerste bevat de invloed van “de doorstroom” van de bevolkingscohorten op de leeftijdsladder (instroom op arbeidsleeftijd van de cohorten die 15 jaar bereiken, uitstroom van de cohorten die 65 jaar bereiken). De tweede component bevat het effect van alle elementen die inwerken op de omvang van de cohorten op arbeidsleeftijd, hetzij positief (inkomende migratie), hetzij negatief (uitgaande migratie, overlijden). Het onderscheid is van belang, omdat de invloed van de eerste determinant (de “doorstroom”) minstens op middellange termijn zeer accuraat te voorspellen is; hij wordt immers vrijwel volledig bepaald door voorbije demografische evoluties. De tweede component (verder afgekort tot “netto-migratie”) bevat daarentegen de meest volatiele factor van de bevolkingsbewegingen en hangt op cruciale wijze af van de hypothesen die gehanteerd worden in de bevolkingsvooruitzichten¹².

In tabel 3 wordt de invloed gegeven van beide determinanten, uitgedrukt als bijdrage in procentpunt (ppt) aan de groei van de (nationale of regionale) bevolking op arbeidsleeftijd. We bespreken eerst de nationale resultaten en vervolgens de onderliggende regionale evoluties.

Tabel 3: Bijdragen aan de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd

<i>(in ppt, tenzij anders vermeld; periodegemiddelden)</i>	Het Rijk		Brussels Hoofdstedelijk Gewest		Vlaams Gewest		Waals Gewest	
	00-06	07-13	00-06	07-13	00-06	07-13	00-06	07-13
Groei bevolking op arbeidsleeftijd (in %)	0,48	0,57	1,24	1,29	0,30	0,42	0,56	0,63
A. Bijdrage “doorstroom”	0,34	0,21	0,41	0,40	0,20	0,09	0,58	0,35
B. Bijdrage “netto migratie”	0,13	0,37	0,83	0,89	0,10	0,33	-0,02	0,28

Nationaal

De groei van de Belgische bevolking op arbeidsleeftijd versnelde opmerkelijk tijdens het lopende decennium: van nauwelijks 0,13% in 2000 naar 0,95% in 2007. Daar zijn twee belangrijke verklaringen voor. Eén, dunbevolkte oorlogsc cohorten bereiken tijdens de periode 2005-2008 de kaap van de 65 jaar, zodat er tijdens die periode minder personen wegvallen op arbeidsleeftijd. Doorstroomeffecten leveren dus een (tijdelijk) sterk verhoogde bijdrage aan de groei (vorig jaar: 0,62 ppt). Twee, sinds het begin van het decennium is het migratiesaldo met het buitenland (op arbeidsleeftijd) sterk toegenomen, zodat ook de bijdrage van de “netto-migratie” fors toenam (tot 0,33 ppt vorig jaar).

De invloed van de eerste factor doet zich ook dit jaar nog gelden, maar zal nadien afnemen in kracht en uiteindelijk wegvallen, naarmate steeds sterker bevolkte cohorten de leeftijd van 65

¹² Voor een analytische uitwerking van dit begrippenkader, zie Federaal Planbureau (2008a, hoofdstuk 4, paragraaf A).

jaar bereiken. Die evolutie is perfect voorspelbaar, want is reeds vervat in de huidige structuur van de bevolkingspiramide. Vanaf 2012 wordt de bijdrage van de “doorstroom” zelfs licht negatief. Van de tweede factor is het veel moeilijker in te schatten wat zijn invloed zal zijn op middellange termijn. De “Bevolkingsvoorzichten 2007-2060” gaan er van uit dat het recent geobserveerde hogere externe migratiesaldo ook op middellange termijn (tot en met 2013) op dat niveau behouden blijft, zodat de bijdrage van de “netto-migratie” op nagenoeg hetzelfde peil blijft als vorig jaar.

De combinatie van die beide elementen resulteert op middellange termijn in een geleidelijk afkalvende maar steeds beduidend positieve groei van de Belgische bevolking op arbeidsleeftijd (zie tabel 2: van 0,9% in 2007 naar 0,4% gemiddeld tijdens de periode 2010-2013). De gemiddelde groei bedraagt daarmee 0,57% per jaar tijdens de projectieperiode (tabel 3), nog licht hoger dus dan de 0,48% per jaar uit het begin van dit decennium. Bijna twee derde van die groei kan verklaard worden door de factor “netto-migratie” (bijdrage van 0,37 ppt per jaar); ruim één derde moet toegeschreven worden aan doorstroomeffecten (bijdrage van 0,21 ppt per jaar), die echter geconcentreerd zijn aan het begin van de periode.

Regionaal

Er zijn uitgesproken regionale verschillen in de demografische ontwikkelingen. Net zoals in het recente verleden, zou de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd beduidend hoger liggen in Brussel (tabel 3: 1,29% per jaar tijdens 2007-2013) dan in Wallonië (0,63%) en dan in Vlaanderen (0,42%). Dat is voornamelijk het gevolg van de sterkere impact van de factor netto-migratie¹³ in Brussel (bijdrage van 0,89 ppt per jaar) in vergelijking met beide andere gewesten (0,33 ppt in Vlaanderen; 0,28 ppt in Wallonië); de sterk gestegen inkomende migratie uit het buitenland is immers méér dan proportioneel gericht naar Brussel. Maar ook doorstroomeffecten leveren tijdens de projectieperiode een sterkere bijdrage in Brussel (0,40 ppt per jaar) dan in Wallonië (0,35 ppt) en – vooral – Vlaanderen (0,09 ppt). Dat de bevolking op arbeidsleeftijd op middellange termijn minder sterk groeit in Vlaanderen dan in Wallonië moet volledig aan die factor worden toegeschreven: de demografische erfenis uit het verleden zorgt in Vlaanderen zowel voor relatief minder omvangrijke instromende cohorten op arbeidsleeftijd (die 15 jaar bereiken) als voor relatief méér omvangrijke uitstromende cohorten (die 65 jaar bereiken).

2.2.2. Globale activiteitsgraad

Evoluties in de globale activiteitsgraad kunnen (zowel nationaal als regionaal) opgesplitst worden in drie componenten: een demografische, een gedrags- en een restcomponent. De demografische component bevat wijzigingen in de globale activiteitsgraad die veroorzaakt worden door verschuivingen in de leeftijdsstructuur van de bevolking op arbeidsleeftijd, bij gelijkblijvende activiteitsgraden per leeftijd en geslacht. De gedragscomponent bevat wijzigingen in de globale activiteitsgraad die toegeschreven kunnen worden aan veranderingen in het aanbodgedrag,

---

¹³ Die bevat – naast netto externe migratie en overlijdens op arbeidsleeftijd - nu eveneens de netto interne migratie tussen de gewesten.

d.w.z. veranderingen in de activiteitsgraden per leeftijd en geslacht bij gelijkblijvende leeftijdsstructuur van de bevolking op arbeidsleeftijd¹⁴. De restcomponent bevat zoals gebruikelijk de samengestelde effecten van tweede orde (over het algemeen verwaarloosbaar klein), maar in dit geval ook de impact van de (beperkte) wijzigingen in het arbeidsaanbod vanaf 65 jaar én de invloed van een “statistische discrepantie” in de data¹⁵. Binnen de demografische component kan opnieuw een onderscheid gemaakt worden tussen doorstroomeffecten (veroorzaakt doordat cohorten tussen 15 en 64 jaar typisch een omgekeerd u-vormig patroon van activiteitsgraden doorlopen) en het effect van “netto-migratie”.

Tabel 4: Bijdragen aan de groei van de globale activiteitsgraad

<i>(In ppt, tenzij anders vermeld; periodegemiddelden)</i>	Het Rijk		Brussels Hoofdstedelijk Gewest		Vlaams Gewest		Waals Gewest	
	00-06	07-13	00-06	07-13	00-06	07-13	00-06	07-13
Groei globale activiteitsgraad (in %)	0,54	0,11	1,06	-0,20	0,45	0,17	0,57	0,11
A. Bijdrage demografie	-0,14	-0,17	0,07	-0,01	-0,10	-0,19	-0,26	-0,17
- waarvan: “doorstroom”	-0,18	-0,20	0,12	0,19	-0,16	-0,24	-0,31	-0,24
- waarvan: “netto migratie”	0,04	0,03	-0,05	-0,21	0,05	0,06	0,05	0,06
B. Bijdrage aanbodgedrag	0,67	0,26	0,21	-0,16	0,64	0,34	0,87	0,25
- waarvan: 15-49 jaar	0,26	-0,11	-0,01	-0,31	0,21	-0,04	0,43	-0,18
- waarvan: 50-64 jaar; mannen	0,11	0,12	0,07	0,06	0,10	0,11	0,15	0,16
- waarvan: 50-64 jaar; vrouwen	0,30	0,25	0,15	0,09	0,33	0,26	0,29	0,27
C. Restcomponent	0,01	0,02	0,78	-0,03	-0,09	0,02	-0,04	0,03

In tabel 4 wordt de invloed van alle determinanten uitgedrukt in termen van bijdrages in ppt aan de groei van de globale (nationale of regionale) activiteitsgraad. We bespreken achtereenvolgens de impact van de demografie en van wijzigingen in het aanbodgedrag en becommentariëren ten slotte het eindresultaat voor de evolutie van de globale activiteitsgraad. Opnieuw komt telkens eerst de ontwikkeling op nationaal vlak aan bod, en wordt in tweede instantie ingegaan op de onderliggende regionale kenmerken.

Invloed van de demografie

Nationaal

Op nationaal vlak is netto-migratie proportioneel (iets) méér geconcentreerd in leeftijdsklassen met hoger dan gemiddelde activiteitsgraden, wat gepaard gaat met een licht positief effect op de groei van de globale activiteitsgraad¹⁶ (tabel 4: bijdrage van 0,03 ppt tijdens de periode 2007-

¹⁴ Zoals verder nog zal blijken, kunnen wijzigingen in activiteitsgraden ook veroorzaakt worden door meetproblemen; die wijzigingen komen eveneens terecht in deze component, hoewel het strikt genomen dan niet om “gedragsveranderingen” gaat.

¹⁵ Dat is het gevolg van een gebrek aan onderlinge afstemming tussen de historische reeksen voor binnenlandse werkgelegenheid volgens gewest van werkplaats, werkzame bevolking volgens gewest van woonplaats, grensarbeid en interregionale pendelstromen. Daardoor ontstaat een verschil tussen de regionale beroepsbevolking (en globale activiteitsgraad) in de sociodemografische databank en in de HERMREG-databank (zie appendix 1 over de HERMREG-arbeidsmarktdata voor de details). De discrepantie geldt enkel op regionaal niveau; nationaal valt zij weg.

¹⁶ Onder de veronderstelling dat – per regio van woonplaats, leeftijd en geslacht – migranten en ingezetenen dezelfde activiteitsgraad hebben.

2013). Negatieve doorstroomeffecten wegen echter sterker door tijdens de projectieperiode (bijdrage van -0,20 ppt per jaar), vooral in de periode 2007-2008 (gemiddeld -0,42 ppt tijdens die twee jaar). Zij hangen samen met het verdwijnen van de oorlogsgeneraties op arbeidsleeftijd en het doorschuiven van de omvangrijke babyboomcohorten van de leeftijdsklassen met de hoogste activiteitsgraden (tussen 30 en 50 jaar) naar oudere leeftijdsklassen met lagere activiteitsgraden. Globaal dragen wijzigingen in de demografische structuur op middellange termijn dus negatief bij tot de groei van de Belgische activiteitsgraad (-0,17 ppt per jaar), met de sterkste negatieve impact weliswaar aan het begin van de periode. Vanaf 2009 neemt die neerwaartse druk snel af, om volledig weg te vallen op het einde van de projectieperiode.

Regionaal

Een gelijkaardige vaststelling geldt voor Vlaanderen en voor Wallonië, waar demografische veranderingen negatief bijdragen aan de groei van de activiteitsgraad (respectievelijk -0,19 en -0,17 ppt per jaar), ondanks een licht positief effect vanuit de netto-migratie. Niet zo voor Brussel, waar de demografie op middellange termijn nauwelijks een impact zou hebben op de globale activiteitsgraad. Brussel is niet alleen de belangrijkste toegangspoort voor inkomende externe migratie, maar is eveneens een bron van uitgaande interne migratie naar Vlaanderen en naar Wallonië. Die interne migratie is typisch sterk geconcentreerd op leeftijden met hoger dan gemiddelde activiteitsgraden, zodat netto-migratie uiteindelijk negatief bijdraagt tot de groei van de Brusselse activiteitsgraad (-0,21 ppt). Dat wordt echter grotendeels geneutraliseerd door positieve doorstroomeffecten (0,19 ppt), het gevolg van het feit dat in Brussel de bevolking op arbeidsleeftijd een veel jongere leeftijdsstructuur heeft dan in beide andere gewesten (gedeeltelijk trouwens het gevolg van de gecumuleerde impact van de migratiestromen uit het verleden) en veel minder sterk gedomineerd wordt door de babyboomcohorten.

Invloed van wijzigingen in het aanbodgedrag

Nationaal

Dat demografische ontwikkelingen negatief bijdragen tot de groei van de Belgische activiteitsgraad is niet nieuw. Dat was eveneens het geval tijdens de periode 2000-2006 (tabel 4: -0,14 ppt per jaar, maar oplopend tot gemiddeld -0,35 ppt in 2005-2006). Dat werd in die periode echter ruimschoots gecompenseerd door een sterk positieve bijdrage van veranderingen in het aanbodgedrag (0,67 ppt per jaar). Gedragswijzigingen zorgden toen voor stijgende activiteitsgraden bij mannen in de leeftijdsklassen boven 50 jaar (bijdrage van 0,11 ppt) en – vooral – bij vrouwen in de leeftijdsklassen boven dertig jaar (bijdrages van respectievelijk 0,26 ppt van de klasse 30-49 jaar en van 0,30 ppt van de klasse 50-64 jaar). Dat laatste is het gevolg van de sterke en structurele positieve impuls die uitgaat van de geleidelijke veroudering van generaties vrouwen die sterker participeren op de arbeidsmarkt dan eerdere generaties. Die “cohortegebonden” gedragswijzigingen worden nog versterkt door een institutionele hervorming, waarbij de pensioenleeftijd voor vrouwen trapsgewijze opgetrokken wordt naar 65 jaar.

Tijdens de projectieperiode valt de globale bijdrage van de gedragscomponent echter sterk terug (naar 0,26 ppt). Opvallend daarbij is de forse inzinking in 2007 (bijdrage van -0,31 ppt). Die komt als een volslagen verrassing, niet alleen omdat zij plaatsvindt in een periode van hoogconjunctuur en boemende arbeidsmarkt, maar vooral omdat er niets gewijzigd lijkt aan de (structurele) factoren die tot voor kort de toename van de activiteitsgraad ondersteunden. Uit verdere analyse blijkt dat de inzinking veroorzaakt wordt door sterke negatieve schokken op de activiteitsgraden in de leeftijdsklassen *beneden 50 jaar* (bijdrage van -0,68 ppt in 2007), terwijl de stijgende tendens van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen nauwelijks onderbroken wordt (gezamenlijke bijdrage voor mannen en vrouwen van 0,37 ppt in 2007).

De negatieve schokken lijken¹⁷ rechtstreeks verband te houden met de strengere controles op actief zoekgedrag van uitkeringsgerechtigde werklozen in de leeftijdscategorieën tot 50 jaar. Die gaan gepaard met een extra neerwaarts effect op de administratief geregistreerde werkloosheid¹⁸ en kunnen op die manier aanleiding geven tot een daling van de gemeten activiteitsgraden, zelfs zonder reële wijzigingen in het aanbodgedrag. Hetzelfde fenomeen zou ook dit jaar de activiteitsgraden beneden 50 jaar verder drukken (bijdrage van -0,30 ppt), maar vanaf volgend jaar sterk afzwakken. Slechts vanaf 2010 begint het geheel van gedragsveranderingen onder 50 jaar terug positief bij te dragen tot de groei van de globale activiteitsgraad. Gemiddeld over de projectieperiode is hun bijdrage duidelijk negatief (tabel 4: -0,11 ppt), een forse terugval t.o.v. het recente verleden (positieve bijdrage van 0,26 ppt in de periode 2000-2006). De terugval heeft grotendeels te maken met de negatieve bijdrages tijdens de periode 2007-2008, maar moet ook gedeeltelijk toegeschreven worden aan het feit dat op middellange termijn de cohortegebonden verhoging van de activiteitsgraden bij vrouwen geleidelijk uitdooft tussen 30 en 40 jaar.

In de leeftijdsklassen *vanaf 50 jaar* wordt de evolutie van de activiteitsgraden tijdens de projectieperiode verder ondersteund door beleidsmaatregelen (generatiepact: invoeren pensioenbonus en optrekken dominante instroomleeftijd in brugpensioen van 58 naar 60 jaar; pensioenhervorming: optrekken van de pensioenleeftijd voor vrouwen naar 65 jaar in 2009). Bij vrouwen blijft bovendien het effect van de cohortegebonden verhoging van de activiteitsgraden een sterke rol spelen. De bijdrage van wijzigingen in het aanbodgedrag vanaf 50 jaar blijft nagenoeg op hetzelfde peil als in het recente verleden bij mannen (tabel 4: 0,12 ppt per jaar nu; 0,11 ppt toen) en zwakt licht af bij vrouwen (0,25 ppt nu; 0,30 ppt toen).

We kunnen besluiten dat de terugval in de *totale bijdrage* van alle gedragswijzigingen in de projectieperiode t.o.v. het begin van het decennium grotendeels (maar niet uitsluitend) het gevolg is van de evoluties in de activiteitsgraden beneden 50 jaar en bovendien sterk beïnvloed wordt door wat er gebeurt aan het begin van de projectieperiode: vanaf 2009 stijgt de bijdrage van gedragswijzigingen terug naar gemiddeld 0,41 ppt per jaar.

---

¹⁷ Voor meer details, zie Federaal Planbureau (2008a, hoofdstuk 4, paragraaf A).

¹⁸ Ofwel omdat de werkloosheidsuitkering geschorst wordt, ofwel omdat een vrijstelling van zoekplicht omwille van 'sociale en familiale redenen' of om 'redenen van studie' verleend wordt.

Regionaal

In elk van de drie gewesten leveren veranderingen in de activiteitsgraden *beneden 50 jaar* een negatieve bijdrage aan de groei van de globale (regionale) activiteitsgraad tijdens de projectieperiode (tabel 4: Brussel: -0,31 ppt per jaar; Vlaanderen: -0,04 ppt; Wallonië: -0,18 ppt). Telkens weegt de evolutie aan het begin van de projectieperiode daarbij sterk door. Een bijkomende moeilijkheid voor een correcte inschatting van de recente regionale evoluties is dat niet alleen de activeringspolitiek, maar ook de afschaffing van de stempelcontrole (vanaf januari 2006) belangrijke en regionaal gedifferentieerde gevolgen heeft gehad voor de administratieve meting van de werkloosheid en sterke onzuiverheden heeft veroorzaakt in de evolutie van het aantal niet-werkende werkzoekenden, dat gerapporteerd wordt door de gewestelijke diensten voor arbeidsbemiddeling. De gevolgen daarvan zouden elkaar op nationaal vlak enigszins gecompenseerd hebben, maar op regionaal vlak zou de omvang van de recente werkloosheidsdaling en – vooral – haar spreiding over de jaren 2006-2007 er beduidend door beïnvloed zijn geweest. Het lijkt er – met enig voorbehoud – op dat de werkloosheidsdaling in Vlaanderen tijdens de afgelopen twee jaar licht overschat en in Wallonië licht onderschat zou kunnen zijn geweest door de verandering in meetmethoden. Met meer zekerheid kan gesteld worden dat de timing van de werkloosheidsdaling in zowel Brussel als Wallonië sterk vertekend is, met allicht een belangrijke onderschatting van de daling in 2006 en eerder een overschatting in 2007, waarschijnlijk nog met uitlopers naar 2008¹⁹. Dat heeft uiteraard eveneens de nodige gevolgen voor de gemeten evolutie van de activiteitsgraden tijdens die periode. Het helpt wellicht te verklaren dat de bijdrage van wijzigingen in het “aanbodgedrag” beneden 50 jaar in Vlaanderen reeds sterk terugvalt in 2006 (van 0,24 ppt naar -0,42 ppt), maar weinig extra verval vertoont in 2007 (-0,49 ppt), terwijl in Brussel de terugval veel beperkter is in 2006 (van -0,08 ppt naar -0,25 ppt) dan in 2007 (-0,95 ppt) en in Wallonië er in 2006 zelfs een toename is (van 0,16 ppt naar 0,45 ppt), maar de terugval erg groot is in 2007 (-0,94 ppt).

Ook in 2008 zou de bijdrage van gedragswijzigingen onder 50 jaar sterker negatief zijn in Brussel (-0,73 ppt) en in Wallonië (-0,56 ppt) dan in Vlaanderen (-0,10 ppt). Vanaf 2009 zouden echter de negatieve schokken op de activiteitsgraden beneden 50 jaar grotendeels geabsorbeerd zijn; vanaf 2010 begint de structurele toename van de vrouwelijke activiteitsgraden tussen 30 en 50 jaar zowel in Vlaanderen als in Wallonië terug de evoluties te domineren. Gemiddeld over

---

¹⁹ Die conclusies zijn gebaseerd op een vergelijking tussen de evolutie in het geregistreerde aantal niet werkende werkzoekenden (NWWZ) volgens de gewestelijke diensten van arbeidsbemiddeling en de regionale evolutie van het aantal uitkeringsgerechtigde volledig werklozen (UVW) volgens de betalingsstatistieken van de RVA. Die laatste worden niet vertekend door de afschaffing van de stempelcontrole. Indien vanaf 2006 per leeftijdsklasse en geslacht de gewestelijke reeksen voor NWWZ geëxtrapoleerd worden met de evolutie uit de RVA-reeksen voor UVW's, dan volgt een alternatieve raming voor de evolutie van de werkloosheidsgraad (volgens definitie FPB) tijdens de afgelopen twee jaar. In Vlaanderen zou volgens die raming de werkloosheidsgraad gedaald zijn van 10,2% in 2005 naar 9,6% in 2006 (in plaats van naar 9,4% in de HERMREG-databank) en naar 8,4% in 2007 (in plaats van 8,1%). In Wallonië geeft die berekening reeds een forse daling in 2006 (van 19,2% naar 18,7%), terwijl in de HERMREG-databank dan nog sprake is van een lichte stijging (naar 19,3%); de daling in 2007 (van 18,7% naar 17,9%) is dan weer minder sterk dan in de HERMREG-databank (van 19,3% naar 18,2%). In Brussel zou de werkloosheidsgraad dan gedaald zijn van 22,4% in 2005 naar 22,1% in 2006 (in plaats van 22,3%) en verder naar 21,4% in 2007 (in plaats van 21,3%). Nationaal zou de daling van de werkloosheidsgraad licht sterker geweest zijn in 2006 dan in de HERMREG-databank (van 14,2% naar 13,7% in plaats van 13,8%) en iets minder sterk in 2007 (naar 12,7% in plaats van naar 12,6%).

de periode 2009-2013 bedraagt de bijdrage van gedragswijzigingen onder 50 jaar dan respectievelijk 0,06 ppt (Vlaanderen) en 0,05 ppt (Wallonië).

In Brussel is de situatie echter anders. Al tijdens de periode 2000-2006 kenden de activiteitsgraden bij vrouwen in de leeftijdsklassen van 25 tot 49 jaar er een opmerkelijk minder dynamisch verloop dan in beide andere gewesten. Gedragswijzigingen in die klasse leverden fors positieve bijdrages in Vlaanderen (0,27 ppt) en Wallonië (0,31 ppt), maar een licht negatieve bijdrage in Brussel (-0,04 ppt). Dat zou betekenen dat de cohortegebonden verhoging van de activiteitsgraden bij vrouwen in Brussel reeds uitgewerkt is op die leeftijden. Daarmee valt meteen de belangrijkste drijvende kracht achter de verhoging van de activiteitsgraden onder 50 jaar weg in dat gewest, zodat de bijdrage van wijzigingen in het aanbodgedrag in die leeftijdsklasse er ook tijdens de periode 2009-2013 negatief blijft (-0,10 ppt).

Om dezelfde reden zou de bijdrage van wijzigingen in het vrouwelijke aanbodgedrag *vanaf 50 jaar* op middellange termijn substantieel hoger liggen in Vlaanderen (tabel 4: 0,26 ppt) en in Wallonië (0,27 ppt) dan in Brussel (0,09 ppt). Die gemiddelde bijdragen zijn in alle gewesten vrij representatief voor de gehele projectieperiode (een sterke verhoging in 2009 ten gevolge van het optrekken van de pensioenleeftijd naar 65 jaar niet te na gesproken) en liggen grosso modo ook in lijn met de bijdragen die tijdens de periode 2000-2006 werden opgetekend. Wat de mannelijke activiteitsgraden vanaf 50 jaar betreft, ook hun bijdrage zou – net zoals in het recente verleden – tijdens de projectieperiode positiever uitvallen in Wallonië (0,16 ppt) en in Vlaanderen (0,11 ppt) dan in Brussel (0,06 ppt). Opnieuw zijn de gemiddelden representatief voor de gehele periode.

De *totale bijdrage* van alle gedragswijzigingen is op middellange termijn positiever in Vlaanderen (0,34 ppt per jaar) dan in Wallonië (0,25 ppt per jaar) en negatief in Brussel (-0,16 ppt). De meetproblemen in de administratieve werkloosheid gedurende de periode 2006-2008 lijken die periodegemiddelden nochtans enigszins te vertekenen. Zo zou vanaf 2009 de positieve impuls gemiddeld licht hoger liggen in Wallonië dan in Vlaanderen (0,48 ppt tegen 0,43 ppt). Dat was ook al het geval tijdens de periode 2000-2005 (0,86 ppt tegen 0,75 ppt per jaar), zodat er minstens voor die periode geen aanwijzingen zijn dat de krappere toestand van de arbeidsmarkt in Vlaanderen tot een relatief dynamischer aanbodgedrag heeft geleid.

Resultaat

Nationaal

Tijdens de projectieperiode groeit de globale Belgische activiteitsgraad slechts met 0,11% per jaar (tabel 4: tegen 0,54% in de periode 2000-2006), het resultaat van een negatieve demografische bijdrage (-0,17 ppt), een positieve bijdrage van gedragswijzigingen (0,26 ppt per jaar) en een licht positieve restcomponent.

Van 1999 tot 2005 steeg de activiteitsgraad van 69,8% naar 72,5%. In 2006 stabiliseerde hij echter, om in 2007 dan scherp terug te vallen, tot 71,9% (zie tabel 2), het gecombineerde gevolg van ne-

gatieve schokken op de activiteitsgraden beneden 50 jaar en sterk negatieve demografische structureffecten. Dezelfde twee fenomenen zouden ervoor zorgen dat ook in 2008 de activiteitsgraad nog verder daalt (van 71,9% naar 71,7%). Vanaf 2009 verzwakt die dubbele negatieve impact aanzienlijk en krijgen de structurele factoren die de activiteitsgraden bij vrouwen boven 35 jaar en bij mannen boven 50 jaar de hoogte induwen, terug de bovenhand. De activiteitsgraad klimt reeds naar 71,9% in 2009 en stijgt vervolgens met 0,26 ppt gemiddeld tijdens de periode 2010-2013, zodat hij op het einde van de projectieperiode 73,0% bedraagt.

Regionaal

Na verrekening van de demografische bijdrage (negatief in Vlaanderen en Wallonië; neutraal in Brussel), de bijdrage van gedragswijzigingen (negatief in Brussel; positief in Vlaanderen en Wallonië) en de (beperkte) invloed van de restcomponent, blijkt (tabel 4) dat de Vlaamse activiteitsgraad gemiddeld met 0,17% per jaar groeit tijdens de projectieperiode, de Waalse activiteitsgraad met 0,11% per jaar en dat in Brussel de activiteitsgraad gemiddeld krimpt met 0,20% per jaar. Vergelijk dat met de periode 2000-2006, toen net de omgekeerde hiërarchie gold en de Brusselse activiteitsgraad sterker groeide (1,06% per jaar) dan de Waalse (0,57% per jaar) en de Vlaamse (0,45% per jaar). Indien men echter abstractie maakt van de periode 2007-2008, groeit ook in projectie de Waalse activiteitsgraad sterker (0,47% per jaar) dan de Vlaamse (0,36% per jaar). Bovendien blijft de sterkere groei van de Brusselse activiteitsgraad tijdens de periode 2000-2006 onverklaard, want moet zij toegewezen worden aan wijzigingen in de hierboven vermelde “statistische discrepantie”: positieve bijdrage van 0,78 ppt in Brussel voor de restcomponent in die periode, gecompenseerd door negatieve bijdrages voor de restcomponent van -0,09 ppt in Vlaanderen en van -0,04 ppt in Wallonië (tabel 4). Dat wijst er meteen ook op dat de nodige onzekerheid bestaat over de “werkelijke” evolutie van de activiteitsgraden per leeftijd en geslacht in Brussel tijdens die periode en dat bijgevolg de sociodemografische projectie van de globale activiteitsgraad (en van het arbeidsaanbod) voor dat gewest een veel grotere foutenmarge bevat dan die voor beide andere gewesten.

Qua dynamiek kan er opnieuw gewezen worden op de specifieke evolutie tijdens de periode 2006-2008 (zie tabel 2), periode waarin de impact van de demografie, de negatieve schokken op de activiteitsgraden beneden 50 jaar en wellicht ook de meetproblemen in de administratieve werkloosheid zwaar doorwegen. De Vlaamse activiteitsgraad daalde reeds in 2006 (van 73,3% naar 73,1%), onder sterke neerwaartse demografische druk, maar ook reeds in afwezigheid van positieve impulsen vanuit het aanbodgedrag. In 2007 blijft de demografie sterk negatief doorwegen, maar wordt ook de bijdrage van het aanbodgedrag negatief en zakt de Vlaamse activiteitsgraad naar 72,7%. In 2008 vermindert de neerwaartse demografische druk licht en wordt zij gecompenseerd door een opnieuw aantrekkende bijdrage vanuit het aanbodgedrag, zodat de activiteitsgraad onveranderd blijft op 72,7%. In Wallonië zou de demografie een vergelijkbare neerwaartse druk uitoefenen tijdens die periode, maar verspringt de bijdrage van gedragswijzigingen van gevoelig positief (2006) naar gevoelig negatief (2007) en wordt ze vervolgens licht negatief (2008), zodat de Waalse activiteitsgraad eerst nog stijgt van 71,5% naar 71,6% in 2006,

vervolgens inzakt naar 70,8% in 2007 en ook in 2008 nog verder afneemt, naar 70,4%. In Brussel speelt het negatieve effect vanuit de demografie veel minder tijdens die periode, stijgt de activiteitsgraad van 71,0% naar 71,4% in 2006, grotendeels onverklaard (statistische aanpassing), en zakt hij vervolgens naar 70,8% in 2007 en 70,3% in 2008 onder impuls van sterke negatieve bijdragen uit het aanbodgedrag.

Tijdens de periode 2009-2013 stijgt de activiteitsgraad dan sterker in Wallonië (met gemiddeld 0,34 ppt per jaar, klimmend naar 72,1% in 2013) dan in Vlaanderen (0,26 ppt per jaar, naar 74,0%), licht méér ondersteund door gedragsveranderingen en licht minder afgeremd door demografische veranderingen. In Brussel is er slechts een uiterst beperkte toename tijdens die periode (0,03 ppt) wegens het gebrek aan impuls vanuit het aanbodgedrag en bedraagt de activiteitsgraad 70,4% in 2013.

2.2.3. Beroepsbevolking

De resultaten voor de groei van het arbeidsaanbod volgen uit de eerder besproken evoluties van de bevolking op arbeidsleeftijd en van de globale activiteitsgraad. De bijdragen van de onderliggende determinanten (demografische-, gedragsgebonden- en restcomponent) volgen na aggregatie²⁰ van de resultaten uit tabellen 3 en 4, en worden weergegeven in tabel 5. De totale demografische bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod wordt daarbij gegeven door de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd plus de demografische bijdrage aan de groei van de globale activiteitsgraad. Ook hier is een verdere opsplitsing naar demografische subdeterminanten (doorstroom; netto-migratie) mogelijk.

Tabel 5: Bijdragen aan de groei van de beroepsbevolking

<i>(In ppt, tenzij anders vermeld; periodegemiddelden)</i>	Het Rijk		Brussels Hoofdstedelijk Gewest		Vlaams Gewest		Waals Gewest	
	00-06	07-13	00-06	07-13	00-06	07-13	00-06	07-13
Groei beroepsbevolking (in %)	1,02	0,69	2,31	1,09	0,75	0,59	1,13	0,73
A. Bijdrage demografie	0,33	0,41	1,31	1,28	0,20	0,24	0,30	0,46
- waarvan: "doorstroom"	0,16	0,00	0,53	0,59	0,04	-0,15	0,27	0,11
- waarvan: "netto migratie"	0,17	0,40	0,78	0,69	0,16	0,39	0,03	0,34
B. Bijdrage aanbodgedrag	0,67	0,26	0,21	-0,16	0,64	0,34	0,87	0,25
C. Restcomponent	0,01	0,02	0,79	-0,03	-0,09	0,02	-0,03	0,03

In afdeling 2.2.1 bleek reeds dat de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd op middellange termijn veel sneller groeit dan de Waalse en de Vlaamse. Bovendien is (afdeling 2.2.2) de impact van de demografie op de globale regionale activiteitsgraad neutraal in Brussel, maar negatief in beide andere gewesten. Bijgevolg is de demografische bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod veel groter in Brussel (tabel 5: 1,28 ppt per jaar) dan in Wallonië (0,46 ppt) en in Vlaanderen (0,24 ppt). In Brussel leveren zowel doorstroom (0,59 ppt) als netto-migratie (0,69 ppt) positieve bijdrages. In beide andere gewesten is de bijdrage van de doorstroom ofwel nog net

²⁰ De resultaten voor de restcomponent kunnen licht verschillen door effecten van tweede orde.

positief (Wallonië: 0,11 ppt) of wordt ze duidelijk negatief (Vlaanderen: -0,15 ppt), zodat de demografische impuls aan het arbeidsaanbod er grotendeels (Wallonië) of volledig (Vlaanderen) steunt op de factor netto-migratie.

In afdeling 2.2.2 bleek echter ook dat tijdens de projectieperiode de bijdrage van wijzigingen in het aanbodgedrag licht hoger zou liggen in Vlaanderen (tabel 5: 0,34 ppt per jaar) dan in Wallonië (0,25 ppt) en negatief zou zijn (-0,16 ppt) in Brussel, bij een beperkte invloed van de rest-component. Dat compenseert enigszins voor de sterkere bijdrage van de demografie in Brussel, maar neemt niet weg dat de Brusselse beroepsbevolking op middellange termijn toch aanzienlijk sterker groeit (tabel 5: 1,09% per jaar) dan de Waalse (0,73%), die op zijn beurt sterker groeit dan de Vlaamse beroepsbevolking (0,59%). Tijdens de eerste helft van het decennium gold dezelfde gewestelijke hiërarchie, maar liep het verschil tussen Brussel en de beide andere gewesten nog hoger op²¹ (periode 2000-2006: groei van 2,31% in Brussel, 1,13% in Wallonië en 0,75% in Vlaanderen).

In Vlaanderen viel de groei van de beroepsbevolking reeds sterk terug in 2006 (van 0,9% in 2005 naar 0,4%) en volgde in 2007 nog een lichte verdere groeivertraging (tabel 2: naar 0,2%). In Brussel en Wallonië was er in 2006 nog geen sprake van een afzwakking (Brussel: van 1,6% in 2005 naar 2,1%; Wallonië: 1,1% groei in zowel 2005 als 2006), maar was de terugval in 2007 des te groter (Brussel: naar 0,6%; Wallonië: naar 0,0%). De demografie speelt nauwelijks een rol in die dynamiek. Haar bijdrage was in elk gewest vrijwel identiek in 2006 en 2007 en was – door een toename van het migratiesaldo – bovendien ook in elk gewest positiever tijdens die twee jaar dan in 2005 (afgerond 0,2 ppt hoger in Brussel; 0,1 ppt in Vlaanderen en Wallonië). Zowel de terugval in de groei van het arbeidsaanbod als de spreiding van die terugval over de periode 2006-2007 worden in de drie gewesten m.a.w. verklaard door de recente evoluties in de activiteitsgraden beneden 50 jaar.

Ook in 2008 weegt de negatieve evolutie in de activiteitsgraden beneden 50 jaar nog op de groei van het arbeidsaanbod, maar veel minder in Vlaanderen dan in beide andere gewesten, zodat de groei van het arbeidsaanbod in Vlaanderen nog gelijke tred houdt met de groei in Brussel (0,6% beide) en hoger ligt dan in Wallonië (0,3%). Vanaf 2009 nemen meer structurele determinanten (demografie; evolutie activiteitsgraden vanaf 50 jaar) de bovenhand en ligt de groei in Brussel hoger (1,3% gemiddeld) dan in Wallonië (1,0%) en dan in Vlaanderen (0,7%).

Na aggregatie over de gewesten, blijkt (tabel 5) dat de groei van de Belgische beroepsbevolking 0,69% per jaar bedraagt tijdens de projectieperiode, en daarmee enigszins aan kracht inboet in vergelijking met de periode 2000-2006 (1,02% groei per jaar). De demografische bijdrage aan die groei ligt nu (0,41 ppt per jaar) nochtans iets hoger dan toen (0,33 ppt per jaar) en wordt nu volledig verklaard door de stuwende invloed van de factor netto-migratie. Dat wordt echter méér

---

²¹ Weliswaar kan daarbij opnieuw gewezen worden op de sterke rol die wijzigingen in de “statistische discrepantie” (zie voetnoot 15 en bijlage 10.1) spelen tijdens die periode.

dan gecompenseerd door een minder sterke positieve impuls vanuit het aanbodgedrag (0,26 ppt per jaar nu tegen 0,67 ppt per jaar toen).

2.3. Nationale economische context

2.3.1. Economische groei en componenten van het bbp

Dankzij een forse groei in 2006 en 2007 (gemiddeld 2,8% per jaar) overschreed het Belgisch bbp vorig jaar opnieuw zijn potentieel. De output gap²² zou echter snel opnieuw negatief worden aangezien de groei van het Belgische bbp in 2008 en 2009, geschat op basis van de beschikbare informatie eind april 2008, slechts 1,7% zou bedragen (zie tabel 6). In 2010 zou de economische groei versnellen onder impuls van de internationale conjunctuur (2,4%). De groei van het Belgisch bbp zou vanaf 2011 iets minder krachtig worden (gemiddeld 2,1% per jaar), maar zou toch iets boven zijn groeipotentieel uitkomen (gemiddeld 2,0% per jaar). Met die evolutie wordt de output gap niet volledig gedicht tegen 2013.

In 2006 en 2007 was de binnenlandse vraag bijzonder dynamisch (stijging van gemiddeld 2,9% per jaar), maar in 2008 zou het groeitempo veel gematigder zijn (1,8% volgens de beschikbare informatie eind april 2008). De overheidsconsumptie zou evenwel fors blijven toenemen. De groei van de binnenlandse bestedingen zou in 2009 licht hernemen (1,9%), maar pas echt versnellen vanaf 2010 (2,2%) om opnieuw te vertragen op het einde van de projectieperiode.

In een context van een minder gunstige internationale omgeving dan de vorige jaren en als gevolg van de sterke appreciatie van de euro, zou de groei van de Belgische uitvoer nog slechts gemiddeld 3,9% bedragen in 2008 en 2009, op basis van de beschikbare informatie eind april 2008. De netto-uitvoer zou een negatieve bijdrage leveren tot de groei van het bbp tijdens elk van die twee jaren. Die bijdrage zou vanaf 2010 opnieuw licht positief worden onder impuls van de heropleving van de groei van de uitvoer (gemiddeld 5,6% tijdens de periode 2010-2013).

2.3.2. Evoluties per bedrijfstak

De binnenlandse vraag zou tijdens 2007-2013 vrij robuust blijven, waardoor de marktdiensten en de bouwsector – waarvan de activiteiten meer afgestemd zijn op de binnenlandse vraag – tijdens de periode 2007-2013 in een sneller tempo zouden blijven groeien (respectievelijk met 2,3% en 3,3%) dan de verwerkende nijverheid (1,5%). Het gewicht van de marktdiensten in het totaal van de toegevoegde waarde in volume stijgt aldus van 59,9% in 2006 naar 60,7% in 2013. De tertiarisering van de Belgische economie wordt nog duidelijker weerspiegeld door de evolu-

---

²² De output gap (het verschil tussen het reële en het potentiële bbp) werd in 2007 terug licht positief. Het potentiële bbp geeft het bbp weer dat bereikt kan worden bij volledige inzet van de productiefactoren (hierbij evenwel rekening houdend met evenwichtswerkloosheid (NAIRU)). De nationale potentiële groei wordt geraamd op ongeveer 2,1% tijdens 2008-2013. Voor deze raming wordt de methode van de Europese Commissie gebruikt (op basis van een productiefunctie-methode).

tie van de werkgelegenheid: het gewicht van de werkgelegenheid van de marktdiensten in de totale werkgelegenheid zou toenemen van 58,5% in 2006 tot 61,8% in 2013.

2.3.3. Productiviteit

De groei van de productiviteit per hoofd in de marktbedrijfstacken werd in 2006 en 2007 getemperd door de belangrijke uitbreiding van het dienstenchequesysteem²³ (gekenmerkt door een lage productiviteit). Dat fenomeen zou dit jaar en volgend jaar ook een rol spelen. Het economisch herstel in 2010 zou gepaard gaan met een herneming van de productiviteitsgroei. De reële productiviteit per hoofd zou tijdens de periode 2007-2013 gemiddeld toenemen met 1,0% per jaar, d.i. iets minder dan de gemiddelde stijging die sinds 1996 werd opgetekend. De productiviteitswinst per hoofd in de verwerkende nijverheid (2,5%) zou duidelijk hoger blijven dan de winst die opgetekend wordt bij de marktdiensten (0,5%), maar het verschil zou kleiner worden in vergelijking met de periode 1996-2006.

2.3.4. Loonkosten

Gecumuleerd over de jaren 2007-2008, zou de stijging van de nominale uurloonkosten 6,2% bedragen, d.i. ruim 1 procentpunt boven de indicatieve norm van het laatste interprofessioneel akkoord. Die stijging, die berekend werd op basis van de beschikbare informatie eind april 2008, zou meer kunnen bedragen volgens een eerste raming van de nationale rekeningen (op jaarbasis) voor 2007. Die overschrijding zou voornamelijk toe te schrijven zijn aan een sterkere indexering dan verwacht. Voor de periode vanaf 2009 wordt verondersteld dat de loonevolutie overeenstemt met het gemiddelde van onze drie belangrijkste handelspartners. De nominale uurloonkosten zouden daardoor beduidend blijven toenemen (3,5% per jaar gemiddeld over de periode 2009-2013). Daaruit volgt dat het bruto-uurloon vóór indexering sneller groeit (1,4% per jaar) dan gemiddeld sinds 1996 (0,8% per jaar), met een indexering die gemiddeld ruim 2% per jaar zou bedragen.

2.3.5. Inflatie

Aangewakkerd door de hoge energie- en voedselprijzen, zou de Belgische inflatie, gemeten aan de hand van de deflator van de particuliere consumptie, een aanzienlijke versnelling kennen in 2008 (3,8 % volgens de beschikbare informatie eind april 2008 en dus zonder rekening te houden met de hoge inflatie die geobserveerd werd in mei, juni en juli 2008). Vanaf 2009 zou, zonder nieuwe schokken op de wereldprijzen, het groeitempo van de deflator van de particuliere consumptie sterk vertragen (2,0%) en tussen 2010 en 2013 gemiddeld niet meer dan 1,9% bedragen, en dit ondanks een lichte versnelling van de binnenlandse kosten.

---

²³ De dienstenchequewerkgelegenheid bedroeg 35500 eenheden in 2006 en 52600 eenheden in 2007. In 2008 en 2009, op basis van de eind april 2008 beschikbare informatie, wordt verwacht dat de dienstenchequewerkgelegenheid respectievelijk 70000 en 77600 eenheden bedraagt.

Tabel 6: Voornaamste macro-economische resultaten van de nationale projectie

	Gemiddelden							
	2006	2007	2008	2009	2010-2013	1993-1999	2000-2006	2007-2013
1. Vraag en productie								
(kettingeuro's, referentiejaar 2000, groeivoet)								
Consumptieve bestedingen van de particulieren	2,0	2,5	1,4	1,6	1,8	1,6	1,6	1,8
Consumptieve bestedingen van de overheid	0,0	2,2	2,8	1,9	2,0	1,3	1,7	2,1
Bruto-investeringen	4,2	5,0	2,2	2,7	3,0	2,4	2,9	3,1
- Ondernemingen	3,9	5,3	3,2	2,6	3,2	2,4	2,8	3,4
- Overheid	-3,2	2,7	-1,3	8,5	2,6	3,5	0,7	2,9
- Woongebouwen	7,6	5,1	0,9	1,1	2,5	2,4	3,8	2,4
Voorraadwijziging (bijdrage tot de wijziging van het bbp)	0,9	-0,1	-0,0	-0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
Totale binnenlandse vraag	3,0	2,9	1,8	1,9	2,1	1,7	1,9	2,2
Uitvoer van goederen en diensten	2,6	4,6	4,3	3,6	5,6	4,8	3,7	5,0
Totale finale vraag	2,8	3,7	3,0	2,7	3,8	3,0	2,7	3,5
Invoer van goederen en diensten	2,7	4,9	4,5	3,9	5,6	4,3	3,7	5,1
Bbp	2,8	2,7	1,7	1,7	2,2	1,9	2,1	2,1
Bbp (lopende prijzen)	4,9	4,4	4,8	4,0	4,2	3,7	4,2	4,3
2. Prijzen								
Deflator van de particuliere consumptie	2,5	2,0	3,8	2,0	1,9	1,9	2,4	2,2
Gezondheidsindex	1,8	1,8	3,5	2,1	1,9	1,9	1,9	2,2
Deflator van het bbp	2,0	1,7	3,1	2,3	1,9	1,8	2,0	2,1
3. Arbeidsmarkt								
Werkgelegenheid, in duizendtallen (1)	4277,9	4347,9	4396,5	4432,9	4599,0	3902,1	4172,7	4474,9
- Wijziging in duizendtallen	52,7	70,0	48,6	36,4	41,5	19,6	38,0	45,9
- Wijziging in %	1,2	1,6	1,1	0,8	0,9	0,5	0,9	1,0
Werkloosheid, definitie FPB, in duizendtallen (1)	695,4	633,5	607,7	612,2	611,5	642,5	664,1	615,3
- Wijziging in duizendtallen	-15,0	-61,9	-25,8	4,5	-0,2	14,3	10,2	-12,0
Werkloosheidsgraad, definitie FPB (1)	13,8	12,6	12,0	12,0	11,6	14,0	13,6	11,9
Werkzoekenden, in duizendtallen (1)	579,2	525,6	508,5	515,1	509,5	546,1	526,0	515,9
- Wijziging in duizendtallen	-5,5	-53,6	-17,1	6,6	-1,4	4,8	12,5	-10,0
Reële productiviteit per hoofd (marktbedrijfstakingen, groeivoet)	1,5	0,4	0,3	0,8	1,3	1,6	1,3	1,0
Reële loonkosten per hoofd (2) (marktbedrijfstakingen, groeivoet)	0,6	0,8	-0,6	1,0	1,6	0,9	0,1	1,1
Nominale loonkosten per uur (2) (marktbedrijfstakingen, groeivoet)	2,9	2,6	3,6	3,2	3,6	2,9	2,6	3,4
4. Groei van de bedrijfstakingen								
(Bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen in volume, groeivoet)								
Industrie (totaal), waarvan	4,5	2,7	1,1	1,2	2,0	1,9	1,7	1,9
- Verwerkende nijverheid	3,1	2,0	0,5	0,8	1,8	2,5	1,3	1,5
- Bouw	8,5	4,7	3,1	3,0	3,1	0,5	3,2	3,3
Marktdiensten, waarvan	2,7	2,4	2,0	2,0	2,5	2,3	2,5	2,3
- Vervoer en communicatie	0,4	2,6	2,6	1,8	3,0	1,7	2,0	2,7
- Overige marktdiensten	3,1	2,4	1,9	2,0	2,4	2,4	2,6	2,3
Niet-verhandelbare diensten	0,7	2,3	1,7	1,5	1,7	0,8	1,2	1,8

(1) In de kolom 2010-2013 wordt de waarde op het einde van de periode (2013) weergegeven.

(2) Loonkost voor aftrek van loonsubsidies.

2.3.6. Arbeidsmarkt

Tijdens de projectieperiode (2007-2013) zou de bevolking op arbeidsleeftijd met 0,6 % per jaar stijgen terwijl de beroepsbevolking met een gemiddelde groei van 0,7 % per jaar zou toenemen. Die evoluties worden in detail uitgelegd in paragraaf 2.2. In die context zouden de evoluties van de werkgelegenheid en de werkloosheid als volgt zijn.

Ondanks een matige groei van de toegevoegde waarde in 2008 en 2009, zou de netto-werkgelegenheidscreatie tijdens die twee jaar relatief hoog blijven, in het bijzonder dankzij de verdere toename van de dienstenchequebanen (25000 eenheden gecumuleerd over 2008-2009, op basis van de beschikbare informatie eind april 2008). Door de economische herneming vanaf 2010 zouden de andere dienstenbedrijfstakingen de fakkel kunnen overnemen. De werkgelegenheid in de marktdiensten zou daardoor toenemen met 339000 eenheden over de periode 2007-2013 (waarvan 87000 in de gezondheidszorg en 164000 in de tak 'overige marktdiensten' die o.m. de niet-financiële diensten aan ondernemingen bevat met inbegrip van, bij conventie, alle interimarbeid). In de industrie daarentegen zouden nog 24000 banen verloren gaan. In totaal zou de binnenlandse werkgelegenheid met 321000 eenheden toenemen, of een gemiddelde jaarlijkse stijging van iets meer dan 1,0% per jaar. De werkgelegenheidsgraad (in procent van de bevolking tussen 15 en 64 jaar) zou toenemen van 62,4% in 2006 tot 64,6% in 2013.

De werkloosheid²⁴ liet in 2007 een nooit geziene daling van 62000 eenheden optekenen. De werkloosheidsgraad daalde van 13,8% in 2006 tot 12,6%. Die daling wordt gedeeltelijk verklaard door de sterke groei van de werkgelegenheid, maar ook door een beperkte toename van de beroepsbevolking. Op basis van de beschikbare informatie eind april 2008, zou het aantal werklozen in 2008 nog dalen met 26000 eenheden, mede dankzij een opnieuw historisch zwakke toename van de beroepsbevolking. Vanaf 2009 zou de nagenoeg identieke toename van de werkgelegenheid en de beroepsbevolking - die, zoals hierboven werd beschreven, opnieuw op een hoger groeitempo zou overschakelen - slechts tot een kleine daling van de werkloosheidsgraad leiden. Die zou 11,6% bedragen in 2013 tegenover 12% in 2008.

2.3.7. Energieverbruik en broeikasgasemissies

In een context van energieprijzen die hoog blijven en een relatief zwakke economische groei in 2008 en 2009, zou de uitstoot van broeikasgassen zich stabiliseren tijdens de projectieperiode, dankzij de maatregelen die door de verschillende beleidsniveaus werden genomen in het kader van het Nationaal Klimaatplan. Tijdens de periode 2008-2012 zou het niveau van de broeikasgasemissies zelfs 6,9% lager liggen dan in 1990 en zou het mogelijk zijn de doelstelling die bepaald werd in het kader van het Kyoto-protocol (een daling van 7,5%), te benaderen en zelfs te halen indien de effecten van sommige maatregelen zoals bv. het toenemend gebruik van biobrandstoffen doeltreffender zijn dan wat in deze vooruitzichten werd aangenomen. Bovendien zouden de federale overheden ook nog gebruik kunnen maken van de flexibiliteitsmechanismen die in de internationale akkoorden voorzien zijn.

---

²⁴ Administratief concept, inclusief de volledig uitkeringsgerechtigde niet-werkzoekende werklozen.

3. Synthese van de regionale vooruitzichten²⁵

Coherent met de nationale en internationale context van de 'Economische vooruitzichten 2008-2013' van mei van het FPB en rekening houdend met de regionale sociodemografische projectie (zie hoofdstuk 2), werden met het model HERMREG regionale economische vooruitzichten voor de periode 2007-2013 opgesteld. Dit hoofdstuk geeft de belangrijkste resultaten weer waarbij de nadruk wordt gelegd op de vergelijking tussen de gewesten. In de eerste paragraaf worden de macro-economische evoluties voorgesteld (zonder in sectoraal detail te treden; zie hiervoor de volgende hoofdstukken), in de volgende paragraaf worden de verwachte evoluties op de arbeidsmarkt besproken.

3.1. Macro-economische evoluties

De economische groei (gemeten via het bbp in volume) van het Rijk was tijdens de jaren 2006 en 2007 bijzonder dynamisch (respectievelijk 2,8% en 2,7%, zie tabel 7). Ondanks een daling van de groei in 2007 registreerde het Vlaams Gewest tijdens die twee jaren een groei die boven het nationaal gemiddelde lag (respectievelijk 3,4% en 2,9%). De groei van de Brusselse economische activiteit, die weliswaar vrij krachtig (respectievelijk 2,1% en 2,4%) was, zou lager blijven dan de economische groei opgetekend in het Vlaams Gewest. Hetzelfde zou opgaan voor de Waalse economische groei (respectievelijk 2,1% en 2,5%). Zoals doorgaans in het verleden zou het Vlaams Gewest meer uitgesproken reageren op een conjunctuurhousse.

In 2008 en 2009 zou de conjuncturele vertraging op wereldvlak een weerslag hebben op de groei van het Belgisch bbp dat tijdens die twee jaar nog slechts 1,7% zou bedragen. Terwijl de groei van het Vlaams Gewest en het Brussels Gewest, naar het beeld op nationaal niveau, met 1,1 procentpunt zou dalen in 2008 (om respectievelijk 1,8% en 1,3% te bedragen), zou het Waals Gewest daarentegen iets langer weerstand bieden en zou zijn groei met slechts 0,7 procentpunt zien dalen (om 1,8% te bedragen). Het volgende jaar echter zou de groei van het Waals bbp verder dalen (1,5%) en opnieuw onder het nationaal gemiddelde liggen terwijl de groei van het Vlaams bbp stabiel zou blijven op het niveau van 2008 (1,8%) en de Brusselse bbp-groei zelfs licht zou stijgen (1,5%).

In 2010 zou onder impuls van de internationale conjunctuur de economische groei van het Rijk versnellen (2,4%) en vanaf 2011 opnieuw iets minder sterk worden; de groei zou tijdens de periode 2010-2013 gemiddeld 2,2% per jaar bedragen. Tegelijkertijd zou de Vlaamse economie de hoogste groei op regionaal niveau kennen. Die groei zou tijdens de periode 2010-2013 gemiddeld 2,3% bedragen tegenover 2,1% in Wallonië en 2,1% in Brussel. Volgens deze vooruitzichten

---

²⁵ Ter herinnering: de regionale vooruitzichten voorgesteld in dit hoofdstuk zijn gebaseerd op de nationale vooruitzichten gepubliceerd door het Federaal Planbureau in mei 2008. Bijgevolg moeten de vooruitzichten in dit hoofdstuk gezien worden in het licht van de economische situatie van eind april 2008.

zou het groeiverschil tussen de drie gewesten van het land dus vrij gering zijn op middellange termijn.

Samenvattend doet men eenzelfde vaststelling wanneer de gehele projectieperiode (2007-2013) beschouwd wordt, gedurende dewelke de gemiddelde jaarlijkse groei van de Vlaamse economische activiteit (2,2%) iets boven het gemiddelde van het Rijk (2,1%) zou liggen, terwijl die van de Waalse (2,0%) en de Brusselse economische activiteit iets lager dan het nationaal gemiddelde zou liggen.

Hoe kunnen we de regionale groeiverschillen²⁶ in de periode 2007-2013 in een historisch perspectief plaatsen? Het positieve groeiverschil van het Vlaams Gewest ten opzichte van het Rijk is geleidelijk verkleind en daalde van gemiddeld +0,6 procentpunt in de jaren 80 naar +0,3 procentpunt in de jaren 90 en werd zelfs gemiddeld nul tijdens de periode 2000-2006. In de projectieperiode zou dit groeiverschil nagenoeg stabiel blijven (iets oplopend tot +0,1 punt) t.o.v. het gemiddelde groeiverschil sinds begin jaren 2000. Parallel daarmee vermindert het negatieve groeiverschil van het Waals Gewest ten opzichte van het Rijk, dalend van gemiddeld -0,6 punt in de jaren 80 naar -0,2 punt in de jaren 90 en -0,1 punt begin jaren 2000. In projectie zou het gemiddelde verschil nul bedragen. In het Brussels Gewest tenslotte zou het groeiverschil ten opzichte van het Rijk in projectie licht negatief zijn (-0,2 punt) na sterk negatief geweest te zijn in de jaren 80 (-0,7 punt) en 90 (-0,5 punt) en gemiddeld positief te zijn geworden begin jaren 2000 (+0,3 punt). Het verkleinen van de groeiverschillen tussen de gewesten zou zich tijdens de projectieperiode dus verder zetten hoewel het Vlaams Gewest toch de hoogste gemiddelde groei zou blijven vertonen.

---

²⁶ De verschillen in economische groei in deze alinea zijn gebaseerd op de bruto toegevoegde waarde.

Tabel 7: Voornaamste macro-economische resultaten van de regionale projectie

	Gemiddelden							
	2006	2007	2008	2009	2010-2013	1993-1999	2000-2006	2007-2013
1. Bruto binnenlands product in volume (1)								
Het Rijk	2,8	2,7	1,7	1,7	2,2	1,9	2,1	2,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2,1	2,4	1,3	1,5	2,1	1,9	2,3	1,9
Vlaams Gewest	3,4	2,9	1,8	1,8	2,3	2,5	2,1	2,2
Waals Gewest	2,1	2,5	1,8	1,5	2,1	1,6	1,9	2,0
2. Bruto toegevoegde waarde in volume (1)								
Het Rijk	2,8	2,5	1,7	1,7	2,3	1,9	2,1	2,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2,2	2,1	1,4	1,5	2,1	1,7	2,3	1,9
Vlaams Gewest	3,3	2,7	1,8	1,8	2,3	2,3	2,0	2,2
Waals Gewest	2,0	2,4	1,9	1,6	2,1	1,3	1,9	2,1
3. Bruto-investeringen in volume (1) (2)								
Het Rijk	3,0	5,0	2,7	3,3	3,1	2,4	2,6	3,4
Brussel Hoofdstedelijk Gewest	4,9	3,2	1,4	2,5	3,0	0,3	3,8	2,8
Vlaams Gewest	1,6	4,8	3,6	3,8	3,0	3,2	2,4	3,5
Waals Gewest	5,4	7,1	1,1	2,2	3,7	2,5	2,2	3,6
4. Reële productiviteit per hoofd (marktbedrijfstakken) (1)								
Het Rijk	1,5	0,4	0,3	0,8	1,3	1,6	1,3	1,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,9	0,6	0,5	0,9	1,7	2,0	1,8	1,2
Vlaams Gewest	1,9	0,4	0,2	0,8	1,3	1,6	1,2	0,9
Waals Gewest	0,9	0,3	0,5	0,8	1,3	1,4	1,2	1,0
5. Reële loonkosten per hoofd (marktbedrijfstakken) (1) (3)								
Het Rijk	0,2	0,3	-1,0	0,7	1,6	0,8	-0,1	0,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,6	0,9	-0,4	1,0	1,7	0,6	-0,0	1,2
Vlaams Gewest	0,2	0,3	-1,1	0,7	1,7	1,0	0,0	0,9
Waals Gewest	-0,1	0,1	-1,2	0,6	1,6	0,7	-0,2	0,8

(1) Groeivoet in procent.

(2) Excl. investeringen in woongebouwen.

(3) Gegeven de afwezigheid van regionale gegevens over loonsubsidies, is de loonkost in het HERMREG-model een loonkost na aftrek van loonsubsidies (in tegenstelling tot de loonkost op nationaal niveau zoals weergegeven in tabel 6).

In 2007, net zoals in 2006 trouwens, zou in Wallonië de groei van het investeringsvolume (zonder woongebouwen) (7,1%) het grootst zijn en dit vooral dankzij de zeer goede prestatie van de bedrijfstakken 'energie', 'vervoer en communicatie' en 'intermediaire goederen'. Die twee jaar van forse Waalse investeringsgroei zou een inhaalbeweging kunnen zijn na twee jaar (2004 en 2005) van groei die heel wat lager was dan het nationaal gemiddelde. De conjuncturele vertraging van de jaren 2008 en 2009 – en de minder goede vooruitzichten inzake binnen- en buitenlandse afzetmarkten die er uit voortvloeien – vertaalt zich in een vertraging van de investeringsgroei in de drie gewesten. De vertraging is vrij beperkt in het Vlaams Gewest (gemiddelde groei van 3,7%) maar is meer uitgesproken in het Brussels Gewest (1,9%) en het Waals Gewest (1,7%). Daarna (2010-2013) zou het groeitempo van de investeringen gemiddeld hoger zijn in Wallonië (3,7%) dan in Vlaanderen (3,0%) en Brussel (3,0%). Over de gehele projectieperiode (2007-2013) zou de groeivoet van het investeringsvolume van het Waals en het Vlaams Gewest vrijwel gelijk zijn (respectievelijk 3,6% en 3,5%) en hoger dan dat van het Brussels Gewest (2,8%).

Volgens het loonscenario van de voorliggende vooruitzichten zouden de reële loonkosten per hoofd in de marktbedrijfstakken in de drie gewesten stijgen aan een forser tempo dan tijdens de periode 1993-2006. De reële loonkosten per hoofd zouden stijgen met 1,2% per jaar in Brussel tijdens de periode 2007-2013 (tegenover 0,3% voor 1993-2006), met 0,9% in Vlaanderen (tegenover 0,5%) en met 0,8% in Wallonië (tegenover 0,3%). Die sterkere groei, vooral vanaf 2010, wordt verklaard door de hypothese in het nationale model die uitgaat van een loonstijging bij de belangrijkste economische partners van België vanaf 2010. De verklaring voor de groeiverschillen tussen de gewesten is complex en houdt o.a. verband met regionale verschillen in sectorale samenstelling, kwalificatieniveaus en functieniveaus.

Tegelijk zou tijdens de projectieperiode de reële productiviteit per hoofd (in de marktbedrijfstakken) toenemen in de drie gewesten, maar wel in een minder snel tempo dan voorheen. Zoals in het verleden zou het Brussels Gewest de regio blijven die de hoogste productiviteitswinst optekent terwijl het Vlaams en het Waals Gewest een bijna gelijkaardige productiviteitswinst zouden noteren. Zo zou tijdens de projectieperiode (2007-2013) de productiviteitsgroei 1,2% bedragen in het Brussels Gewest (tegenover 1,8% tijdens de periode 2000-2006 en 2,0% tijdens de periode 1993-1999), 1,0% in het Waals Gewest (tegenover respectievelijk 1,2% en 1,4%) en 0,9% in het Vlaams Gewest (tegenover respectievelijk 1,2% en 1,6%). De in het algemeen hogere Brusselse productiviteitsgroei²⁷ kan fundamenteel verklaard worden door de relatieve en geleidelijke specialisatie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in bepaalde bedrijfstakken die niet enkel een hoge toegevoegde waarde per werknemer etaleren maar die bovendien de laatste jaren hogere productiviteitswinsten behaalden dan de andere bedrijfstakken. Het betreft de bedrijfstakken 'energie', 'krediet en verzekeringen' en 'vervoer en communicatie' die samen 34% vertegenwoordigen van de totale Brusselse toegevoegde waarde, tegenover iets meer dan 13% in Vlaanderen en Wallonië (zie hoofdstuk 4 en volgende).

Het niveau van de productiviteitsgroei van de drie gewesten zou heel wat lager liggen in het begin van de projectieperiode (2007-2009; 0,7% in Brussel en 0,5% in Vlaanderen en Wallonië) dan op het einde van de projectieperiode (2010-2013; 1,7% in Brussel en 1,3% in Vlaanderen en Wallonië). Dit kan verklaard worden door de stijging van de loonkosten van de drie gewesten vanaf 2010 (zie hierboven). Een ander deel van de verklaring schuilt in de evolutie van de dienstenchequewerkgelegenheid, die gekenmerkt wordt door een lage productiviteit. De dienstenchequewerkgelegenheid heeft een forse uitbreiding gekend in de jaren 2004 tot 2009 maar zou vanaf 2010 op kruissnelheid komen.

---

²⁷ In 2006 was de Brusselse productiviteit (in niveau, per hoofd) ongeveer 35% hoger dan de Vlaamse productiviteit en 50% hoger dan de Waalse productiviteit.

3.2. Werkgelegenheid en werkloosheid

De evolutie van het arbeidsaanbod van elk gewest werd beschreven in paragraaf 2.2. Nu bekijken we de arbeidsvraag in elk gewest. Die arbeidsvraag, ook 'regionale binnenlandse werkgelegenheid' genoemd, of nog 'werkgelegenheid naar werkplaats' staat in nauw verband met de economische activiteit op het grondgebied van het gewest. De regionale binnenlandse werkgelegenheid stemt overeen met de werkgelegenheid gecreëerd op het grondgebied van een gewest ongeacht het gewest van herkomst van de werknemers die de jobs uitoefenen. De werknemers die niet in het gewest wonen waar zij werken worden pendelarbeiders genoemd; zij die niet in het land wonen waar ze werken worden grensarbeiders genoemd. Wanneer men aan de binnenlandse werkgelegenheid van een gewest het saldo van de pendelarbeiders en het saldo van de grensarbeiders van dat gewest toevoegt, verkrijgt men de 'regionale werkende beroepsbevolking' of nog de 'werkgelegenheid naar woonplaats' wat dus overeenstemt met de werkgelegenheid van de ingezetenen van een gewest ongeacht het gewest of het land waar de arbeid wordt gepresteerd.

De door HERMREG geraamde middellangetermijnontwikkelingen van de regionale binnenlandse werkgelegenheid, de regionale grensarbeid, de regionale pendelarbeid en, via optelling van de voornoemde elementen, de regionale werkende beroepsbevolking zullen achtereenvolgens worden beschreven in de onderstaande paragrafen. Vervolgens worden de middellangetermijnevoluties van de regionale werkgelegenheidsgraden besproken. Tenslotte laat een confrontatie van arbeidsaanbod en arbeidsvraag toe om de regionale vooruitzichten inzake werkloosheid en werkloosheidsgraad te analyseren.

Tabel 8: Regionale arbeidsmarktvooruitzichten

	Gemiddelden							
	2006	2007	2008	2009	2010-2013	1993-1999	2000-2006	2007-2013
1. Binnenlandse werkgelegenheid								
1.1. Binnenlandse werkgelegenheid, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	4277,9	4347,9	4396,5	4432,9	4599,0	3902,1	4172,7	4474,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	666,9	673,6	677,4	681,3	696,0	617,5	655,4	684,6
Vlaams Gewest	2464,6	2510,0	2542,6	2566,9	2677,9	2228,9	2401,5	2594,7
Waals Gewest	1146,4	1164,3	1176,5	1184,6	1225,1	1055,7	1115,7	1195,6
1.2 Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	52,7	70,0	48,6	36,4	41,5	19,6	38,0	45,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	7,4	6,7	3,7	3,9	3,7	0,3	5,3	4,1
Vlaams Gewest	35,0	45,4	32,6	24,3	27,7	18,3	22,6	30,5
Waals Gewest	10,3	17,9	12,2	8,1	10,1	1,0	10,1	11,3
1.3. Wijziging in procent								
Het Rijk	1,2	1,6	1,1	0,8	0,9	0,5	0,9	1,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,1	1,0	0,6	0,6	0,5	0,0	0,8	0,6
Vlaams Gewest	1,4	1,8	1,3	1,0	1,1	0,8	1,0	1,2
Waals Gewest	0,9	1,6	1,1	0,7	0,8	0,1	0,9	1,0
2. Saldo van de grensarbeid (1)								
Het Rijk	55,8	57,5	60,0	61,8	65,3	47,0	51,8	62,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	15,4	15,7	16,2	16,6	17,3	12,3	14,1	16,7
Vlaams Gewest	15,4	15,9	16,6	17,1	18,2	14,0	14,5	17,3
Waals Gewest	25,1	25,9	27,2	28,0	29,8	20,7	23,2	28,3

	Gemiddelden							
	2006	2007	2008	2009	2010-2013	1993-1999	2000-2006	2007-2013
3. Saldo van de pendelarbeid (1)								
Het Rijk	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-304,4	-304,2	-303,9	-303,5	-290,1	-306,3	-308,0	-299,2
Vlaams Gewest	179,7	180,2	180,2	180,0	167,2	190,5	183,2	176,0
Waals Gewest	124,7	124,0	123,7	123,4	122,9	115,8	124,8	123,2
4. Werkende beroepsbevolking (15 jaar en meer)								
4.1. Werkende beroepsbevolking, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	4333,8	4405,4	4456,6	4494,6	4664,3	3949,1	4224,4	4537,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	378,0	385,2	389,7	394,4	423,2	323,5	361,4	402,1
Vlaams Gewest	2659,7	2706,2	2739,4	2764,1	2863,3	2433,3	2599,2	2788,0
Waals Gewest	1296,1	1314,1	1327,4	1336,1	1377,9	1192,3	1263,8	1347,1
4.2. Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	55,3	71,7	51,1	38,1	42,4	20,2	39,0	47,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	8,2	7,2	4,5	4,7	7,2	-1,4	7,2	6,5
Vlaams Gewest	35,3	46,5	33,3	24,6	24,8	18,9	20,7	29,1
Waals Gewest	11,8	18,0	13,3	8,7	10,4	2,8	11,1	11,7
4.2. Wijziging in procent								
Het Rijk	1,3	1,7	1,2	0,9	0,9	0,5	0,9	1,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2,2	1,9	1,2	1,2	1,8	-0,4	2,1	1,6
Vlaams Gewest	1,3	1,7	1,2	0,9	0,9	0,8	0,8	1,1
Waals Gewest	0,9	1,4	1,0	0,7	0,8	0,2	0,9	0,9
5. Werkgelegenheidsgraad (werkende beroepsbevolking / bevolking 15-64 jaar) (1)								
Het Rijk	62,4	62,9	63,1	63,3	64,6	58,9	62,0	63,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	55,4	55,7	55,6	55,5	56,8	52,2	55,1	55,9
Vlaams Gewest	66,2	66,8	67,3	67,6	69,2	61,9	65,6	68,0
Waals Gewest	57,8	58,0	58,0	58,0	58,8	55,3	57,6	58,3
6. Werkloosheid								
6.1. Werkloosheid, FPB-definitie, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	695,4	633,5	607,7	612,2	611,5	642,5	664,1	615,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	108,8	104,5	103,0	104,6	101,8	83,7	97,9	103,9
Vlaams Gewest	276,8	237,1	220,9	216,8	197,6	301,6	279,1	213,8
Waals Gewest	309,8	291,9	283,7	290,9	312,1	257,2	287,1	297,6
6.2. Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	-15,0	-61,9	-25,8	4,5	-0,2	14,3	10,2	-12,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,9	-4,3	-1,5	1,5	-0,7	3,5	3,0	-1,0
Vlaams Gewest	-22,4	-39,7	-16,2	-4,2	-4,8	2,8	0,8	-11,3
Waals Gewest	5,5	-17,9	-8,1	7,1	5,3	7,9	6,3	0,3
6.3. Wijziging in procent								
Het Rijk	-2,1	-8,9	-4,1	0,7	-0,0	2,7	1,6	-1,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,8	-3,9	-1,4	1,5	-0,7	4,9	3,2	-0,9
Vlaams Gewest	-7,5	-14,3	-6,8	-1,9	-2,3	1,4	0,4	-4,6
Waals Gewest	1,8	-5,8	-2,8	2,5	1,8	3,5	2,3	0,2
6.4. Werkloosheidsgraad, FPB-definitie (1)								
Het Rijk	13,8	12,6	12,0	12,0	11,6	14,0	13,6	11,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	22,3	21,3	20,9	21,0	19,4	20,5	21,3	20,5
Vlaams Gewest	9,4	8,1	7,5	7,3	6,5	11,0	9,7	7,1
Waals Gewest	19,3	18,2	17,6	17,9	18,5	17,7	18,5	18,1
6.5. Werkloosheidsgraad, excl. oudere werklozen (1)								
Het Rijk	11,8	10,7	10,2	10,3	9,8	12,2	11,1	10,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	20,4	19,5	19,3	19,4	17,9	18,6	18,7	19,0
Vlaams Gewest	7,3	6,1	5,7	5,5	4,7	9,0	7,1	5,4
Waals Gewest	17,3	16,3	15,9	16,2	16,7	16,2	16,1	16,4

(1) In de kolom 2010-2013 wordt de waarde op het einde van de periode (2013) weergegeven.

3.2.1. Regionale binnenlandse werkgelegenheid

Totale regionale binnenlandse werkgelegenheid

Analoog met de vrij stevige geraamde economische groei op middellange termijn zou de binnenlandse werkgelegenheid (i.e. de werkgelegenheid naar werkplaats) tijdens de projectieperiode positief evolueren in elk van de gewesten, hoewel er nuances zijn in termen van relatieve stijgingen. Parallel met de hoogste geraamde economische groei op middellange termijn zou Vlaanderen ook het gewest zijn met de snelst stijgende binnenlandse werkgelegenheid: 1,2% per jaar of gemiddeld 30500 bijkomende arbeidsplaatsen per jaar tijdens de periode 2007-2013 (zie tabel 8). In Brussel zou de binnenlandse werkgelegenheid stijgen met gemiddeld 4100 arbeidsplaatsen per jaar tijdens de projectieperiode (of 0,6% gemiddelde jaarlijkse groei) en in Wallonië met 11300 personen per jaar (of 1,0% per jaar).

Naast de opdeling per bedrijfstak (die niet hier wordt besproken maar wel in hoofdstuk 4, 5 en 6) wordt de binnenlandse werkgelegenheid in het HERMREG-model opgesplitst in loontrekkende werkgelegenheid en zelfstandige werkgelegenheid.

Regionale loontrekkende werkgelegenheid

In termen van binnenlandse loontrekkende werkgelegenheid noteerde Vlaanderen de hoogste gemiddelde groei tijdens de voorbije 25 jaar²⁸ (0,8% per jaar), gevolgd door Wallonië (0,1% per jaar) en Brussel (0,0%). Ook voor dit type werkgelegenheid is het interessant even stil te staan bij het recente verleden aangezien tijdens 2000-2006 het in Wallonië is dat de loontrekkende werkgelegenheid gemiddeld het snelst gestegen is (1,3% per jaar), juist voor Vlaanderen (1,2%) terwijl Brussel de laagste groei kende (0,8%). Tijdens de periode 2007-2013 zou de loontrekkende werkgelegenheid stijgen met 1,3% in Vlaanderen, 1,2% in Wallonië en 0,6% in Brussel. Die evoluties vinden plaats in de context van een toename van het bbp in elk van de gewesten, respectievelijk met 2,2%, 2,0% en 1,9% en een stijging van de reële loonkosten per hoofd van respectievelijk 0,9%, 0,8% en 1,2%.

Een shift-share analyse²⁹ van de vooruitzichten inzake de regionale loontrekkende werkgelegenheid toont aan dat, ongeacht het gewest, het regionaal groeiverschil ten opzichte van de nationale groei vrijwel niet wordt verklaard door de ontwikkelingen in de sectorale structuur. Vrijwel het totale groeiverschil van elk gewest is het gevolg van de intra-bedrijfstakdynamiek.

---

²⁸ Voor een meer gedetailleerd historisch overzicht, zie Bassilière et al. (2008b).

²⁹ Een shift-share analyse laat toe het groeiverschil tussen een regio en de nationale referentie op te splitsen in twee componenten. Ten eerste, door te veronderstellen dat de intra-bedrijfstak groei gelijk is tussen de gewesten, identificeert men het structureel effect dat de weerslag meet van een verschillende sectorale samenstelling ten opzichte van de structuur van de nationale referentie. Ten tweede meet het dynamisch effect de groeiverschillen binnen de bedrijfstakken door te veronderstellen dat de sectorale structuur van het gewest gelijk is aan die van het Rijk.

Regionale zelfstandige werkgelegenheid

In 2006 bedroeg het aandeel van de zelfstandige werkgelegenheid in de totale binnenlandse werkgelegenheid 9,1% in Brussel, 17,3% in Vlaanderen en 18,1% in Wallonië. Nog steeds in 2006 situeerde 61,5% van de Belgische zelfstandige werkgelegenheid zich in Vlaanderen, 29,8% in Wallonië en 8,7% in Brussel.

Gedurende de jongste 25 jaar (1981-2006) steeg de zelfstandige werkgelegenheid gemiddeld het snelst in Vlaanderen (0,7% per jaar) en Brussel (0,6% per jaar). In Wallonië was de groei van het aantal zelfstandigen veel trager (0,1% per jaar). In een recenter verleden (2000-2006) hinkte Wallonië nog steeds achterop aangezien het aantal zelfstandigen toen gemiddeld een negatieve groei noteerde (-0,5% per jaar). Die groei was nul (0,0%) in Vlaanderen en ruim positief in Brussel (0,6%). De periode 2003-2004 was een keerpunt in de evolutie van zelfstandige werkgelegenheid in België³⁰: na een structurele daling gedurende vele jaren kende het aantal zelfstandigen een vrij forse groei sinds 2004. De recente evolutie van de zelfstandige arbeid werd namelijk beïnvloed door een trendbreuk in sommige bedrijfstakken (in het bijzonder de bouw), door het effect van het toenemende aantal onderdanen van de nieuwe EU-lidstaten die zich onder dat statuut in België vestigden. In de huidige vooruitzichten wordt er van uitgegaan dat die factor in de onmiddellijke toekomst een rol zal blijven spelen maar geleidelijk zal verzwakken naarmate de beperkingen die het vrij verkeer van loontrekkende werknemers regelen, zullen worden afgeschaft. Op Belgisch niveau zou het aantal zelfstandigen bijgevolg blijven toenemen in het begin van de periode om daarna vrijwel stabiel te blijven (gemiddelde jaarlijkse groei van 0,5% tijdens 2007-2013). Op regionaal niveau zou Brussel het gewest blijven met de snelste gemiddelde stijging van de zelfstandige werkgelegenheid (1,0% per jaar tijdens 2007-2013), gevolgd door Vlaanderen (0,8%), terwijl Wallonië een (licht) negatieve groei zou handhaven (-0,1%).

Een shift-share analyse van die resultaten toont aan dat de vrij snelle groei (ten opzichte van het nationaal gemiddelde) van de Brusselse zelfstandige werkgelegenheid in de projectieperiode wordt verklaard door de bijzonder gunstige evolutie van de sectorale samenstelling van de Brusselse zelfstandige werkgelegenheid. Het positief groeiverschil van de Brusselse zelfstandige werkgelegenheid (t.o.v. de groei van de nationale zelfstandige werkgelegenheid) (0,4%) wordt opgesplitst in een positief structureel effect van 0,7% en een negatief dynamisch effect van -0,3%. In Vlaanderen daarentegen wordt het positief groeiverschil (0,3%) uitsluitend verklaard door een positief dynamisch effect (0,3%), terwijl het structureleffect nul is. In Wallonië is het negatief groeiverschil (-0,6%) het gevolg van een ongunstige evolutie van de sectorale samenstelling (-0,2%) en een minder dynamische intra-bedrijfstak evolutie (-0,4%).

---

³⁰ Zie Federaal Planbureau (2008a, hoofdstuk 4, paragraaf C, p.100).

3.2.2. Saldo van de grensarbeid en saldo van de pendelarbeid

Om de werkende beroepsbevolking per gewest te bekomen, moet men aan de hierboven besproken regionale binnenlandse werkgelegenheid het saldo van de regionale grensarbeid en het saldo van de regionale pendelarbeid toevoegen, waarbij de regionale pendelsaldo's zwaarder doorwegen dan de grensarbeid.

Saldo van de grensarbeid

Het saldo van de grensarbeid van een gewest vloeit voort uit het verschil tussen de 'uitgaande' grensarbeid, namelijk het aantal inwoners van het gewest die in het buitenland werken, en de 'inkomende' grensarbeid, namelijk het aantal personen wonend in het buitenland maar werkend in het gewest. Binnen de uitgaande grensarbeid kan men twee types van grensarbeiders onderscheiden: de grensoverschrijdende grensarbeiders die de landsgrens minimaal éénmaal per week oversteken en de grensarbeiders 'door extraterritorialiteit'³¹, zoals de werknemers van internationale instellingen en ambassadepersoneel.

Wat het gehele land betreft, is het Belgisch saldo van de grensarbeid (dat gelijk is aan de som van de drie gewestelijke saldi van grensarbeid) positief, wat betekent dat het aantal Belgische ingezetenen die in het buitenland werken groter is dan het aantal niet-ingezetenen die in België werken. In 2006 bedroeg het Belgisch saldo van de grensarbeid 55800 personen. Bijna de helft (45%) van dit saldo van grensarbeid was Waals, 28% Vlaams en 28% Brussels. Volgens onze vooruitzichten zou in 2013 het Belgisch saldo van de grensarbeid 65300 personen bedragen. De regionale opsplitsing van dit saldo zou over de gehele projectieperiode vrijwel gelijk zijn aan die van het laatste geobserveerde jaar, namelijk 2006. In 2013 zou het saldo van de grensarbeid dus de Waalse werkende beroepsbevolking voeden met 29800 personen, die van Vlaanderen met 18200 personen en die van Brussel met 17300 personen.

Saldo van de pendelarbeid

Terwijl het Belgisch saldo van de grensarbeid positief is, is het interregionaal pendelsaldo per definitie nul op nationaal niveau. Het saldo van de pendelarbeid³² van een gewest resulteert uit het verschil tussen twee soorten stromen: de stroom van werknemers die hun gewest verlaten om in een ander gewest te gaan werken en de stroom van werknemers die een gewest binnenkomen om er te werken terwijl zij in een ander gewest wonen.

In België zijn de twee belangrijkste pendelstromen de Vlaamse ingezetenen die in Brussel werken (232500 personen in 2006) en de Waalse ingezetenen die in het Brussels Gewest werken (126400 personen in 2006). Daarnaast zijn er nog vier andere stromen die echter minder belangrijk zijn. In totaal wordt het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gekenmerkt door een ruim negatief pendelsaldo van -304400 personen in 2006 wat zich weerspiegelt in het feit dat 53,8% van de

---

³¹ Het lijkt erop dat deze categorie van grensarbeiders momenteel onderschat wordt in de historische reeksen, en bijgevolg ook in projectie. Een revisie van die reeksen is voorzien.

³² Bron: afgevlakte reeksen gebaseerd op de Enquête naar de arbeidskrachten (EAK).

Brusselse binnenlandse werkgelegenheid in 2006 was ingenomen door werknemers uit Wallonië of Vlaanderen. In totaal bedroeg het Waals saldo van de pendelarbeid 124700 personen in 2006 terwijl het Vlaams pendelsaldo 179700 personen bedroeg.

Om vooruitzichten inzake de pendelstromen te kunnen opmaken, moet men er de belangrijkste determinanten van kennen. Die laatste houden verband met de economische omstandigheden en de werkgelegenheidsopportunities, zowel in het gewest van herkomst als in het gewest van bestemming.

Tot 2010 verwachten we een lichte stijging van het aantal Vlaamse pendelaars naar Brussel en een lichte daling op het einde van de periode. Deze laatste evolutie wordt grotendeels verklaard door de evolutie van het aantal Vlaamse werklozen dat op middellange termijn constant daalt (zie paragraaf 3.2.5). Het aantal Waalse pendelaars naar Brussel zou (zeer licht) dalen tijdens de projectieperiode, zodat de neerwaartse trend van die stroom, zoals de jongste jaren geobserveerd, zou voortduren. Een andere determinant die de evolutie van de (Vlaamse en Waalse) uitgaande pendel naar Brussel bepaalt, is de groei van de binnenlandse werkgelegenheid in de herkomstregio. Die groei zou zowel in Vlaanderen als in Wallonië relatief sterk zijn en zo de inwoners van een gewest toelaten om in hun eigen gewest te werken.

De vier overige pendelstromen, waarvan het niveau heel wat minder hoog is dan die van de twee hierboven beschreven stromen, zouden toenemen op middellange termijn. Dit weerspiegelt, zoals in het verleden reeds werd vastgesteld, de toenemende mobiliteit van de werknemers tussen de gewesten. We vermelden dat de huidige vooruitzichten inzake pendelstromen geen rekening houden met de recente maatregelen om de interregionale mobiliteit van de werknemers aan te moedigen.

In totaal zou het positief saldo van de Waalse pendelarbeiders, dat in ruime mate wordt beïnvloed door de stroom van Wallonië naar Brussel, licht dalen op middellange termijn (gemiddelde jaarlijkse groei van -0,2% tijdens 2007-2013) en 122900 personen bedragen in 2013. Het positief saldo van de Vlaamse pendelarbeiders, dat sterk wordt beïnvloed door de stroom van Vlaanderen naar Brussel, zou op middellange termijn eveneens dalen (gemiddelde jaarlijkse groei van -1,0% tijdens 2007-2013) en 167200 personen bedragen in 2013. Bijgevolg zou het Brussels pendelsaldo iets minder negatief zijn op middellange termijn (gemiddelde jaarlijkse groei van -0,7% tijdens 2007-2013) en -290100 personen bedragen in 2013. Met andere woorden, het aandeel van de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid dat wordt ingenomen door Vlaamse en Waalse ingezetenen, zou dalen op middellange termijn en de in 1998 begonnen trend voortzetten. Dit aandeel bedroeg in 1998 inderdaad nog 57,4% en in 2006 53,8%; het zou 51,5% bedragen in 2013. De daling van dit aandeel komt uiteraard ten goede aan de evolutie van de Brusselse werkende beroepsbevolking (zie volgende paragraaf).

3.2.3. Regionale werkende beroepsbevolking

Uit de middellangetermijnevolutie van de regionale binnenlandse werkgelegenheid, het saldo van de grensarbeid en het saldo van de pendelarbeid van elk gewest, kunnen we, via optelling, de evolutie van de regionale werkende beroepsbevolking afleiden.

Tijdens de periode 2007-2013 zou de werkende beroepsbevolking gemiddeld stijgen met 1,6% per jaar in Brussel, met 1,1% in Vlaanderen en met 0,9% in Wallonië. Zowel in Vlaanderen als in Wallonië zou de gemiddelde jaarlijkse groei van de werkende beroepsbevolking bijna dezelfde zijn als die van de binnenlandse werkgelegenheid. Meer bepaald zou ze in elk van die twee gewesten 0,1 procentpunt lager zijn dan die van de binnenlandse werkgelegenheid en dit als gevolg van de lichte daling van het saldo van de pendelarbeid van elk van de gewesten. Voor het Brussels Gewest daarentegen is het verschil heel wat groter: de groei van de werkende beroepsbevolking zou 1,0 procentpunt hoger zijn dan die van de binnenlandse werkgelegenheid. In tegenstelling tot de twee andere gewesten, wordt in dit gewest een substantieel deel van de arbeidsplaatsen bezet door niet-ingezetenen. In projectie zou dit echter iets minder het geval zijn dan in het verleden omdat het Brussels pendelsaldo minder negatief zou worden. Daardoor zou de werkende beroepsbevolking sterk toenemen, ondanks de vrij zwakke groei van de binnenlandse werkgelegenheid. In 2013 zou 48,5% van de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid ingenomen worden door Brusselse ingezetenen terwijl dit percentage in 2006 slechts 46,2% en in 1998 42,6% bedroeg.

3.2.4. Werkgelegenheidsgraad

De werkgelegenheidsgraad – de verhouding van de werkende beroepsbevolking tot de bevolking op arbeidsleeftijd – zou tijdens de projectieperiode in elk gewest stijgen. De werkgelegenheidsgraad zou aanzienlijk stijgen in Vlaanderen, namelijk van 66,8% in 2007 naar 69,2% in 2013, wat dus heel dicht in de buurt komt van de 70%-doelstelling die in de Strategie van Lissabon werd vastgelegd. In de twee andere gewesten zou de werkgelegenheidsgraad daarentegen slechts in geringe mate verbeteren: van 55,7% in 2007 naar 56,8% in 2013 in Brussel en van 58% naar 58,8% in Wallonië tijdens dezelfde periode.

Ondanks een forse groei van zijn werkende beroepsbevolking (gemiddeld 1,6% per jaar, zie hierboven), stijgt de Brusselse werkgelegenheidsgraad slechts in geringe mate tijdens de projectieperiode en dit als gevolg van een snelle stijging (de sterkste van de drie gewesten) van de noemer van die verhouding, namelijk de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd (gemiddeld 1,3% per jaar, zie paragraaf 2.2). In Wallonië, net als in Vlaanderen, speelt de evolutie van het pendelsaldo een geringe en zelfs verwaarloosbare rol in de evolutie van de werkende beroepsbevolking: die evolutie valt, in termen van groeipercentage, zo goed als samen met die van de binnenlandse werkgelegenheid. Een geringere stijging van de binnenlandse werkgelegenheid in Wallonië in combinatie met een sterkere stijging van de bevolking op arbeidsleeftijd (gemiddeld 0,6% per jaar tegenover 0,4% in Vlaanderen) verklaart dus waarom de werkgelegenheidsgraad in Wallonië minder snel zou stijgen dan in Vlaanderen.

3.2.5. Aantal werklozen en werkloosheidsgraad

De verklaring voor de evolutie van het aantal werklozen in een gewest is complex. De werkloosheidsvooruitzichten hangen inderdaad af van de vooruitzichten inzake de arbeidsvraag in het gewest (de regionale binnenlandse werkgelegenheid, zie paragraaf 3.2.1), de vooruitzichten inzake het arbeidsaanbod van het gewest (regionale beroepsbevolking bepaald door socio-demografische evoluties, zie paragraaf 2.2), de vooruitzichten inzake de interregionale arbeidsmobiliteit (het pendelsaldo, zie paragraaf 3.2.2) en tenslotte de vooruitzichten inzake de regionale grensarbeid (zie paragraaf 3.2.2). Gezien de sterke groei van de beroepsbevolking die in sommige gewesten wordt verwacht, moeten sommige vaststellingen worden gerelativeerd door eerder rekening te houden met de werkloosheidsgraad dan met het absoluut aantal werklozen.

Sinds 2006 is in de drie gewesten het aantal werklozen³³ fors gedaald. Behalve door het feit dat de conjunctuur in 2006-2007 gunstig was voor de werkgelegenheidscreatie, wordt die evolutie ook verklaard door een aantal reglementaire of statistische redenen die reeds in paragraaf 2.2 werden vermeld voor hun negatieve impact op de activiteitsgraad. Zo lijken vanaf 2006 de versterkte controle van de werklozen maar ook de vertekening van de statistieken als gevolg van de afschaffing van de stempelcontrole te hebben bijgedragen tot een aanzienlijke daling van het aantal werkzoekenden in Vlaanderen. De Vlaamse werkloosheidsgraad is daardoor gedaald van 10,2% in 2005 naar 9,4% in 2006. In Brussel en Wallonië is dit effect merkbaar vanaf 2007. In combinatie met de grote werkgelegenheidscreatie, heeft dit in 2007 geleid tot een aanzienlijke daling van de werkloosheidsgraad in de drie gewesten (van 22,3% naar 21,3% in Brussel, van 9,4% naar 8,1% in Vlaanderen en van 19,3% naar 18,2% in Wallonië).

Op basis van de recentste waarnemingen hebben diezelfde factoren in 2008 nog steeds een effect. Zij zouden de stijging van de activiteitsgraad in Wallonië en Brussel blijven vertragen. Het arbeidsaanbod zou aldus stijgen met 0,6% in Vlaanderen en Brussel tegenover slechts 0,3% in Wallonië. In de drie gewesten zou de werkende beroepsbevolking sneller stijgen, namelijk met 1,0% in Wallonië en met 1,2% in Vlaanderen en Brussel. In dit laatste gewest wordt de vrij zwakke groei van de binnenlandse werkgelegenheid gecompenseerd door een minder negatief pendelsaldo. In totaal zou de werkloosheidsgraad in 2008 nog dalen in geheel het land. Hij zou in Wallonië 17,6% bedragen, in Vlaanderen 7,5% en in Brussel 20,9%.

In 2009 daarentegen verwacht men dat het aantal werklozen opnieuw toeneemt in Wallonië en Brussel (met respectievelijk 7100 en 1500 personen) terwijl in Vlaanderen de werkloosheid zou afnemen met 4200 personen (tegenover gemiddeld -22000 tussen 2006 en 2008).

Vanaf 2010 tot en met 2013 zouden zowel het aantal werklozen als de werkloosheidsgraad dalen in Brussel en dit ondanks een vrij forse groei van de Brusselse beroepsbevolking (gemiddeld 1,3% per jaar) en een vrij trage toename van de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid (0,5%).

---

³³ Aantal werklozen op basis van de administratieve bronnen en volgens het FPB-concept, d.w.z. met inbegrip van de oudere werklozen die vrijgesteld zijn van inschrijving als werkzoekende.

De daling van de werkloosheid zou er komen door het feit dat het (negatief) saldo van de Brusselse pendelarbeid minder negatief zou worden tijdens die periode (van -301000 in 2010 naar -290000 in 2013), waardoor de groei van de werkende beroepsbevolking (1,8%) hoger zou zijn dan die van de beroepsbevolking (1,3%). De stijging van het aantal Brusselse arbeidsplaatsen die zijn ingenomen door Brusselse ingezetenen zou worden verklaard door de (lichte) daling, vanaf 2010, van de Vlaamse pendelstromen naar Brussel (-3000 personen tussen 2010 en 2013). Het zou dus niet zozeer de evolutie van de binnenlandse werkgelegenheid dan wel het minder negatief wordend Brussels pendelsaldo zijn die zou bijdragen tot de daling van het aantal Brusselse werklozen (-3300 personen tussen 2010 en 2013). De Brusselse werkloosheidsgraad zou dalen van 20,8% in 2010 tot 19,4% in 2013.

In Vlaanderen zou de werkloosheidsgraad tussen 2010 en 2013 eveneens voortdurend dalen, namelijk van 7,1% naar 6,5%. Die daling zou tegelijk het gevolg zijn van de vrij trage groei van de Vlaamse beroepsbevolking (gemiddeld 0,7% per jaar) en de vrij sterke groei van de Vlaamse binnenlandse werkgelegenheid (1,1%). Die laatste zou ietwat groter zijn dan die van de Vlaamse werkende beroepsbevolking (0,9%) en dit als gevolg van een, vooral vanaf 2010 uitgesproken, daling van het positief Vlaams pendelsaldo (van 178000 personen in 2010 naar 167000 in 2013). Die daling van het globaal Vlaams pendelsaldo is tegelijk het gevolg van de daling van de pendelstromen van Vlaanderen naar Brussel vanaf 2010 (zie hoger) en de toename van de pendelstromen van Wallonië en Brussel naar Vlaanderen.

De Waalse werkloosheidsgraad zou licht stijgen tussen 2010 en 2013, namelijk van 18,0% naar 18,5%. Tijdens die periode zou de gemiddelde jaarlijkse groei van de Waalse werkende beroepsbevolking dezelfde zijn als die van de binnenlandse werkgelegenheid (0,8%). Het positief Waals pendelsaldo zou inderdaad stabiel zijn gedurende die periode, doordat de lichte daling van de Waalse pendelstroom naar Brussel gecompenseerd wordt door een lichte stijging van de andere stromen. Tijdens de periode 2010-2013 zou de evolutie van de Waalse werkloosheid dus (zoals in het verleden) vooral beïnvloed worden door de evolutie van de binnenlandse werkgelegenheid en de beroepsbevolking. De stijging van de Waalse binnenlandse werkgelegenheid zou dus niet groot genoeg zijn om de tussen 2010 en 2013 verwachte toename van de beroepsbevolking (1,0% per jaar) te compenseren, waardoor de Waalse werkloosheid zou stijgen.

We vermelden nog dat de regionale werkloosheidsgraadvooruitzichten voorzichtig moeten worden geïnterpreteerd, vooral wat Brussel betreft. Er zijn namelijk twee tegengestelde risico's verbonden aan de raming van het arbeidsaanbod. Het eerste heeft betrekking op de hypothesen inzake de migratiesaldi die in de recentste bevolkingsvooruitzichten op een hoog niveau worden gehandhaafd, althans op middellange termijn. Het tweede risico betreft de gematigde groei van de Brusselse activiteitsgraad op middellange termijn, die de recente onverklaarde evoluties verlengt en dus onderhevig is aan onzekerheid (zie paragraaf 2.2). Bovendien moet de aandacht worden gevestigd op de grote gevoeligheid van de (Brusselse) werkloosheidsgraad ten aanzien van de verwachte evolutie van de pendelarbeid, die steunt op een projectie bij gelijkblijvend beleid.

Om te eindigen onderzoeken we de evolutie van de regionale werkloosheidsgraden exclusief oudere werklozen (zie tabel 8). De evolutie van het aantal “oudere werklozen met een vrijstelling van zoekplicht” staat onder sterke opwaartse druk van de vergrijzing van de beroepsbevolking, zelf het gecombineerde resultaat van demografische verschuivingen ten voordele van de oudere leeftijdsklassen en van stijgende activiteitsgraden in die leeftijdsklassen. Desondanks neemt het aantal personen met het statuut van “oudere werkloze” in elk van de drie gewesten fors af sinds 2003. Dat is het rechtstreekse gevolg van de beleidsmaatregel die de instapleeftijd voor de nieuwe instroom in het statuut verhoogde van 50 naar 58 jaar.

Ook tijdens de periode 2008-2010 werkt het effect van die maatregel nog door: het aantal oudere werklozen in de leeftijdsklasse 55-57 jaar wordt dan drastisch afgebouwd, zodat het totale aantal personen in het stelsel verder daalt in de drie gewesten. Vanaf 2011 komt de maatregel op kruissnelheid en begint het aantal oudere werklozen terug toe te nemen, onder invloed van de sterke groei van de beroepsbevolking in de relevante leeftijdsklasse (58 tot 64 jaar). Dat vergrijzingseffect speelt relatief minder sterk in Brussel, waar de groei van de beroepsbevolking in die leeftijdsklasse (3,1% per jaar tijdens de periode 2011-2013) lager ligt dan in Vlaanderen (4,5%) en in Wallonië (5,5%). Op het einde van de projectieperiode ligt het aantal oudere werklozen in elk van de drie gewesten lager dan in 2006, maar de gemiddelde afbouw over de periode is sterker in Brussel (-3,3% per jaar) dan in Vlaanderen (-1,9%) en in Wallonië (-1,0%).

In Brussel zou de werkloosheidsgraad zonder oudere werklozen dalen van 19,5% in 2007 naar 17,9% in 2013. De werkloosheidsgraad zonder oudere werklozen in Vlaanderen zou het historisch laag niveau bereiken van 4,7% in 2013 (tegenover 6,1% in 2007). In Wallonië zou de stijging van de werkloosheidsgraad zonder oudere werklozen (+0,4 procentpunt tussen 2007 en 2013) sterk gelijken op die van de globale werkloosheidsgraad (+0,3 procentpunt). De Waalse werkloosheidsgraad zonder oudere werklozen zou 16,7% bedragen in 2013.

4. Resultaten voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

4.1. Macro-economische evoluties

Na een vrij forse economische groei in 2005 (2,6% ten opzichte van een nationale groei van 1,7%) gevolgd door een minder sterk macro-economisch resultaat in 2006 (groei van 2,1%) zou het bbp in volume van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gestegen zijn met 2,4% in 2007, wat iets hoger is dan het gemiddelde tijdens de periode 2000-2006 (zie tabel 9). Deze sterke groei zou ondersteund worden door de bedrijfstakken 'krediet en verzekeringen', 'overheidsadministratie en onderwijs' en 'vervoer en communicatie'.

Tabel 9: Voornaamste macro-economische resultaten: Brussels Hoofdstedelijk Gewest

	Gemiddelden							
	2006	2007	2008	2009	2010-2013	1993-1999	2000-2006	2007-2013
1. Bruto binnenlands product in volume (1)	2,1	2,4	1,3	1,5	2,1	1,9	2,3	1,9
2. Bruto toegevoegde waarde in volume (1)	2,2	2,1	1,4	1,5	2,1	1,7	2,3	1,9
3. Bruto-investeringen in volume (1)(2)	4,9	3,2	1,4	2,5	3,0	0,3	3,8	2,8
4. Reële productiviteit per hoofd (marktbedrijfstakken) (1)	0,9	0,6	0,5	0,9	1,7	2,0	1,8	1,2
5. Reële loonkosten per hoofd (marktbedrijfstakken) (1)	0,6	0,9	-0,4	1,0	1,7	0,6	-0,0	1,2
6. Werkgelegenheid en werkloosheid								
6.1. Binnenlandse werkgelegenheid								
6.1.a. Totale binnenlandse werkgelegenheid, in duizendtallen (3)	666,9	673,6	677,4	681,3	696,0	617,5	655,4	684,6
6.1.b. Wijziging in duizendtallen	7,4	6,7	3,7	3,9	3,7	0,3	5,3	4,1
6.1.c. Wijziging in%	1,1	1,0	0,6	0,6	0,5	0,0	0,8	0,6
6.2. Werkgelegenheidsgraad (3)	55,4	55,7	55,6	55,5	56,8	52,2	55,1	55,9
6.3. Werkloosheid								
6.3.a. Totale werkloosheid, definitie FPB, in duizendtallen (3)	108,8	104,5	103,0	104,6	101,8	83,7	97,9	103,9
6.3.b. Werkzoekenden, in duizendtallen (3)	96,9	93,6	93,1	95,0	92,5	73,7	83,4	94,3
6.3.c. Werkloosheidsgraad, definitie FPB (3)	22,3	21,3	20,9	21,0	19,4	20,5	21,3	20,5
6.3.d. Werkloosheidsgraad, excl. oudere werklozen (3)	20,4	19,5	19,3	19,4	17,9	18,6	18,7	19,0

(1) Groeivoeten in procent.

(2) Excl. investeringen in woongebouwen.

(3) In de kolom 2010-2013 wordt de waarde op het einde van de periode (2013) weergegeven.

In 2008 en 2009, in een moeilijker nationale en internationale context (zie hoofdstuk 2), zou het Brussels Gewest zijn dat het meest getroffen wordt door de verwachte groeivertraging van de finale vraag (binnenlandse bestedingen plus uitvoer). In 2008 zou de bijdrage van twee be-

langrijke 'motoren' van de Brusselse economie, namelijk de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' en 'krediet en verzekeringen', relatief zwak zijn (in vergelijking met het verleden) zodat de regionale economische groei nog slechts 1,3% zou bedragen in 2008 en 1,5% in 2009. Het schuchtere herstel in 2009 zou worden verklaard door de terugkeer naar een positieve groei in de bedrijfstak 'handel en horeca' en een lichte stijging van de bijdrage van de bedrijfstak 'overige marktdiensten'. Tegelijk zou de werkgelegenheidsgroei positief blijven, maar met bijna de helft verminderen t.o.v. 2006-2007 om 0,6% te bereiken in 2008 en 2009. Bijgevolg zou de reële productiviteitsgroei (marktbedrijfstakken) zich stabiliseren in 2008 t.o.v. 2007 (rond 0,5%) om dan opnieuw te stijgen naar het niveau van 2006 (0,9%, zie tabel 9).

Vanaf 2010 zou, tegelijk met het voorziene nationaal economisch herstel, de Brusselse activiteit aanzienlijk toenemen (2,1% per jaar tijdens de periode 2010-2013, of 0,1 procentpunt minder dan de verwachte gemiddelde Belgische groei) maar die stijging zou zich vooral vertalen in grotere productiviteitswinsten. De regionale binnenlandse werkgelegenheid zou volgens onze vooruitzichten inderdaad slechts in geringe mate toenemen: gemiddeld 0,5% per jaar tijdens de periode 2010-2013 – of ongeveer 3700 bijkomende jobs elk jaar. Zoals in het begin van de projectieperiode zijn het de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' die na 2009 bijna de volledige groei van de binnenlandse werkgelegenheid (zonder de niet-verhandelbare diensten) op zich zouden nemen. Hiermee gecorreleerd zou de groei van de reële productiviteit per hoofd op het einde van de projectieperiode zich herstellen en 1,7% per jaar bedragen in de marktbedrijfstakken – wat een hoog percentage is in vergelijking met het vooropgezette nationaal gemiddelde maar in werkelijkheid vrijwel identiek aan het gemiddeld percentage in Brussel tijdens de periode 2000-2006 (zie tabel 9).

Samengevat zou de Brusselse economische groei tijdens de projectieperiode afnemen. Volgens onze ramingen zou de economische activiteit er toenemen in een gemiddeld jaarlijks tempo van 1,9% tijdens de periode 2007-2013 wat 0,4 procentpunt minder is dan de gemiddelde groei tijdens 2000-2006. Ten opzichte van 1993-2006 bedraagt het gemiddelde groeiverschil -0,2 procentpunt. De daling van de groei ten opzichte van 2000-2006 zou nagenoeg overeenkomen met de daling van de bijdrage van de belangrijke bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' (-0,3 procentpunt) – terwijl de bijdrage van de overige bedrijfstakken dezelfde zou blijven als in het verleden en zelfs licht stijgen. Zoals sinds 1993 werd vastgesteld zou de verwachte Brusselse economische groei zich op middellange termijn meer vertalen in productiviteitswinsten dan in netto arbeidscreatie (0,6% per jaar).

Het volume van de investeringen (excl. woongebouwen) zou stijgen met gemiddeld 2,8% per jaar tijdens de projectieperiode. Het zou gaan om een lagere gemiddelde stijging dan tussen 2000 en 2006 maar toch hoger dan die op lange termijn (2,2% per jaar sinds 1985). Het groeitekort van de Brusselse investeringen t.o.v. het nationale gemiddelde zou vervagen op het einde van de projectieperiode, maar dit belet niet dat het aandeel van de Brusselse investeringen in de toegevoegde waarde lager zou blijven dan in Vlaanderen en Wallonië.

De reële loonkosten zouden, na een periode van stabiliteit (eigen aan de drie gewesten) tussen 2000 en 2006, vrij fors stijgen op middellange termijn in Brussel. In de marktbedrijfstakingen zou de gemiddelde stijging van de reële loonkosten per hoofd 1,2% per jaar bedragen tijdens de periode 2007-2013 (tegenover 0,9% per jaar voor het Rijk). De stijging van de lonen in het Brussels Gewest zou echter niet groter zijn dan de productiviteitsstijging zodat de reële loonkosten per eenheid product tijdens de gehele projectieperiode stabiel zouden blijven.

Wat het arbeidsaanbod en de werkloosheidsvooruitzichten betreft wordt er vooreerst aan herinnerd dat Brussel – zoals reeds onderstreept in paragraaf 2.2 – zich onderscheidt van de twee andere Belgische gewesten door een zeer verschillende demografische evolutie. Onder impuls van een positieve netto immigratie en een hoge vruchtbaarheidsgraad van de buitenlandse bevolking zijn sinds 2000 de bevolking en de bevolking op arbeidsleeftijd vrij sterk toegenomen (gemiddelde groei van respectievelijk 1,0% en 1,2% in 2000-2006, zie tabel 2, paragraaf 2.2). In tegenstelling tot de twee andere gewesten, stelt men sinds 1991 in Brussel een verjonging van de bevolking vast “die moet worden toegeschreven aan de belangrijke immigraties afkomstig uit het buitenland”³⁴.

Onze regionale vooruitzichten inzake het arbeidsaanbod gaan uit van een identieke groei van de bevolking en de bevolking op arbeidsleeftijd van gemiddeld 1,3% per jaar in 2007-2013. Men verwacht, zoals uitgelegd in paragraaf 2.2.2 (activiteitsgraad) en 2.2.3 (beroepsbevolking), echter niet dat de beroepsbevolking in dezelfde mate zal toenemen als de bevolking op arbeidsleeftijd, aangezien haar jaarlijkse gemiddelde groei zou dalen van 2,3% per jaar tijdens 2000-2006 naar 1,1% tijdens 2007-2013 (zie tabel 2, paragraaf 2.2). Bovendien zou het verschil tussen het aantal inkomende pendelaars in Brussel en het aantal uitgaande pendelaars uit Brussel verminderen op middellange termijn, zo de tendens voortzettend die in 1998 gestart is. Dit zou worden verklaard door een significante verhoging van de uitgaande Brusselse pendelstromen richting Vlaanderen en Wallonië (zie paragraaf 3.2.2), waar de werkgelegenheidsgroei redelijk hoog zou zijn. Het totaal van de inkomende pendelstromen zou stabiel blijven rond 360000 personen. Het Brusselse pendelsaldo zou volgens onze vooruitzichten tegen 2013 ongeveer -290000 personen bedragen, of een stijging met 14000 eenheden ten opzichte van 2007 (-304000).

Die evoluties van de beroepsbevolking en het pendelsaldo, in combinatie met de verwachte werkgelegenheidsgroei (0,6% per jaar, zie tabel 9), zouden de werkloosheidsgraad in Brussel geleidelijk doen dalen tot 19,4% (FPB-definitie) tegen 2013, t.o.v. 21,3% in 2007³⁵. De werkgelegenheidsgraad zou stijgen van 55,7% in 2007 tot 56,8% in 2013 (zie tabel 9). Herinner dat de vooruitzichten m.b.t. de werkloosheid en de werkende beroepsbevolking in Brussel met voorzichtigheid moeten geïnterpreteerd worden voor de redenen vermeld in paragraaf 3.2.5.

---

³⁴ Federaal Planbureau (2008b, p. 118).

³⁵ Ter vergelijking: op basis van de gegevens uit de enquête naar de arbeidskrachten (EAK) en het IAB-concept bedroeg de werkloosheidsgraad in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gemiddeld 17,7% in 2006 en 17,2% in 2007.

4.2. Evoluties per bedrijfstak

We hebben reeds de nadruk gelegd op de belangrijke bijdragen van de bedrijfstakken 'overige marktdiensten', 'krediet en verzekeringen', 'vervoer en communicatie', en de niet-verhandelbare diensten aan de Brusselse economische groei. Dit mag niet verwonderen wanneer men hun respectieve aandeel berekent in de regionale bruto toegevoegde waarde in volume, zoals in de onderstaande tabel 10.

Tabel 10: Structuur van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid: Brussels Hoofdstedelijk Gewest

	Bruto toegevoegde waarde in volume (1)			Binnenlandse werkgelegenheid		
	1980	2006	2013	1980	2006	2013
1. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1
2. Energie	3,3	4,3	4,5	1,6	1,0	0,9
3. Verwerkende nijverheid	9,6	6,0	5,6	13,4	5,5	4,7
a. Intermediaire goederen	2,6	1,4	1,2	3,7	1,3	1,0
b. Uitrustingsgoederen	2,8	2,3	2,3	4,1	2,0	1,8
c. Verbruiksgoederen	4,3	2,2	2,0	5,6	2,2	1,9
4. Bouw	3,6	2,3	2,4	5,0	2,8	2,6
5. Marktdiensten	63,4	71,7	72,0	56,5	64,7	66,2
a. Vervoer en communicatie	7,0	11,1	12,6	9,4	8,0	7,8
b. Handel en horeca	23,7	11,5	10,0	19,0	15,4	14,8
c. Krediet en verzekeringen	9,3	18,8	19,8	9,8	10,0	9,4
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	4,4	4,5	4,5	5,1	8,5	9,3
e. Overige marktdiensten	23,6	26,1	25,5	13,2	22,9	24,9
6. Niet-verhandelbare diensten	20,4	15,8	15,5	23,4	26,1	25,5
7. Totaal	100,3	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

(1) Aangezien de reeksen in kettingeuro's niet additief zijn, zijn er verschillen tussen (sub-)totalen en de som van hun componenten en is het totaal niet noodzakelijk gelijk aan 100%.

Men stelt vast dat de bedrijfstak 'handel en horeca' eveneens van groot belang is in het Brussels Gewest. Nochtans daalde zijn aandeel in de Brusselse toegevoegde waarde van 23,7% in 1980 naar 11,5% in 2006. Tot slot ziet men in de tabel dat de diensten (in 2006) 87,5% van de Brusselse toegevoegde waarde vertegenwoordigen. Dit is 14,5 procentpunten meer dan hun aandeel op nationaal niveau. De marktdiensten en de niet-verhandelbare diensten zorgen voor 91% van de 667000 banen in Brussel (2006), wat 13 procentpunten meer is dan het nationaal gemiddelde. Die relatieve specialisatie van het Brussels Gewest in de diensten zou zich handhaven tegen 2013 volgens onze vooruitzichten.

In 2007 zouden de groeibijdragen van de bedrijfstakken 'krediet en verzekeringen' en 'vervoer en communicatie' uitzonderlijk hoog geweest zijn. De geraamde groeipercentages (respectievelijk 2,9% en 3,5%, zie tabel 11) zouden zich vertaald hebben in werkgelegenheids- en productiviteitsgroei die sterk verschillen tussen die twee bedrijfstakken. De werkgelegenheid zou inderdaad sterk gestegen zijn (met 1,7% of 1100 bijkomende werknemers) in de financiële sector, een sector waarin de productiviteitswinsten gelijke tred zouden gehouden hebben met de

voorgaande jaren. De werkgelegenheidstoename tijdens alleen maar 2007 zou toelaten de werkgelegenheid in die bedrijfstak gedurende de gehele projectieperiode 2007-2013 stabiel te houden. De bedrijfstak 'vervoer en communicatie' daarentegen zou hoge productiviteitswinsten hebben blijven genereren in 2007, namelijk 3,3%, wat in het verlengde is van de trend sedert 2000. De sectorale werkgelegenheid, daarentegen, zou nauwelijks veranderd zijn (0,3% op een totaal van 53500 werknemers in Brussel). Dit zou evenwel het einde betekenen van de voortdurende daling van de werkgelegenheid die sinds 2001 in die bedrijfstak werd vastgesteld.

De 'overige marktdiensten' vormen de belangrijkste bedrijfstak in het Brussels Gewest. Deze bedrijfstak vertegenwoordigt grosso modo één kwart van de bruto toegevoegde waarde en stelt 152600 werknemers te werk in 2006. Na twee jaar van uitzonderlijk hoge groei (gemiddelde groei van 5,4% in 2005-2006) zou die bedrijfstak in 2007 een erg zwakke groei gekend hebben (1,2%, t.o.v. 1,7% per jaar tijdens 2000-2006). De sectorale werkgelegenheid zou daar slechts in geringe mate onder geleden hebben aangezien zij in 2007 nog zou toegenomen zijn met 2,1% (wat hoger is dan de gemiddelde jaarlijkse groei in 2000-2006).

Ondanks een negatieve gemiddelde groei sinds 1993 vertegenwoordigt de bedrijfstak 'handel en horeca' nog steeds een groot deel van de Brusselse werkgelegenheid (ongeveer 15% of 102400 werknemers in 2006). In een gunstige nationale context met een herstel van de particuliere consumptie (zie paragraaf 2.3), zou de bedrijfstak in 2007 opnieuw een positieve groei gekend hebben (1,5%), wat zich niet meer heeft voorgedaan sinds 2003. De neerwaartse trend van de productiviteit uit het verleden zou worden bevestigd in 2007, zodat de toename van de activiteit logischerwijs tot uiting zou komen in werkgelegenheidsgroei (1,2% of ongeveer 1300 bijkomende werknemers).

Tenslotte dient te worden opgemerkt dat na een uitzonderlijke groei van 9,2% in 2006, de bedrijfstak 'bouw' in 2007 nog altijd een sterke groei van 3,1% zou hebben gekend, wat geleid zou hebben tot een werkgelegenheidsgroei van 2,2% in die bedrijfstak.

In 2008 zouden de voor 2007 gemaakte vaststellingen m.b.t. de bedrijfstakken 'vervoer en communicatie' en 'overige marktdiensten' in Brussel van toepassing blijven. De daling van de reële productiviteit per hoofd in de 'overige marktdiensten' zou niet van een ongewone omvang zijn in een bedrijfstak waar die variabele evolueert met opeenvolgende pieken en dalen rond een negatieve trend sinds 1980.

De bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' – en meer algemeen de financiële sector op nationaal niveau – zou vanaf 2008 twee vrij sombere jaren kennen in vergelijking met de recente jaren, aangezien de groei slechts 1,8% zou bedragen en de werkgelegenheid zou dalen, wat zich zou vertalen in een hogere productiviteitsgroei (2,4%).

In 2008 zou de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' de hoogste groei kennen in Brussel (4,1%). Die zeer sterke stijging van de activiteit kan gezien worden als een inhaaleffect na vijf relatief matte jaren (gemiddelde groei van 0,8% per jaar in 2003-2007) en

zou niet uitzonderlijk zijn voor een bedrijfstak die gewoonlijk een volatiele groei kent in Brussel. In het verlengde van 2007 zou de werkgelegenheid gunstig evolueren en de reële productiviteit zou toenemen na drie opeenvolgende jaren te zijn gedaald.

De marktdiensten zijn meer gericht naar de binnenlandse vraag en, in het licht van de verwachte groeivertraging op nationaal niveau, zou de groei van de Brusselse marktdiensten vertragen in 2009. In 2009 zouden slechts twee bedrijfstakken een groei van meer dan 2% registreren, namelijk 'bouw' en 'vervoer en communicatie'. De groei in die laatste bedrijfstak zou licht dalen maar zou volgens onze vooruitzichten uiteindelijk slechts tijdelijk afwijken van een gemiddelde langetermijngroei van 3,5%.

Vanaf 2010 zouden 'vervoer en communicatie', 'krediet en verzekeringen' en 'overige marktdiensten' de bedrijfstakken zijn met de hoogste bijdragen aan de Brusselse groei. Elk van die bedrijfstakken zou gemiddeld 0,5 procentpunt per jaar bijdragen aan de regionale groei in 2010-2013.

De bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' zou groeipercentages van de toegevoegde waarde registreren die licht hoger zijn dan 3% zoals geobserveerd in 2005-2006 en men verwacht een nog sterkere productiviteitsgroei. Met andere woorden, de in 2008 begonnen daling van de werkgelegenheid zou voortduren in de financiële sector (-0,4% per jaar in 2010-2013).

De bedrijfstak 'vervoer en communicatie' zou de hoogste groei noteren op het einde van de projectieperiode om zo de belangrijkste motor te worden van de economische groei in Brussel. Die sectorale groei zou volgens onze vooruitzichten echter slechts weinig arbeidsplaatsen creëren: 0,3% per jaar na 2009, wat in die bedrijfstak uiteindelijk zou leiden tot een werkgelegenheidstoename van ongeveer 700 werknemers in 2007-2013. Met andere woorden, de productiviteitsgroei in die bedrijfstak zou op het einde van de periode versnellen maar over de gehele periode 2007-2013 zouden de productiviteitswinsten gelijk zijn aan die van de periode 2000-2006: 3,5% per jaar (grosso modo het dubbele van het nationaal gemiddelde voor die bedrijfstak).

We benadrukken tenslotte dat vanaf 2010 de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' zou groeien met gemiddeld bijna 2% per jaar, wat heel wat minder snel is dan in de twee andere gewesten, weliswaar in een Brusselse context van verjonging van de bevolking – in schril contrast met de vergrijzing van de Vlaamse en de Waalse bevolking.

Samengevat, over de gehele projectieperiode 2007-2013, zou de groei van de toegevoegde waarde van de diensten in Brussel vertragen vooral als gevolg van een minder grote dynamiek in de bedrijfstakken 'krediet en verzekeringen', 'overige marktdiensten' en 'niet-verhandelbare diensten'. De binnenlandse werkgelegenheid in de marktdiensten zou echter op een zelfde groeipad blijven met 0,8 tot 0,9% groei per jaar. De bijna gehele jobcreatie, exclusief de niet-verhandelbare diensten, zou komen van twee bedrijfstakken: 'overige marktdiensten' (+17300 arbeidsplaatsen tegen 2013) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (+6700 werknemers tussen 2007 en 2013). Anders gezegd, in de marktdiensten zou de sinds 1993 vast-

gestelde vermindering van de reële productiviteitsgroei voortduren: van een jaarlijkse gemiddelde groei van 1,9% tijdens 1993-1999 tot 1,3% tussen 2000 en 2006 naar 1,0% per jaar tijdens de periode 2007-2013.

Daartegenover staat dat de Brusselse bedrijfstak 'bouw' tussen 2007 en 2013 dezelfde gemiddelde groei zou registreren als in 2000-2006 (2,4% per jaar), gesteund door een sterke toename van de investeringen, in het verlengde van wat is vastgesteld sinds 2000. De werkgelegenheid in die bedrijfstak zou licht dalen en die daling zou kleiner zijn dan tijdens de zes laatste observatiejaren. Alles gebeurt alsof sinds 1993 die bedrijfstak 'probeerde' op middellange termijn dezelfde groei van de reële productiviteit per hoofd te handhaven (2,6% per jaar).

De Brusselse verwerkende nijverheid zou zijn groei op middellange termijn verhogen en toch arbeidsplaatsen verliezen – een evolutie die gelijk loopt met wat op nationaal niveau wordt vastgesteld. De productiviteitsgroei in de verwerkende nijverheid zou gehandhaafd blijven op 2,4% per jaar tijdens 2007-2013 wat vrijwel gelijk is aan de geraamde nationale groei. Die gunstige evolutie in de Brusselse verwerkende nijverheid zou worden gedragen door een investeringsgroei van gemiddeld 3% per jaar tijdens 2007-2013 terwijl die investeringen sinds 1993 een dalende trend vertoonden. De zwakkere groei van de toegevoegde waarde van de Brusselse verwerkende nijverheid ten opzichte van de andere gewesten (0,9% per jaar tijdens 2007-2013 tegenover 1,5% op nationaal niveau) kan mede verklaard worden door het fenomeen van de trendmatige exurbanisatie van de industrie ten gunste van de periferie (buiten de gewestgrenzen)³⁶.

Op middellange termijn zouden de reële loonkosten per hoofd vrij sterk stijgen in Brussel – ten opzichte van het nationaal gemiddelde – in de bedrijfstakken 'vervoer en communicatie', 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overige marktdiensten'.

---

³⁶ Het woord 'exurbanisatie' verwijst naar de meestal permanente overheveling van activiteiten naar de periferie (creatie van industriezones en wetenschapspolen buiten het stadscentrum). Het mag niet worden verward met periurbanisatie, wat de (geleidelijke) ruimtelijke uitbreiding van de stad is.

Tabel 11: Voornaamste resultaten per bedrijfstak: Brussels Hoofdstedelijk Gewest

	<i>(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)</i>					Gemiddelden		
	2006	2007	2008	2009	2010-2013	1993-1999	2000-2006	2007-2013
1. Landbouw								
Toegevoegde waarde in volume	-13,8	4,7	0,5	2,4	2,1	5,3	-9,0	2,3
Bruto-investeringen in volume	3,1	22,3	-23,3	12,1	-2,6	-7,0	18,2	0,1
Werkgelegenheid	-10,0	-1,3	-0,8	-4,7	-2,3	-6,8	0,4	-2,3
Reële productiviteit per hoofd	-4,2	6,1	1,3	7,4	4,5	16,6	-8,8	4,7
Reële loonkost per hoofd	-5,0	-5,0	-6,9	3,2	2,8	2,1	-3,4	0,4
2. Energie								
Toegevoegde waarde in volume	4,1	5,6	1,5	1,7	2,9	-0,0	9,2	2,9
Bruto-investeringen in volume	-6,5	18,8	-2,0	0,4	0,7	-19,1	5,9	2,8
Werkgelegenheid	6,6	2,2	-0,6	0,2	0,2	-3,0	1,7	0,4
Reële productiviteit per hoofd	-2,4	3,4	2,0	1,5	2,7	3,3	7,5	2,5
Reële loonkost per hoofd	-4,6	0,4	0,4	0,4	1,8	1,8	-0,2	1,2
3. Verwerkende nijverheid								
Toegevoegde waarde in volume	0,1	0,5	0,1	0,4	1,3	-1,7	0,2	0,9
Bruto-investeringen in volume	2,9	13,9	3,8	1,3	0,7	-4,6	-2,7	3,1
Werkgelegenheid	-2,5	-0,6	-2,8	-1,3	-1,3	-3,9	-2,4	-1,5
Reële productiviteit per hoofd	2,6	1,1	3,0	1,7	2,7	2,3	2,8	2,4
Reële loonkost per hoofd	-0,6	-0,4	-2,7	-0,3	1,6	2,7	-0,1	0,4
a. Intermediaire goederen								
Toegevoegde waarde in volume	1,0	-0,6	-2,2	-0,6	0,4	-1,3	-2,6	-0,3
Bruto-investeringen in volume	4,2	12,0	-3,4	-2,4	1,7	3,6	0,1	1,8
Werkgelegenheid	-3,4	-2,8	-2,8	-3,1	-3,3	-5,9	-3,0	-3,2
Reële productiviteit per hoofd	4,6	2,2	0,6	2,7	3,8	5,1	0,5	3,0
Reële loonkost per hoofd	-0,1	-1,5	-0,0	0,1	1,9	3,6	-0,1	0,9
b. Uitrustingsgoederen								
Toegevoegde waarde in volume	1,6	1,6	2,0	-0,2	2,4	-2,0	4,7	1,8
Bruto-investeringen in volume	16,3	25,3	8,3	3,5	-1,0	-6,3	0,9	4,7
Werkgelegenheid	-1,6	-0,8	-4,8	-1,0	-0,1	-3,4	-0,6	-1,0
Reële productiviteit per hoofd	3,3	2,4	7,2	0,8	2,5	1,5	5,4	2,9
Reële loonkost per hoofd	0,6	2,3	-5,0	0,3	1,5	2,6	0,3	0,5
c. Verbruiksgoederen								
Toegevoegde waarde in volume	-2,0	0,1	-0,7	1,7	0,7	-1,5	-1,3	0,6
Bruto-investeringen in volume	-3,5	9,0	5,1	1,5	1,5	-3,0	-3,0	3,1
Werkgelegenheid	-2,7	0,8	-1,0	-0,6	-1,4	-2,9	-3,4	-0,9
Reële productiviteit per hoofd	0,7	-0,7	0,3	2,3	2,2	1,6	2,3	1,5
Reële loonkost per hoofd	-2,4	-2,2	-1,7	-0,8	1,7	2,7	-0,5	0,3
4. Bouw								
Toegevoegde waarde in volume	9,2	3,1	0,5	4,8	2,2	-1,5	2,4	2,4
Bruto-investeringen in volume	21,9	18,0	-4,1	5,6	10,6	1,4	10,1	8,8
Werkgelegenheid	5,7	2,2	-1,5	0,6	-0,4	-4,0	-0,4	-0,1
Reële productiviteit per hoofd	3,3	0,9	2,0	4,2	2,6	2,5	2,7	2,5
Reële loonkost per hoofd	-0,7	-1,2	0,1	2,4	1,4	0,3	-0,4	1,0

	<i>(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)</i>					Gemiddelden		
	2006	2007	2008	2009	2010-2013	1993-1999	2000-2006	2007-2013
5. Marktdiensten								
Toegevoegde waarde in volume	2,5	2,0	1,5	1,6	2,2	2,5	2,2	2,0
Bruto-investeringen in volume (1)	5,7	1,4	1,8	1,9	3,2	5,4	4,4	2,5
Werkgelegenheid	1,8	1,7	1,2	0,9	0,7	0,6	0,8	0,9
Reële productiviteit per hoofd	0,7	0,3	0,2	0,7	1,5	1,9	1,3	1,0
Reële loonkost per hoofd	0,9	1,1	-0,2	1,1	1,7	0,3	-0,0	1,3
a. Vervoer en communicatie								
Toegevoegde waarde in volume	-1,1	3,5	3,2	2,7	4,3	4,4	3,2	3,8
Bruto-investeringen in volume	12,8	-1,5	-10,5	-1,6	2,7	9,3	8,8	-0,4
Werkgelegenheid	-1,5	0,3	0,3	-0,1	0,3	1,4	-0,3	0,2
Reële productiviteit per hoofd	0,4	3,3	2,8	2,8	4,0	3,0	3,5	3,5
Reële loonkost per hoofd	0,9	2,1	-0,8	1,1	1,7	3,8	-0,0	1,3
b. Handel en horeca								
Toegevoegde waarde in volume	-0,3	1,5	-1,1	0,4	-0,3	-2,2	-0,2	-0,0
Bruto-investeringen in volume	10,1	-0,6	5,5	-0,1	-1,1	0,1	-0,1	0,0
Werkgelegenheid	0,7	1,2	-0,2	-0,2	-0,0	-1,6	0,1	0,1
Reële productiviteit per hoofd	-1,0	0,3	-0,8	0,6	-0,2	-0,6	-0,3	-0,1
Reële loonkost per hoofd	0,9	0,6	-0,7	1,4	1,8	-0,7	-0,2	1,2
c. Krediet en verzekeringen								
Toegevoegde waarde in volume	3,2	2,9	1,8	1,7	3,2	7,4	4,6	2,7
Bruto-investeringen in volume	3,8	0,5	3,1	7,0	4,7	7,1	7,9	4,2
Werkgelegenheid	-0,4	1,7	-0,6	-0,9	-0,4	-0,8	0,7	-0,2
Reële productiviteit per hoofd	3,6	1,2	2,4	2,6	3,7	8,2	3,8	3,0
Reële loonkost per hoofd	1,8	0,9	0,3	0,8	1,8	0,4	0,2	1,3
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening								
Toegevoegde waarde in volume	0,1	0,9	4,1	1,8	1,9	1,4	2,1	2,0
Bruto-investeringen in volume	-8,9	6,1	-2,1	-1,1	3,5	4,5	-0,3	2,4
Werkgelegenheid	0,9	2,5	2,2	1,8	1,8	2,2	1,9	1,9
Reële productiviteit per hoofd	-0,8	-1,5	1,9	-0,0	0,1	-0,8	0,2	0,1
Reële loonkost per hoofd	0,7	1,6	0,3	1,8	2,1	0,4	0,2	1,7
e. Overige marktdiensten								
Toegevoegde waarde in volume	5,6	1,2	1,2	1,5	1,9	1,5	1,7	1,6
Bruto-investeringen in volume (1)	1,3	4,3	6,1	1,4	3,1	7,1	6,0	3,4
Werkgelegenheid	5,1	2,1	3,0	2,2	1,4	2,3	1,5	1,8
Reële productiviteit per hoofd	0,5	-0,9	-1,7	-0,7	0,5	-0,7	0,2	-0,2
Reële loonkost per hoofd	0,5	1,1	0,2	1,3	1,9	0,2	0,1	1,5
6. Niet-verhandelbare diensten								
Toegevoegde waarde in volume	0,1	2,3	1,6	1,5	1,7	1,0	2,4	1,8
Bruto-investeringen in volume	-2,8	8,1	-1,3	11,9	2,9	5,8	16,4	4,3
Werkgelegenheid	-0,3	-0,4	-0,2	0,3	0,6	0,9	1,8	0,3
Reële productiviteit per hoofd	0,4	2,7	1,9	1,2	1,1	0,1	0,7	1,5
Reële loonkost per hoofd	0,8	2,4	0,7	2,4	1,4	1,5	1,1	1,6
7. Totaal								
Toegevoegde waarde in volume	2,2	2,1	1,4	1,5	2,1	1,7	2,3	1,9
Bruto-investeringen in volume (1)	4,9	3,2	1,4	2,5	3,0	0,3	3,8	2,8
Werkgelegenheid	1,1	1,0	0,6	0,6	0,5	0,0	0,8	0,6
Reële productiviteit per hoofd	1,0	1,1	0,8	1,0	1,6	1,6	1,5	1,3
Reële loonkost per hoofd	0,7	1,3	-0,1	1,4	1,6	0,8	0,2	1,3

(1) excl. investeringen in woongebouwen

5. Resultaten voor het Vlaams Gewest

5.1. Macro-economische evoluties

De geraamde gemiddelde economische groei gedurende de periode 2007-2013, nl. 2,2%, is bijna identiek aan de gemiddelde economische groei gedurende 2000-2006 (2,1%, zie tabel 12). De economische groei in 2007-2013 zou iets arbeidsintensiever zijn dan tijdens 2000-2006. De geraamde gemiddelde jaarlijkse werkgelegenheidsgroei bedraagt namelijk 1,2% tijdens 2007-2013 (t.o.v. 1,0% in 2000-2006). Het zijn voornamelijk de marktdiensten die de Vlaamse economische groei zouden ondersteunen tijdens de projectieperiode met een groeibijdrage van 1,5 procentpunt of ongeveer 68% van de totale toename in de Vlaamse economische activiteit.

Na een uitzonderlijk goed 2006 (3,4%; bbp in volume), zou de Vlaamse economie in 2007 (2,9%) nog steeds aan een hoog ritme gegroeid zijn. In tegenstelling tot de twee andere gewesten zou de conjuncturele piek in Vlaanderen zich dus eerder in 2006 dan 2007 hebben voorgedaan. De tekenen van de internationale vertraging, reeds waargenomen vanaf het tweede semester van 2007, blijken in de eerste plaats de Vlaamse industriële bedrijfstakken getroffen te hebben (zie verder).

Onder invloed van de zwakkere internationale economische conjunctuur zou de Vlaamse economie in 2008 een meer gematigde groei (1,8%) kennen. Ook in Wallonië en Brussel zou de economische groei vertragen (tot respectievelijk 1,8% en 1,3%). In 2009 zou de Vlaamse economische groei nog altijd relatief zwak zijn (1,8%). Onder impuls van de internationale conjunctuur zou de Vlaamse economische groei in 2010 terug versnellen (2,6%). Vanaf 2011 zou de groei van het Vlaamse bbp terug iets minder krachtig zijn (gemiddeld 2,2%). Daarmee zou de gemiddelde economische groei tijdens de vier laatste jaren van de projectieperiode (2010-2013) 2,3% bedragen.

In 2007 zou de groei van de toegevoegde waarde gedaald zijn naar 2,7% (t.o.v. 3,3% in 2006). Deze nog altijd dynamische economische groei, en de daarmee gepaard gaande gunstige afzetperspectieven verklaren voor een groot deel de geraamde forse toename (4,8%) van de investeringen (excl. de investeringen in woongebouwen), ondanks de verhoogde rentevoeten.

Het jaar 2007 zou verder gekenmerkt zijn door een uitzonderlijk hoge werkgelegenheidscreatie. De (binnenlandse) werkgelegenheid zou toegenomen zijn met iets meer dan 45000 personen (1,8%), waarvan 8500 bijkomende zelfstandigen (2,0%). De uitstekende economische groei in 2006 en (in iets mindere mate in) 2007 is daar uiteraard niet vreemd aan.

De combinatie van de werkgelegenheidstoename, de aangroei van de Vlaamse beroepsbevolking met bijna 7000 personen (de activiteitsgraad zou teruggevallen zijn tot 72,7%), en de stabi-

lisatie van het Vlaamse pendelsaldo zou het aantal Vlaamse werklozen (FPB-definitie³⁷) verder doen dalen (met bijna 40000 personen). De werkloosheidsgraad (FPB-definitie) zou gezakt zijn tot 8,1% (9,4% in 2006)³⁸. Indien geen rekening gehouden wordt met de oudere werklozen zou de werkloosheidsgraad slechts 6,1% bedragen hebben in 2007. De reële loonkost en reële productiviteit, tenslotte, zouden een vrij gelijkaardig verloop gekend hebben (respectievelijk 0,3% en 0,4%).

Tabel 12: Voornaamste macro-economische resultaten: Vlaams Gewest

	Gemiddelden							
	2006	2007	2008	2009	2010-2013	1993-1999	2000-2006	2007-2013
1. Bruto binnenlands product in volume (1)	3,4	2,9	1,8	1,8	2,3	2,5	2,1	2,2
2. Bruto toegevoegde waarde in volume (1)	3,3	2,7	1,8	1,8	2,3	2,3	2,0	2,2
3. Bruto-investeringen in volume (1) (2)	1,6	4,8	3,6	3,8	3,0	3,2	2,4	3,5
4. Reële productiviteit per hoofd (marktbedrijfstakingen) (1)	1,9	0,4	0,2	0,8	1,3	1,6	1,2	0,9
5. Reële loonkosten per hoofd (marktbedrijfstakingen) (1)	0,2	0,3	-1,1	0,7	1,7	1,0	0,0	0,9
6. Werkgelegenheid en werkloosheid								
6.1. Binnenlandse werkgelegenheid								
6.1.a. Totale binnenlandse werkgelegenheid, in duizendtallen(3)	2464,6	2510,0	2542,6	2566,9	2677,9	2228,9	2401,5	2594,7
6.1.b. Wijziging in duizendtallen	35,0	45,4	32,6	24,3	27,7	18,3	22,6	30,5
6.1.c. Wijziging in%	1,4	1,8	1,3	1,0	1,1	0,8	1,0	1,2
6.2. Werkgelegenheidsgraad(3)	66,2	66,8	67,3	67,6	69,2	61,9	65,6	68,0
6.3. Werkloosheid								
6.3.a. Totale werkloosheid, definitie FPB, in duizendtallen (3)	276,8	237,1	220,9	216,8	197,6	301,6	279,1	213,8
6.3.b. Werkzoekenden, in duizendtallen (3)	210,8	175,9	165,0	162,2	140,5	241,9	199,4	158,0
6.3.c. Werkloosheidsgraad, definitie FPB (3)	9,4	8,1	7,5	7,3	6,5	11,0	9,7	7,1
6.3.d. Werkloosheidsgraad, excl. oudere werklozen (3)	7,3	6,1	5,7	5,5	4,7	9,0	7,1	5,4

(1) Groeivoeten in procent.

(2) excl. investeringen in woongebouwen.

(3) In de kolom 2010-2013 wordt de waarde op het einde van de periode (2013) weergegeven.

In 2008 zou de grondig gewijzigde internationale context (kredietcrisis, oplopende grondstofprijzen) niet zonder gevolgen blijven voor de Vlaamse economie. Ook de Vlaamse economische groei wordt verwacht te vertragen. De reële groei van de toegevoegde waarde in 2008 wordt geraamd op 1,8%, de laagste groei sinds 2005 (1,6%). Dit zou een groeiverlies van 0,9

³⁷ Administratief concept, inclusief 'oudere werklozen'.

³⁸ Ter vergelijking: op basis van de gegevens uit de enquête naar de arbeidskrachten (EAK) en het IAB-concept bedroeg de werkloosheidsgraad in het Vlaams Gewest gemiddeld 5,0% in 2006 en 4,4% in 2007.

procentpunt betekenen t.o.v. 2007. Parallel aan de groeivertraging zou ook de reële groei van de investeringen afkoelen tot 3,6%.

De voornaamste sectoriële bijdragen aan de economische groei zouden komen uit de bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overige marktdiensten' (zie ook paragraaf 5.2). Samen zouden ze ongeveer de helft van de Vlaamse economische groei genereren in 2008. De bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (4,9%) en 'bouw' (3,4%) noteren de hoogste verwachte groei in toegevoegde waarde.

Ondanks de groeivertraging zou de werkgelegenheidsgroei wel op peil blijven: de werkgelegenheid in Vlaanderen zou toenemen met bijna 33000 personen (1,3%), waarvan ongeveer 4500 bijkomende zelfstandigen (i.e. een groei van 1,0%). Deze verwachte werkgelegenheidstoename situeert zich op hetzelfde niveau als in 2006 (1,4% of 35000 personen). De geraamde werkgelegenheidsgroei in 2008 is nog redelijk hoog omdat enerzijds de werkgelegenheid met een zekere vertraging reageert op de economische conjunctuur en anderzijds door de verwachte uitbreiding van de werkgelegenheid in het dienstenchequestelsel (12000 bijkomende arbeidsplaatsen).

De beroepsbevolking zou in 2008 sterker aangroeien dan in 2007 (+0,6%, of iets meer dan 17000 personen, t.o.v. 0,2% in 2007). Aangezien die toename kleiner is dan de geraamde toename in de binnenlandse werkgelegenheid en het pendel- en grensarbeidsaldo redelijk stabiel zouden blijven, zou de Vlaamse werkloosheid zijn neerwaartse trend voortzetten, hoewel de daling zou vertragen (-16000 personen t.o.v. -40000 in 2007). De werkloosheidsgraad zou zakken tot 7,5% in 2008. De werkgelegenheidsgraad zou lichtjes toenemen tot 67,3%.

Net zoals in 2008 zou ook in 2009 de economische activiteit in Vlaanderen slechts in beperkte mate toenemen (1,8%). De bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (3,0%) en 'bouw' (2,8%) zouden de hoogste groei noteren. De bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overige marktdiensten' zouden opnieuw zorgen voor ongeveer de helft van de Vlaamse economische groei.

De werkgelegenheidsgroei zou afnemen tot 1,0%, wat overeenstemt met iets meer dan 24000 banen. Ze zou nog altijd ondersteund worden door een verdere stijging van de dienstenchequewerkgelegenheid, hoewel die minder groot zou zijn dan in 2007 en 2008 (+5300 eenheden). De zelfstandige arbeid zou slechts toenemen met 2500 eenheden (of een groei van 0,6%). In 2009 zou de beroepsbevolking terug iets sneller stijgen, namelijk met ongeveer 20000 personen (de activiteitsgraad zou lichtjes stijgen tot 72,9%). Gecombineerd met een stabiel pendelsaldo zou de werkloosheid zakken tot 216800 personen wat een vermindering is met ongeveer 4000 personen t.o.v. 2008. De werkloosheidsgraad (7,3%) zou licht dalen en de werkgelegenheidsgraad (67,6%) zou licht toenemen.

Onder invloed van de verbeterende internationale conjunctuur zou de Vlaamse economische groei vanaf 2010 terug versnellen. In 2010 zou de groei van de toegevoegde waarde toenemen met 0,8 procentpunt en zo 2,6% bereiken, om daarna ietwat af te nemen en gemiddeld 2,2% te

bedragen tijdens 2011-2013. De gemiddelde jaarlijkse groei van de bruto toegevoegde waarde zou zo tijdens 2010-2013 2,3% bedragen.

Na de terugval van de werkgelegenheids groei in 2009, zou de werkgelegenheid in de Vlaamse economie gedurende 2010-2013 gemiddeld aangroeien met 27700 bijkomende arbeidsplaatsen per jaar (1,1% per jaar) om in 2013 een werkgelegenheid te bereiken van bijna 2678000 personen. Dit zou een toename betekenen van iets meer dan 213000 personen t.o.v. 2006. Het aantal Vlaamse zelfstandigen zou in 2013 ongeveer 450900 eenheden bedragen, wat een toename is van 23800 personen t.o.v. 2006.

Volgens de nieuwe demografische vooruitzichten³⁹ zou de Vlaamse bevolking op arbeidsleeftijd (15-64) jaarlijks gemiddeld groeien met 0,4% in 2007-2013, terwijl die gedurende 2000-2006 jaarlijks met gemiddeld 0,3% aangroeide (zie ook paragraaf 2.2). De bevolking op arbeidsleeftijd zou stijgen van ongeveer 4017000 in 2006 tot 4137000 in 2013, i.e. het aantal potentiële arbeidskrachten wordt verwacht toe te nemen met bijna 120000 personen.

Noteer de duidelijke verschillen met de bevolkingsvooruitzichten die werden gebruikt voor het opstellen van de regionale economische vooruitzichten 2006-2012⁴⁰. Die bevolkingsvooruitzichten veronderstelden met name dat de Vlaamse bevolking op arbeidsleeftijd zou dalen vanaf 2010. In 2013 zou, volgens de oude bevolkingsvooruitzichten, de Vlaamse bevolking op arbeidsleeftijd ongeveer 4018000 personen bedragen; een verschil van bijna 119000 personen in min in vergelijking met de huidige bevolkingsvooruitzichten.

De Vlaamse beroepsbevolking zou toenemen met 0,6% gemiddeld per jaar in 2007-2013 (t.o.v. 0,8% in 2000-2006). Dit betekent een verwachte toename van ongeveer 124000 personen. Na de terugval van de activiteitsgraad in 2007 tot 72,7% (komende van 73,1% in 2006) zou die zich herpakken om terug te stijgen tot 74,0% in 2013.

De werkloosheidsgraad (FPB-definitie) zou op het einde van 2013 terugvallen tot het historisch lage niveau van 6,5%. De werkgelegenheidsgraad zou 69,2% bedragen in 2013 en zo de Lissabon-doelstelling (70%) benaderen⁴¹. Dit zowel onder invloed van de hoge werkgelegenheids groei (+213000 banen in 2007-2013), als de kleinere toename van de bevolking op arbeidsleeftijd (120000 in 2007-2013). De geraamde afname van het pendelsaldo (-12500 in 2007-2013) heeft dan weer een negatieve invloed op de evolutie van de Vlaamse werkgelegenheidsgraad.

De reële productiviteitsgroei in de marktbedrijfstakken zou vooral laag zijn gedurende de eerste jaren van de projectieperiode (2007: 0,4% en 2008: 0,2%) en daarna toenemen tot gemiddeld 1,3% tijdens 2010-2013. Onder invloed van de hoge inflatie zouden de reële loonkosten in de marktbedrijfstakken sterk dalen in 2008 (-1,1%). Nadien zouden de reële loonkosten terug stij-

---

³⁹ Federaal Planbureau (2008b).

⁴⁰ Bassilière et al (2008a).

⁴¹ In de regionale vooruitzichten 2006-2012 werd reeds een werkgelegenheidsgraad van 69,3% voorzien in 2012. De sterk gewijzigde bevolkingsvooruitzichten zijn de grootste verklaring voor de vertraagde stijging van de werkgelegenheidsgraad.

gen, en dan vooral in 2010-2013 (1,7% gemiddeld per jaar), wegens de verwachte loonstijging bij de voornaamste handelspartners van België. Aldus zou de loonkost per eenheid product in het begin van de projectieperiode afnemen en op het einde van de periode stijgen. Over de volledige projectieperiode beschouwd zouden de reële productiviteit per hoofd (0,9%) en de reële loonkost per hoofd (0,9%) gemiddeld genomen gelijkaardig evolueren in de marktbedrijfstakken. Dit heeft als gevolg dat de loonkost per eenheid product in de periode 2007-2013 stabiel zou blijven, terwijl die in de vorige periode (2000-2006) nog afnam met gemiddeld 1,2% per jaar (aangezien de reële productiviteitsgroei 1,2% en de reële loonkostgroei 0,0% bedroeg in de marktbedrijfstakken).

De investeringen (excl. investeringen in woongebouwen) in volume zouden tijdens 2007-2013 sneller groeien dan tijdens 2000-2006 (3,5% t.o.v. 2,4%). Deze geraamde groei ligt iets hoger dan de gemiddelde jaarlijkse groei van de investeringen gedurende 1980-2005 (3,2%).

5.2. Evoluties per bedrijfstak

In elk jaar van de projectieperiode zou de bedrijfstak 'overige marktdiensten' de grootste bijdrage leveren aan de groei van de Vlaamse economie; gemiddeld zou deze bedrijfstak 35,4% van de toename in de Vlaamse bruto toegevoegde waarde op zich nemen gedurende 2007-2013. Gegeven zijn gewicht (26,2% in 2006, zie tabel 14) in de Vlaamse economie is dit resultaat niet geheel verrassend. In de economische mindere jaren (vooral 2008, maar ook 2009) zou ook de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' een belangrijke bijdrage leveren (respectievelijk 18,8% en 11,5%) aan de Vlaamse economische groei.

In 2007 zouden zowel de marktdiensten als de verwerkende nijverheid trager gegroeid zijn dan in 2006 (zie tabel 13). De daling van de economische groei in Vlaanderen (-0,6 procentpunt in toegevoegde waarde) zou bijna volledig toe te schrijven zijn aan de vertraging van de activiteit in de verwerkende nijverheid, die als eerste zou getroffen zijn door de verstoring van de internationale conjunctuur. De groeibijdrage van deze bedrijfstakken zou namelijk verminderd zijn met 0,4 procentpunt. De groeibijdrage van de marktdiensten zou gedaald zijn met 0,2 procentpunt om nog altijd 1,6 procentpunt te bedragen. De marktdiensten zouden gegroeid zijn met 2,7% (t.o.v. 3,1% in 2006) terwijl de groei van de toegevoegde waarde in de verwerkende nijverheid 2,1% zou bedragen hebben (t.o.v. 3,9% in 2006). In de marktdiensten zou de economische groei gecombineerd worden met een sterke werkgelegenheidsgroei (3,1% of 45100 arbeidsplaatsen). De verwerkende nijverheid, daarentegen, zou vooral productiviteitswinsten (3,0%) geboekt hebben en de dalende trend in de werkgelegenheid verder gezet hebben (-0,8% of 3500 banen).

De bouwsector zou, ondanks een bijna halvering van de groei behaald in 2006, de hoogste groei neerzetten in 2007 (4,8%). Ook de bedrijfstak 'overige marktdiensten' (3,2%) zou beter presteren dan de gemiddelde Vlaamse groei (2,7%, bruto toegevoegde waarde) en het is in deze bedrijfstak dat de werkgelegenheid het sterkst zou zijn toegenomen (5,8% of 28500 personen). Ook in

de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' zou de werkgelegenheid sterk toegenomen zijn (8200 personen).

De verslechtering in de economische conjunctuur in 2008 en 2009 zou zich vertalen in een groeivertraging van alle bedrijfstakken, behalve 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' die, onder invloed van de sterke groei van de uitgaven voor gezondheidszorg, zijn groei zou zien toenemen (4,9% in 2008 en 3,0% in 2009).

De groeivertraging zou enerzijds voortkomen uit de verwerkende nijverheid, waarvan de groeibijdrage verder zou dalen met 0,2 procentpunt om nog slechts gemiddeld 0,2 procentpunt te bedragen in 2008 en 2009. In 2008 zou de groei vertragen in de meeste industriële bedrijfstakken en slechts licht hernemen in het volgende jaar. Anderzijds zou de terugval in de groei zich ook voordoen in de marktdiensten, die vooral getroffen zouden worden door een groeivertraging in de bedrijfstak 'handel en horeca'. Ondanks een daling van de groeibijdrage met 0,3 procentpunt, zouden de marktdiensten nog altijd de Vlaamse economische groei ondersteunen met een bijdrage van 1,3 procentpunt.

Andere bedrijfstakken, buiten uiteraard 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening', die een relatief hoge groei (hoger dan 2,4%) zouden neerzetten gedurende die twee jaren, zijn 'bouw' en 'overige marktdiensten'. Deze laatste bedrijfstak zou de belangrijkste leverancier blijven van nieuwe werkgelegenheid (met een groei van eerst 5,2% en nadien 3,3%, hierbij de dienstencheques inbegrepen). De werkgelegenheidsgroei in de marktdiensten zou relatief hoog blijven, maar rekening houdend met de daling van de werkgelegenheid in de industrie zou de totale werkgelegenheidsgroei vertragen naar 1,3% in 2008 en 1,0% in 2009.

Tabel 13: Voornaamste resultaten per bedrijfstak: Vlaams Gewest

	<i>(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)</i>							
						Gemiddelden		
	2006	2007	2008	2009	2010-2013	1993-1999	2000-2006	2007-2013
1. Landbouw								
Toegevoegde waarde in volume	-4,4	3,8	0,9	1,8	2,1	1,1	-0,7	2,1
Bruto-investeringen in volume	27,3	1,8	-3,4	0,9	-0,6	-7,9	5,9	-0,5
Werkgelegenheid	-1,7	-0,4	-2,1	-2,1	-2,0	-1,4	-2,3	-1,8
Reële productiviteit per hoofd	-2,7	4,2	3,1	4,0	4,1	2,6	1,6	4,0
Reële loonkost per hoofd	3,3	0,3	0,4	1,3	1,5	-0,1	1,0	1,2
2. Energie								
Toegevoegde waarde in volume	6,7	2,4	0,3	-0,8	0,1	0,9	-1,6	0,3
Bruto-investeringen in volume	0,3	1,0	3,7	4,9	0,3	13,1	1,4	1,6
Werkgelegenheid	2,1	3,6	-1,3	-1,9	-2,3	-1,8	-1,5	-1,2
Reële productiviteit per hoofd	4,5	-1,1	1,6	1,1	2,4	2,7	-0,1	1,6
Reële loonkost per hoofd	-2,6	-2,3	-1,2	0,9	2,2	3,1	0,3	0,9
3. Verwerkende nijverheid								
Toegevoegde waarde in volume	3,9	2,1	0,5	1,1	1,9	3,2	1,2	1,6
Bruto-investeringen in volume	5,8	6,3	3,3	2,9	2,0	1,9	-1,1	2,9
Werkgelegenheid	-0,7	-0,8	-1,3	-1,2	-0,9	-1,5	-1,3	-1,0
Reële productiviteit per hoofd	4,5	3,0	1,7	2,3	2,9	4,8	2,6	2,7
Reële loonkost per hoofd	0,5	0,5	-2,0	-0,1	1,6	2,4	0,2	0,7
a. Intermediaire goederen								
Toegevoegde waarde in volume	5,1	2,2	0,1	0,7	2,3	4,1	1,0	1,7
Bruto-investeringen in volume	10,2	5,5	3,1	2,7	0,8	3,4	0,7	2,1
Werkgelegenheid	1,1	-0,6	-1,3	-1,0	-0,8	-0,8	-0,2	-0,8
Reële productiviteit per hoofd	4,0	2,8	1,3	1,7	3,1	4,9	1,2	2,6
Reële loonkost per hoofd	-0,1	-0,9	-0,9	0,0	1,5	2,7	0,2	0,6
b. Uitrustingsgoederen								
Toegevoegde waarde in volume	4,2	2,5	1,0	1,8	1,6	3,8	1,4	1,7
Bruto-investeringen in volume	16,5	6,0	2,5	0,3	2,4	3,8	-0,6	2,7
Werkgelegenheid	-0,3	-0,5	-0,5	-1,2	-1,1	-1,3	-2,0	-1,0
Reële productiviteit per hoofd	4,5	3,0	1,5	3,0	2,8	5,3	3,5	2,7
Reële loonkost per hoofd	0,6	3,6	-4,8	-0,2	1,7	2,3	-0,0	0,8
c. Verbruiksgoederen								
Toegevoegde waarde in volume	2,3	1,7	0,6	1,0	1,7	2,0	1,5	1,4
Bruto-investeringen in volume	-3,2	7,1	3,8	4,3	3,0	0,9	-2,0	3,9
Werkgelegenheid	-2,1	-1,2	-1,7	-1,4	-0,9	-2,0	-1,6	-1,1
Reële productiviteit per hoofd	4,5	3,0	2,3	2,4	2,7	4,1	3,1	2,6
Reële loonkost per hoofd	0,4	-0,4	-1,2	-0,3	1,5	2,2	0,2	0,6
4. Bouw								
Toegevoegde waarde in volume	8,1	4,8	3,4	2,8	3,3	0,9	3,2	3,4
Bruto-investeringen in volume	10,2	7,2	5,8	5,5	6,1	5,3	3,3	6,1
Werkgelegenheid	2,7	3,3	-0,4	0,2	1,1	0,4	0,7	1,1
Reële productiviteit per hoofd	5,3	1,4	3,8	2,6	2,1	0,5	2,5	2,3
Reële loonkost per hoofd	0,4	1,8	0,1	1,5	2,2	0,9	0,0	1,7

	<i>(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)</i>							
	2006	2007	2008	2009	2010-2013	1993-1999	Gemiddelden 2000-2006	2007-2013
5. Marktdiensten								
Toegevoegde waarde in volume	3,1	2,7	2,1	2,2	2,6	2,5	2,7	2,5
Bruto-investeringen in volume (1)	-0,7	4,1	4,4	3,1	3,4	4,3	3,7	3,6
Werkgelegenheid	2,3	3,1	2,7	1,9	1,8	2,2	1,9	2,1
Reële productiviteit per hoofd	0,7	-0,4	-0,6	0,3	0,8	0,3	0,8	0,3
Reële loonkost per hoofd	0,3	0,4	-0,5	1,1	1,9	0,3	0,2	1,2
a. Vervoer en communicatie								
Toegevoegde waarde in volume	1,7	2,6	2,5	1,4	2,7	0,8	1,8	2,5
Bruto-investeringen in volume	-14,7	1,7	6,4	4,7	2,3	5,0	1,8	3,1
Werkgelegenheid	0,9	1,7	1,1	0,8	1,4	0,7	0,5	1,3
Reële productiviteit per hoofd	0,8	0,9	1,4	0,6	1,3	0,0	1,3	1,1
Reële loonkost per hoofd	1,2	0,1	-0,1	1,4	1,4	1,0	0,5	1,0
b. Handel en horeca								
Toegevoegde waarde in volume	1,4	2,4	0,5	1,5	1,4	-0,4	2,1	1,4
Bruto-investeringen in volume	9,2	9,2	5,0	6,0	4,5	2,7	3,9	5,4
Werkgelegenheid	0,6	1,5	0,5	0,3	0,4	0,3	1,1	0,6
Reële productiviteit per hoofd	0,7	0,9	-0,1	1,1	1,0	-0,7	1,0	0,8
Reële loonkost per hoofd	1,3	0,5	0,3	1,0	1,5	-0,7	0,7	1,2
c. Krediet en verzekeringen								
Toegevoegde waarde in volume	4,0	1,4	1,1	2,4	3,2	8,4	1,5	2,5
Bruto-investeringen in volume	2,5	-6,5	9,9	-2,7	5,2	-0,3	0,8	3,1
Werkgelegenheid	-0,5	-1,8	-0,1	-0,1	-0,1	0,6	-2,0	-0,3
Reële productiviteit per hoofd	4,5	3,3	1,2	2,5	3,2	7,8	3,6	2,9
Reële loonkost per hoofd	2,0	1,6	-0,2	1,6	1,7	0,3	-0,7	1,4
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening								
Toegevoegde waarde in volume	1,2	2,5	4,9	3,0	2,8	2,6	2,1	3,1
Bruto-investeringen in volume	-7,5	1,8	2,3	5,7	1,2	-1,6	0,9	2,1
Werkgelegenheid	2,4	3,0	3,3	2,8	2,4	2,5	3,0	2,7
Reële productiviteit per hoofd	-1,2	-0,5	1,5	0,2	0,4	0,2	-0,9	0,4
Reële loonkost per hoofd	0,8	0,9	0,4	1,3	2,0	0,9	-0,3	1,5
e. Overige marktdiensten								
Toegevoegde waarde in volume	4,9	3,2	2,4	2,6	3,2	4,3	3,8	3,0
Bruto-investeringen in volume (1)	4,1	3,1	2,5	-0,1	3,6	8,4	6,9	2,8
Werkgelegenheid	4,6	5,8	5,2	3,3	2,9	5,5	3,1	3,7
Reële productiviteit per hoofd	0,3	-2,4	-2,6	-0,7	0,3	-1,2	0,7	-0,6
Reële loonkost per hoofd	-1,8	0,2	-2,1	1,0	2,4	1,3	0,8	1,3
6. Niet-verhandelbare diensten								
Toegevoegde waarde in volume	1,1	2,3	1,7	1,5	1,7	0,8	0,8	1,8
Bruto-investeringen in volume	-2,8	8,1	-1,3	11,9	2,9	4,6	4,3	4,3
Werkgelegenheid	0,5	-0,4	-0,2	0,3	0,6	0,2	0,9	0,3
Reële productiviteit per hoofd	0,6	2,8	1,9	1,2	1,1	0,5	-0,2	1,5
Reële loonkost per hoofd	0,8	2,5	0,7	2,4	1,4	1,8	0,7	1,6
7. Totaal								
Toegevoegde waarde in volume	3,3	2,7	1,8	1,8	2,3	2,3	2,0	2,2
Bruto-investeringen in volume (1)	1,6	4,8	3,6	3,8	3,0	3,2	2,4	3,5
Werkgelegenheid	1,4	1,8	1,3	1,0	1,1	0,8	1,0	1,2
Reële productiviteit per hoofd	1,8	0,8	0,5	0,9	1,3	1,5	1,1	1,0
Reële loonkost per hoofd	0,3	0,7	-0,8	1,0	1,6	1,1	0,1	1,1

(1) excl. investeringen in woongebouwen

Vanaf 2010 zou de economische groei terug versnellen: de gemiddelde jaarlijkse economische groei tijdens 2010-2013 zou 2,3% bedragen. In die periode zou de dienstensector, en dan vooral de marktdiensten, aan belang blijven winnen. Getrokken door de groei in de bedrijfstakken 'krediet en verzekeringen' (3,2%) en 'overige marktdiensten' (3,2%) zou de toegevoegde waarde van de marktdiensten gemiddeld met 2,6% groeien per jaar. De niet-verhandelbare diensten zouden gemiddeld 1,7% groeien per jaar. De verwerkende nijverheid zou, na twee jaren van mindere groei, terug een groeistijging noteren (1,9% gemiddeld per jaar). De bedrijfstak 'bouw' zou groeien met 3,3%.

Ook gedurende 2010-2013 zou de tewerkstelling in de verwerkende nijverheid afnemen (-0,9% gemiddeld per jaar). De werkgelegenheid in de marktdiensten (1,8%) en niet-verhandelbare diensten (0,6%) zou verder aangroeien, en hiermee de toenemende tertiarisering van de Vlaamse economie bestendigen. De gunstige groeicijfers in de bedrijfstak 'bouw' gaan gepaard met een toename van de tewerkstelling (1,1% gemiddeld per jaar). In de marktdiensten zouden vooral de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (2,9%) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (2,4%) een hoge werkgelegenheidsgroei noteren.

De systematisch beperktere stijging van de arbeidsproductiviteit in de marktdiensten in vergelijking met de industriële bedrijfstakken heeft als gevolg dat de groei van de werkgelegenheid – nog meer dan die van de toegevoegde waarde – de tertiarisering van de Vlaamse economie weerspiegelt. Het aandeel van werkgelegenheid in de marktdiensten zou toenemen van 58,2% in 2006 tot 62,2% in 2013 (zie ook tabel 14), terwijl het aandeel van de industriële bedrijfstakken (verwerkende nijverheid, 'bouw' en 'energie') zou dalen van 23,6% in 2006 tot 21,1% in 2013. Ook het aandeel van de niet-verhandelbare diensten in de werkgelegenheid zou dalen (van 15,8% in 2006 tot 14,8% in 2013).

In de periode 2007-2013 zou de werkgelegenheid in de bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid dalen met ongeveer 28000 jobs, terwijl in de marktdiensten het aantal banen zou toenemen met ongeveer 230000. De bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' zou, als enige marktdienstenbedrijfstak, zijn werkgelegenheid zien dalen. In de bedrijfstak 'landbouw' zouden ongeveer 6900 jobs verloren gaan. De tewerkstelling in de niet-verhandelbare diensten, tenslotte, zou lichtjes toenemen met 7800 banen. Per saldo zouden er in de Vlaamse economie iets meer dan 213000 banen gecreëerd worden gedurende 2007-2013.

Het verschil in productiviteitsgroei tussen de industriële bedrijfstakken en de dienstenbedrijfstakken zou behouden blijven tijdens 2007-2013. De reële productiviteitsgroei in de verwerkende nijverheid zou 2,7% bedragen, terwijl de reële productiviteit per hoofd in de marktdiensten zou groeien met 0,3% tijdens de projectieperiode (t.o.v. respectievelijk 2,6% en 0,8% in 2000-2006). In de marktdiensten zouden het vooral de bedrijfstakken 'krediet en verzekeringen' (2,9%) en 'vervoer en communicatie' (1,1%) zijn die de belangrijkste productiviteitswinsten noteren. De productiviteit van de 'overige marktdiensten' (incl. de dienstencheques die gekenmerkt worden door een zwakke productiviteit) zou dalen tijdens 2007-2013 (-0,6% gemiddeld per jaar).

De investeringen (excl. investeringen in woongebouwen) zouden relatief sterk groeien tijdens 2007-2013, namelijk met 3,5% gemiddeld per jaar. In de voorgaande periode (2000-2006) was de investeringsgroei iets lager, namelijk 2,4% gemiddeld per jaar. De bedrijfstak 'bouw' noteert de hoogste geraamde investeringsgroei (6,1%), wat iets lager is dan zijn langetermijngemiddelde (6,4% tijdens 1980-2006). Ook in de bedrijfstak 'verbruiksgoederen' zouden de investeringen relatief sterk toenemen (3,9%). Waarschijnlijk betreft het hier een inhaaleffect, aangezien 2000-2006 een periode van desinvesteringen was (-2,0% gemiddeld per jaar). Ook in 'handel en horeca' (5,4%) zou de investeringsgroei stijgen. De bedrijfstakken met minder hoog geraamde investeringsgroei zijn 'landbouw' (-0,5%), 'energie' (1,6%), 'intermediaire goederen' (2,1%) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (2,1%).

Tabel 14: Structuur van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid: Vlaams Gewest

	Bruto toegevoegde waarde in volume (1)			Binnenlandse werkgelegenheid		
	1980	2006	2013	1980	2006	2013
1. Landbouw	1,6	1,3	1,3	4,2	2,3	1,9
2. Energie	5,5	2,6	2,2	2,1	0,6	0,5
3. Verwerkende nijverheid	19,0	21,6	20,7	27,7	16,8	14,4
a. Intermediaire goederen	5,5	8,0	7,8	7,3	5,4	4,7
b. Uitrustingsgoederen	5,0	5,2	5,0	6,9	4,0	3,4
c. Verbruiksgoederen	8,8	8,4	7,9	13,5	7,4	6,3
4. Bouw	7,9	6,0	6,5	8,0	6,2	6,1
5. Marktdiensten	50,2	57,9	59,0	40,5	58,2	62,2
a. Vervoer en communicatie	6,5	7,0	7,2	7,6	6,7	6,8
b. Handel en horeca	21,3	14,6	13,8	17,6	18,3	17,6
c. Krediet en verzekeringen	2,1	3,6	3,7	2,3	2,1	1,9
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	5,9	6,5	6,9	5,6	11,0	12,2
e. Overige marktdiensten	16,1	26,2	27,6	7,4	20,1	23,8
6. Niet-verhandelbare diensten	16,1	10,5	10,2	17,5	15,8	14,8
7. Totaal	100,3	99,9	99,9	100,0	100,0	100,0

(1) Aangezien de reeksen in kettingeuro's niet additief zijn, zijn er verschillen tussen (sub-)totalen en de som van hun componenten en is het totaal niet noodzakelijk gelijk aan 100%.

Zoals tabel 14 aantoont, zou de dienstensector verder aan belang (in bruto toegevoegde waarde) winnen tijdens de projectieperiode. In 2013 zou het gewicht van de tertiaire sector 69,2% bedragen t.o.v. 68,4% in 2006 (en 66,3% in 1980). Binnen de tertiaire sector zouden de niet-verhandelbare diensten hun aandeel zien afnemen van 10,5% in 2006 naar 10,2% in 2013. In 2013 zouden de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (27,6%), 'handel en horeca' (13,8%) en de niet-verhandelbare diensten (10,2%) meer dan de helft (51,6%) van de totale Vlaamse toegevoegde waarde genereren. De industriële bedrijfstakken zouden hun aandeel in de totale toegevoegde waarde zien teruglopen van 30,2% in 2006 naar 29,4% in 2013.

De bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (23,8%), 'handel en horeca' (17,6%) en de niet-verhandelbare diensten (14,8%) zouden in 2013 samen een aandeel hebben van 56,2% in de Vlaamse werkgelegenheid. De bedrijfstak 'overige marktdiensten' zou zijn aandeel in de werk-

gelegenheid met 3,7 procentpunten zien toenemen t.o.v. 2006. Ook 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' zou een groter aandeel van de werkgelegenheid innemen (+1,2 procentpunt). De belangrijkste industriële bedrijfstak naar werkgelegenheid is de bedrijfstak 'verbruiksgoederen'. Het aandeel van deze bedrijfstak zou wel dalen van 7,4% in 2006 naar 6,3% in 2013. Ook de niet-verhandelbare diensten zouden hun aandeel in de werkgelegenheid zien dalen (-1,0 procentpunt).

6. Resultaten voor het Waals Gewest

6.1. Macro-economische evoluties

De jaren 2006 en 2007 werden gekenmerkt door een bijzonder gunstige nationale en internationale omgeving die vooral in 2007 ten goede kwam aan het Waals Gewest. De groei van zijn bbp in volume bedroeg toen namelijk 2,5% (tegenover gemiddeld 1,9% in de periode 2000-2006, zie tabel 15). De grootste bijdragen aan de groei zouden afkomstig zijn van de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (0,7 procentpunt), 'overheidsadministratie en onderwijs' (0,5 procentpunt) en 'bouw' (0,3 procentpunt). We wijzen er op dat, zelfs al dragen de totale marktdiensten het meest bij tot de groei in Wallonië, de bijdrage van die diensten tot de groei van de Waalse economische activiteit in 2006 en 2007 lager zou zijn dan in de twee andere gewesten.

De versnelling van de Waalse economische groei in 2007 lijkt ondersteund te zijn geweest door de investeringscomponent van zijn bbp. Terwijl in 2004 en 2005 de toename van het Waals investeringsvolume ontgoochelend was – het was heel wat lager dan de nationale toename – zou in 2006 en 2007 zich het omgekeerd voordoen. De groei van het Waals investeringsvolume (excl. woongebouwen) zou inderdaad zeer groot zijn en respectievelijk 5,4% en 7,1% bedragen.

De groei van de economische activiteit weerspiegelt zich meestal met enige vertraging in termen van toenemende werkgelegenheid. Dit verklaart waarom de groei van de Waalse binnenlandse werkgelegenheid in 2006 nog vrij gering was (+10300 eenheden of 0,9%) in vergelijking met de groei van zijn bbp. In 2007 daarentegen zou de groei van de Waalse loontrekkende en zelfstandige werkgelegenheid heel wat sterker zijn geweest. Met 17900 eenheden (waarvan 3400 zelfstandigen) was het de grootste groei sinds 2000. De heropleving van de economische activiteit in 2007 zou vrijwel uitsluitend tot uiting komen in nieuwe jobcreaties (+1,6%) terwijl de reële productiviteitswinsten per hoofd nauwelijks zouden stijgen (+0,3%), net als de reële loonkosten per hoofd trouwens (+0,1%).

Terwijl in 2006 de toename van de Waalse binnenlandse werkgelegenheid ontoereikend was om de groei van de Waalse beroepsbevolking te compenseren, leidend tot een stijging van de werkloosheid, werd 2007 gekenmerkt door een heel ander scenario. De daling van het aantal werklozen (FPB-definitie⁴²) zou uitzonderlijk groot zijn geweest (bijna 18000 eenheden) dankzij de combinatie van twee factoren. Eerst en vooral zou, zoals hierboven vermeld, de Waalse binnenlandse werkgelegenheid bijzonder sterk zijn toegenomen. Ten tweede zou de groei van de Waalse beroepsbevolking bijzonder zwak zijn geweest: terwijl tijdens de periode 2000-2006 de Waalse beroepsbevolking gemiddeld steeg met 17400 eenheden (+1,1%) per jaar, zou zij in 2007 gestagneerd zijn. De Waalse activiteitsgraad zou zelfs gedaald zijn van 71,6% in 2006 tot 70,8%

⁴² Volgens het concept van het FPB omvat de werkloosheid de oudere niet-werkzoekende werklozen. Voor 2007 baseert het zich op de geobserveerde administratieve gegevens

in 2007. Die kleinere toename van de beroepsbevolking die in 2008 nog zou voortduren, zou niet eigen zijn aan het Waals gewest maar ook in de andere gewesten worden vastgesteld (zie paragraaf 2.2). In totaal leidt de combinatie van de grote toename van de binnenlandse werkgelegenheid en de stabiliteit van de beroepsbevolking tot een aanzienlijke daling van de Waalse werkloosheidsgraad (FPB-concept), namelijk van 19,3% in 2006 tot 18,2% in 2007⁴³.

Tabel 15: Voornaamste macro-economische resultaten: Waals Gewest

	Gemiddelden							
	2006	2007	2008	2009	2010-2013	1993-1999	2000-2006	2007-2013
1. Bruto binnenlands product in volume (1)	2,1	2,5	1,8	1,5	2,1	1,6	1,9	2,0
2. Bruto toegevoegde waarde in volume (1)	2,0	2,4	1,9	1,6	2,1	1,3	1,9	2,1
3. Bruto-investeringen in volume (1) (2)	5,4	7,1	1,1	2,2	3,7	2,5	2,2	3,6
4. Reële productiviteit per hoofd (marktbedrijfstakken) (1)	0,9	0,3	0,5	0,8	1,3	1,4	1,2	1,0
5. Reële loonkosten per hoofd (marktbedrijfstakken) (1)	-0,1	0,1	-1,2	0,6	1,6	0,7	-0,2	0,8
6. Werkgelegenheid en werkloosheid								
6.1. Binnenlandse werkgelegenheid								
6.1.a. Totale binnenlandse werkgelegenheid, in duizendtallen (3)	1146,4	1164,3	1176,5	1184,6	1225,1	1055,7	1115,7	1195,6
6.1.b. Wijziging in duizendtallen	10,3	17,9	12,2	8,1	10,1	1,0	10,1	11,3
6.1.c. Wijziging in%	0,9	1,6	1,1	0,7	0,8	0,1	0,9	1,0
6.2. Werkgelegenheidsgraad(3)	57,8	58,0	58,0	58,0	58,8	55,3	57,6	58,3
6.3. Werkloosheid								
6.3.a. Totale werkloosheid, definitie FPB, in duizendtallen (3)	309,8	291,9	283,7	290,9	312,1	257,2	287,1	297,6
6.3.b. Werkzoekenden, in duizendtallen (3)	271,5	256,1	250,4	257,9	276,6	230,5	243,2	263,6
6.3.c. Werkloosheidsgraad, definitie FPB (3)	19,3	18,2	17,6	17,9	18,5	17,7	18,5	18,1
6.3.d. Werkloosheidsgraad, excl. oudere werklozen (3)	17,3	16,3	15,9	16,2	16,7	16,2	16,1	16,4

(1) Groeivoeten in procent.

(2) Excl. investeringen in woongebouwen.

(3) In de kolom 2010-2013 wordt de waarde op het einde van de periode (2013) weergegeven.

Net zoals de Europese Unie en België, zou het Waals gewest niet gespaard blijven van de wereldwijde conjuncturele vertraging in 2008 en 2009. De Waalse economische groei zou vertragen in 2008 en 1,8% bedragen. Die vertraging zou vooral moeten worden toegeschreven aan de industriële bedrijfstakken en de niet-verhandelbare diensten. In de marktdiensten zou de vertraging van 2008 relatief minder voelbaar zijn dan in de rest van het land, maar de versnelling van de activiteit was er ook minder uitgesproken het voorgaande jaar.

⁴³ Ter vergelijking: op basis van de gegevens uit de enquête naar de arbeidskrachten (EAK) en het IAB-concept bedroeg de werkloosheidsgraad in het Waals Gewest gemiddeld 11,8% in 2006 en 10,5% in 2007.

In een klimaat van verslechterde vooruitzichten inzake binnen- en buitenlandse afzetmarkten, zou de groei van de Waalse investeringen ten opzichte van de twee vorige jaren in 2008 duidelijk dalen en nog slechts 1,1% bedragen.

De impact van de economische vertraging op de dynamiek van de jobcreatie in 2008 zou vrij beperkt blijven en geconcentreerd zijn in de bouw en de industrie. Behalve het feit dat de werkgelegenheid met vertraging reageert op de economische groei, zou ze snel blijven toenemen door met name de nog steeds grote toename van het aantal dienstencheques, zoals trouwens in de andere gewesten. Het aantal arbeidsplaatsen dat aldus op Waals grondgebied wordt gecreëerd, zou toenemen met 12200 eenheden, waarvan 4500 dienstenchequebanen. Het aantal zelfstandigen zou dat jaar nog blijven stijgen met ongeveer 900 eenheden. Ondanks een (lichte) versnelling van de groei van de reële productiviteit per hoofd van de marktbedrijfstakingen (+0,5%), zouden de reële loonkosten per hoofd opnieuw dalen, redelijk veel deze keer (-1,2%) en dit als gevolg van de sterke inflatie in 2008.

In 2008 zou de Waalse actieve bevolking slechts in geringe mate toenemen (minder dan in 2007) en +5200 eenheden bedragen (+0,3%). Die toename zou lager zijn dan de gecumuleerde stijging van de binnenlandse werkgelegenheid en de pendel, waardoor het aantal Waalse werklozen voor het tweede jaar op rij zou dalen (-8100 eenheden in 2008). Ook de werkloosheidsgraad zou dalen en 17,6% bedragen in 2008.

De economische groei van het Waals gewest zou, net als de Belgische groei, nog verder dalen in 2009 en nog slechts 1,5% bedragen. Die achteruitgang zou het gevolg zijn van een nieuwe daling van de groei van de activiteit in de industriële bedrijfstakingen maar ook, en in tegenstelling tot 2008, van een vertraagde groei in de marktdiensten. De groei van de Waalse investeringen daarentegen zou stijgen (2,2%) in 2009, na bijzonder laag te zijn geweest het jaar daarvoor (1,1%).

In 2009 zouden de belangrijkste indicatoren van de Waalse arbeidsmarkt nogal verschillend evolueren van hun verwachte evolutie in 2008. De werkgelegenheidscreatie in 2009 zou volkomen de invloed ondergaan van de conjuncturele vertraging van 2008, met name in de diensten (vooral in de bedrijfstakingen 'handel en horeca' en 'overige marktdiensten'). De stijging van de binnenlandse werkgelegenheid zou dan nog slechts 8100 eenheden bedragen (+0,7%). Die vertraging is deels het gevolg van het tot rijpheid gekomen systeem van dienstencheques, dat vanaf 2009 niet zoveel jobs meer zou creëren als in het begin.

Bij die achteruitgang komt nog de sinds 2004 geobserveerde verdere daling van het aantal Waalse pendelarbeiders naar Brussel waardoor het Waalse pendelsaldo ietsje daalt in 2009. Vandaar dat ondanks de verwachte lichte stijging van de grensarbeid, de toename van de Waalse werkende beroepsbevolking (+8700 eenheden) niet zou volstaan om een arbeidsaanbod op te vangen dat na twee opeenvolgende jaren van zwakke groei opnieuw op kruissnelheid zou toenemen (+1,0% of bijna 16000 personen in 2009 tegenover slechts +0,04% in 2007 en +0,3% in 2008). Bijgevolg zouden zowel het aantal Waalse werklozen als de werkloosheidsgraad op-

nieuw stijgen in 2009. Het aantal werklozen zou 290900 personen bedragen en de werkloosheidsgraad 17,9%. Parallel met een nieuwe positieve groei van de reële loonkosten per hoofd (+0,6%) zou de groei van de reële productiviteit per hoofd zich enigszins herstellen (+0,8%).

Na een lichte versnelling van zijn groeitempo in 2010 (2,2%) wanneer er tevens op nationaal en internationaal vlak een heropleving zou zijn, zou het Waalse bbp stijgen met ongeveer 2,0% op het einde van de projectieperiode. Tijdens de periode 2010-2013 voorziet onze projectie, in het licht van wat men op nationaal niveau verwacht, een lichte versnelling van de Waalse economische groei die 2,1% per jaar zou bedragen wat ietsje hoger is dan tijdens de periode 2000-2006 (1,9%).

Tegelijk met het herstel van de vooruitzichten inzake de vraag, zou de Waalse investeringsgroei opnieuw toenemen en gemiddeld 3,7% per jaar bedragen tijdens de periode 2010-2013, of een groei (3,6%) die quasi gelijk is aan die welke wordt verwacht voor de volledige projectieperiode (2007-2013) waarbij de zwakke groei van de jaren 2008 en 2009 wordt gecompenseerd door de bijzonder hoge groei van 2007.

Ondanks een iets sterkere groei van de economische activiteit, zou het tempo van de jobcreaties gematigder zijn tijdens de periode 2010-2013 (gemiddeld 10100 eenheden per jaar inclusief een daling van het aantal zelfstandigen met 1200 eenheden per jaar) dan tijdens de periode 2007-2009 (12800 eenheden). Het tempo van de jobcreaties zou daarentegen hetzelfde zijn als voor de periode 2000-2006 (10100 eenheden) die echter wordt gekenmerkt door een iets zwakkere economische groei.

De versnelde stijging van de Waalse werkgelegenheid die sinds begin jaren 2000 wordt waargenomen en die volgens onze vooruitzichten op middellange termijn zou aanhouden, had plaats ten koste van de productiviteitswinsten. Tijdens de projectieperiode 2007-2013 zou de groei van de reële productiviteit per hoofd nog enigszins dalen en gemiddeld 1,0% bedragen. De vertraagde groei van de productiviteit zou echter duidelijk worden beïnvloed door het resultaat dat werd opgetekend in het begin van de projectieperiode (+0,5% voor 2007-2009), terwijl de productiviteitswinst zich herstelt op het einde van de periode (+1,3% voor 2010-2013). Het verschil tussen die twee subperiodes zou deels het gevolg zijn van de evolutie van het systeem van de dienstencheques, dat gekenmerkt wordt door een lage productiviteit. Bovendien zou het herstel van de Waalse productiviteitsgroei op het einde van de projectieperiode samenvallen met de forsere groei, zoals trouwens ook op nationaal niveau, van de reële loonkosten per hoofd vanaf 2010 (gemiddelde groei van -0,2% tijdens de periode 2007-2009 en van 1,6% tijdens de periode 2010-2013).

Tijdens de periode 2010-2013 zou de Waalse beroepsbevolking stijgen met gemiddeld 15700 eenheden (+1%). Dit gemiddelde zou het resultaat zijn van een ietsje sterkere groei in het begin van de periode (2010-2011, +1,0%) dan op het einde van de periode (2012-2013, +0,9%) en dit vooral als gevolg van het feit dat de naoorlogse generatie de pensioenleeftijd heeft bereikt. Tegelijk zou de Waalse werkende beroepsbevolking toenemen met 10400 personen per jaar, wat

een stijging is die bijna dezelfde is als die van de binnenlandse werkgelegenheid (10100 eenheden, zie hoger) want het saldo van de Waalse pendelarbeid en de grensarbeid zou ongeveer stijgen met 300 eenheden per jaar. Die stijging van de werkende beroepsbevolking zou dus ontoereikend zijn om de stijging op te vangen van het Waalse arbeidsaanbod wat leidt tot een toename van het aantal Waalse werklozen (gemiddeld +5300 per jaar tijdens de periode 2010-2013). Dit laatste aantal zou 312100 eenheden bedragen in 2013 en de werkloosheidsgraad zou 18,5% bedragen.

Wat de werkgelegenheidsgraad betreft, zal de doelstelling van 70% die voor de Europese staten werd vastgelegd in de Strategie van Lissabon, meer dan waarschijnlijk niet gehaald worden op Waals niveau. Alhoewel die werkgelegenheidsgraad constant maar traag stijgt tijdens de projectieperiode, zal hij in 2013 toch niet hoger zijn dan 58,8%.

6.2. Evoluties per bedrijfstak

In 2007 zou de Waalse toegevoegde waarde sterker gestegen zijn (2,4%) dan in 2006 (2,0%). Die versnelling zou grotendeels toe te schrijven zijn aan de diensten. De groei van de marktdiensten zou 2,2% bedragen in 2007 (tegenover 1,0% in 2006) en die van de niet-verhandelbare diensten 2,3% (tegenover 0,7% in 2006) (zie tabel 16). Het groeitempo van de verwerkende nijverheid daarentegen zou stabiel blijven (1,9% in 2006 en 2007). De stijging van de marktdiensten zou nog groter zijn indien men de werkgelegenheidsgroei (2,6%) bekijkt. Het steeds terugkerend verlies aan arbeidsplaatsen in de bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid zou in 2007 afgeremd zijn (-0,8%).

De meest dynamische bedrijfstakken zouden in 2007 de 'overige marktdiensten' en 'bouw' zijn geweest. Met een groei van de toegevoegde waarde van 2,7% en 4,7% werkgelegenheidsgroei (9100 eenheden, incl. dienstencheques), zou de eerste bedrijfstak nog steeds de sterkste bijdrage leveren aan de Waalse groei. De groei van de bedrijfstak 'bouw' zou, na reeds 5,8% te hebben bedragen in 2005 en 9,3% in 2006, 5,0% bedragen in 2007 wat zou toelaten om ongeveer 3100 banen te scheppen (of 4,0% groei).

Tabel 16: Voornaamste resultaten per bedrijfstak: Waals Gewest

	<i>(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)</i>					Gemiddelden			
	2006	2007	2008	2009	2010-2013	1993-1999	2000-2006	2007-2013	
1. Landbouw									
Toegevoegde waarde in volume	-9,2	4,6	-0,4	2,8	3,1	2,0	-2,9	2,8	
Bruto-investeringen in volume	23,8	-5,2	-5,5	-0,6	1,7	-1,4	5,5	-0,6	
Werkgelegenheid	-0,3	0,3	-1,6	-2,6	-2,9	-3,4	-2,7	-2,2	
Reële productiviteit per hoofd	-8,9	4,3	1,3	5,5	6,2	5,6	-0,2	5,1	
Reële loonkost per hoofd	2,5	1,4	0,2	2,5	2,2	0,8	-1,0	1,8	
2. Energie									
Toegevoegde waarde in volume	4,0	3,8	3,4	3,5	1,8	2,0	2,8	2,6	
Bruto-investeringen in volume	4,8	15,7	5,5	2,4	3,1	19,1	3,7	5,2	
Werkgelegenheid	2,5	2,0	-2,1	-1,4	-0,7	-0,7	-1,9	-0,6	
Reële productiviteit per hoofd	1,4	1,8	5,6	4,9	2,6	2,7	4,9	3,2	
Reële loonkost per hoofd	-4,2	0,4	-0,2	-1,2	0,8	2,2	-0,8	0,3	
3. Verwerkende nijverheid									
Toegevoegde waarde in volume	1,9	1,9	0,7	0,1	1,6	1,8	1,6	1,3	
Bruto-investeringen in volume	5,5	8,5	5,6	3,4	2,6	-1,1	-0,0	4,0	
Werkgelegenheid	-1,7	-0,8	-1,2	-1,0	-0,8	-2,2	-0,9	-0,9	
Reële productiviteit per hoofd	3,7	2,7	2,0	1,1	2,4	4,0	2,5	2,2	
Reële loonkost per hoofd	0,3	1,2	-1,7	-0,3	1,4	2,5	-0,1	0,7	
a. Intermediaire goederen									
Toegevoegde waarde in volume	0,7	2,3	1,1	0,0	1,8	2,5	2,3	1,5	
Bruto-investeringen in volume	9,0	11,2	6,4	4,2	2,2	2,9	0,7	4,4	
Werkgelegenheid	-2,5	0,7	-0,7	-0,9	-0,6	-2,4	-0,6	-0,5	
Reële productiviteit per hoofd	3,4	1,5	1,8	0,9	2,5	5,0	3,0	2,0	
Reële loonkost per hoofd	0,3	0,5	-1,2	-0,5	1,6	3,0	0,7	0,8	
b. Uitrustingsgoederen									
Toegevoegde waarde in volume	3,6	1,8	0,3	-0,7	1,4	0,9	1,1	1,0	
Bruto-investeringen in volume	18,7	2,6	0,3	3,8	2,7	-1,0	2,8	2,5	
Werkgelegenheid	-0,5	-1,8	-1,4	-1,0	-1,0	-2,2	-0,8	-1,2	
Reële productiviteit per hoofd	4,1	3,7	1,8	0,3	2,4	3,1	1,9	2,2	
Reële loonkost per hoofd	-0,3	3,6	-4,4	0,0	1,5	2,7	-1,3	0,8	
c. Verbruiksgoederen									
Toegevoegde waarde in volume	3,1	1,1	0,4	0,7	1,3	1,3	0,9	1,1	
Bruto-investeringen in volume	-5,0	5,8	6,4	1,3	3,5	-5,1	-1,7	4,0	
Werkgelegenheid	-1,3	-2,0	-1,8	-1,3	-0,8	-1,9	-1,2	-1,2	
Reële productiviteit per hoofd	4,5	3,2	2,2	2,0	2,2	3,3	2,2	2,3	
Reële loonkost per hoofd	0,7	-0,2	-0,9	-0,4	0,9	1,7	-0,5	0,3	
4. Bouw									
Toegevoegde waarde in volume	9,3	5,0	3,2	3,0	3,0	0,3	3,2	3,3	
Bruto-investeringen in volume	9,8	6,6	3,3	6,0	4,7	2,6	3,6	5,0	
Werkgelegenheid	3,8	4,0	-0,3	0,5	0,7	-0,5	1,1	1,0	
Reële productiviteit per hoofd	5,3	1,0	3,5	2,4	2,2	0,8	2,1	2,3	
Reële loonkost per hoofd	1,1	0,4	0,4	1,2	1,8	0,2	-0,5	1,3	

	<i>(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)</i>					Gemiddelden		
	2006	2007	2008	2009	2010-2013	1993-1999	2000-2006	2007-2013
5. Marktdiensten								
Toegevoegde waarde in volume	1,9	2,2	2,1	1,8	2,3	1,5	2,4	2,2
Bruto-investeringen in volume (1)	5,3	6,3	-0,3	-0,1	4,3	4,0	4,0	3,3
Werkgelegenheid	1,8	2,6	2,4	1,4	1,4	1,1	1,7	1,7
Reële productiviteit per hoofd	0,1	-0,4	-0,2	0,4	0,9	0,4	0,7	0,5
Reële loonkost per hoofd	0,1	0,0	-0,9	1,1	1,9	0,2	0,2	1,1
a. Vervoer en communicatie								
Toegevoegde waarde in volume	-0,8	1,6	2,0	1,6	2,2	1,5	1,1	2,0
Bruto-investeringen in volume	11,0	13,5	-10,7	-2,7	7,6	7,0	-0,4	4,4
Werkgelegenheid	-0,4	-0,1	-0,3	0,0	0,7	-0,5	0,3	0,3
Reële productiviteit per hoofd	-0,4	1,7	2,3	1,6	1,4	2,1	0,8	1,6
Reële loonkost per hoofd	1,4	-0,6	0,1	1,3	1,6	1,4	0,5	1,0
b. Handel en horeca								
Toegevoegde waarde in volume	0,8	2,2	0,9	1,3	1,4	-0,7	1,4	1,4
Bruto-investeringen in volume	10,1	6,3	6,0	2,8	2,3	0,6	4,1	3,5
Werkgelegenheid	0,9	2,4	1,6	0,1	0,6	-0,7	1,2	0,9
Reële productiviteit per hoofd	-0,1	-0,2	-0,7	1,2	0,8	0,1	0,2	0,5
Reële loonkost per hoofd	1,9	1,2	0,2	1,6	2,1	-0,8	0,6	1,6
c. Krediet en verzekeringen								
Toegevoegde waarde in volume	4,0	0,7	0,7	1,6	2,1	6,2	2,4	1,6
Bruto-investeringen in volume	-9,5	-4,7	5,5	-1,7	2,9	-0,5	5,7	1,5
Werkgelegenheid	-0,3	-0,7	-1,2	-0,9	-0,6	-0,7	-1,4	-0,8
Reële productiviteit per hoofd	4,2	1,4	1,8	2,5	2,8	7,1	3,8	2,4
Reële loonkost per hoofd	2,9	0,0	-1,1	2,8	1,7	-0,2	0,2	1,2
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening								
Toegevoegde waarde in volume	1,0	1,8	5,1	2,8	2,8	0,8	2,4	3,0
Bruto-investeringen in volume	-9,6	3,6	8,8	-2,5	8,6	3,9	-0,4	6,3
Werkgelegenheid	2,0	2,1	3,1	2,0	2,0	2,4	2,4	2,2
Reële productiviteit per hoofd	-1,1	-0,3	2,0	0,8	0,8	-1,5	-0,0	0,8
Reële loonkost per hoofd	-0,7	1,0	-0,2	0,6	1,3	0,3	-0,2	0,9
e. Overige marktdiensten								
Toegevoegde waarde in volume	3,5	2,7	2,0	1,7	2,7	2,3	3,3	2,5
Bruto-investeringen in volume (1)	2,9	2,5	1,9	-0,9	4,2	7,2	10,9	2,9
Werkgelegenheid	3,7	4,7	3,9	2,8	2,2	3,7	2,6	2,9
Reële productiviteit per hoofd	-0,2	-1,9	-1,9	-1,1	0,5	-1,4	0,7	-0,4
Reële loonkost per hoofd	-2,3	-1,0	-2,6	1,1	3,0	1,5	0,7	1,4
6. Niet-verhandelbare diensten								
Toegevoegde waarde in volume	0,7	2,3	1,6	1,5	1,7	0,8	0,9	1,8
Bruto-investeringen in volume	-2,8	8,1	-1,3	11,9	2,9	6,6	-2,9	4,3
Werkgelegenheid	-0,6	-0,4	-0,2	0,3	0,6	0,1	0,6	0,3
Reële productiviteit per hoofd	1,3	2,7	1,9	1,2	1,1	0,7	0,3	1,5
Reële loonkost per hoofd	0,8	2,4	0,7	2,4	1,4	1,8	0,6	1,6
7. Totaal								
Toegevoegde waarde in volume	2,0	2,4	1,9	1,6	2,1	1,3	1,9	2,1
Bruto-investeringen in volume (1)	5,4	7,1	1,1	2,2	3,7	2,5	2,2	3,6
Werkgelegenheid	0,9	1,6	1,1	0,7	0,8	0,1	0,9	1,0
Reële productiviteit per hoofd	1,1	0,8	0,8	0,9	1,3	1,3	1,0	1,1
Reële loonkost per hoofd	0,1	0,7	-0,7	1,1	1,5	1,1	0,0	1,0

(1) Excl. investeringen in woongebouwen.

In 2008 en 2009 zou de groei van de Waalse toegevoegde waarde geleidelijk dalen. Ze zou eerst meegesleept worden door de daling van de groei in de verwerkende nijverheid, die rechtstreeks wordt getroffen door de daling van de wereldvraag. De marktdiensten die meer gericht zijn op de binnenlandse vraag zouden trager en lichter getroffen worden, in het bijzonder door de sterkere weerstand van de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening'. Zo zouden de marktdiensten, in tegenstelling tot de industrie, een positieve bijdrage aan de Waalse groei behouden (1,0 procentpunt in 2009), terwijl de bijdrage van de verwerkende nijverheid nul zou worden. In het spoor van de groeivertraging in de verwerkende nijverheid zou het verlies aan werkgelegenheid in deze bedrijfstakken vergroten (meer dan 1,0% in 2008 en 2009). Zelf in de bedrijfstak 'bouw' zou de werkgelegenheid voor de eerste maal sinds 2003 dalen (-0,3% in 2008). In de marktdiensten zou de werkgelegenheidsgroei positief blijven, maar aanzienlijk vertragen in 2009 (1,4%). De evolutie van de werkgelegenheid in de diensten kan vergeleken worden met die van de productiviteit, die zou versnellen om positief te worden (0,4%), net zoals de groei van de reële loonkosten per hoofd (1,1%).

Tijdens 2010-2013, zou de activiteit in de dienstensector blijven toenemen met een hoger ritme dan in de industriële sector (respectievelijk 2,3% en 2,0%), nochtans ondersteund door een relatief hoge groei in de bedrijfstak 'bouw' (3,0%). Bovendien zou, gegeven de sterke productiviteitsgroei in deze sector, de werkgelegenheid blijven dalen in alle bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid. De toename van de werkgelegenheid zou terug enkel betrekking hebben op de dienstenbedrijfstakken (met uitzondering van de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen') en de 'bouw'. Meer in het bijzonder, en ver voor de andere, betreft het de 'overige marktdiensten' (2,2% gemiddelde jaarlijkse groei) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (2,0%).

De toename van het economisch belang van de diensten in de totale regionale toegevoegde waarde zou zich dus voortzetten. Het aandeel van de tertiaire sector in de totale regionale toegevoegde waarde zou stijgen van 72,3% in 2006 tot 72,5% in 2013; in 1980 bedroeg het slechts 69,4% (zie tabel 17). Binnen de marktdiensten zijn het de hele periode lang vooral de bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overige marktdiensten' die de grootste groei noteren (respectievelijk 3,0 en 2,5%). Hun aandeel in de Waalse toegevoegde waarde zou aldus stijgen van respectievelijk 8,2% in 2006 tot 8,8% in 2013 en van 24,9% in 2006 tot 25,6% in 2013.

In 2013 zouden vier bedrijfstakken verantwoordelijk zijn voor iets meer dan 72% van de Waalse binnenlandse werkgelegenheid: de niet-verhandelbare diensten zouden 21,6% vertegenwoordigen van de totale Waalse werkgelegenheid (22,6% in 2006), de bedrijfstak 'overige marktdiensten' 19,2% (16,8% in 2006), 'handel en horeca' 17,5% (17,6% in 2006) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' 14% (12,9% in 2006). Het aandeel van de werkgelegenheid van de verwerkende nijverheid zou dalen van 12,4% in 2006 naar 10,9% in 2013.

Tabel 17: Structuur van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid: Waals Gewest

	Bruto toegevoegde waarde in volume (1)			Binnenlandse werkgelegenheid		
	1980	2006	2013	1980	2006	2013
1. Landbouw	1,4	1,3	1,3	4,1	2,2	1,7
2. Energie	2,8	2,9	3,0	1,1	0,7	0,6
3. Verwerkende nijverheid	18,5	17,6	16,7	23,5	12,4	10,9
a. Intermediaire goederen	8,4	9,2	8,8	11,7	5,5	5,0
b. Uitrustingsgoederen	5,5	3,1	2,9	4,9	2,5	2,1
c. Verbruiksgoederen	4,8	5,3	4,9	6,9	4,4	3,8
4. Bouw	7,9	5,9	6,4	8,4	6,7	6,7
5. Marktdiensten	47,3	55,0	55,6	40,3	55,5	58,4
a. Vervoer en communicatie	6,2	7,2	7,2	7,8	6,4	6,1
b. Handel en horeca	15,6	11,5	11,0	17,3	17,6	17,5
c. Krediet en verzekeringen	2,2	3,3	3,2	2,2	1,8	1,6
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	8,0	8,2	8,8	6,5	12,9	14,0
e. Overige marktdiensten	16,3	24,9	25,6	6,7	16,8	19,2
6. Niet-verhandelbare diensten	22,1	17,3	16,9	22,6	22,6	21,6
7. Totaal	100,0	100,0	99,9	100,0	100,0	100,0

(1) Aangezien de reeksen in kettingeuro's niet additief zijn, zijn er verschillen tussen (sub-)totalen en de som van hun componenten en is het totaal niet noodzakelijk gelijk aan 100%.

Op middellange termijn (2007-2013) zouden de verschillen in de productiviteitsgroei die in de periode 2000-2006 werden vastgesteld tussen de bedrijfstakken van de secundaire sector en die van de tertiaire sector gehandhaafd blijven. De reële productiviteitswinst zou inderdaad opnieuw systematisch hoger blijven in de industriële bedrijfstakken (gemiddeld 2,1% per jaar tijdens de periode 2007-2013 tegenover 0,5% voor het geheel van de diensten), waardoor de trend van tijdens de periode 2000-2006 (respectievelijk 2,4% en 0,7%) wordt bevestigd. Dit hogere niveau van productiviteitswinst is onmisbaar voor de industriële bedrijfstakken, die meer blootgesteld zijn aan de internationale concurrentie, opdat ze de laagst mogelijk kosten per eenheid product zouden kunnen handhaven en aldus hun buitenlandse concurrentiekracht zouden vrijwaren. Tijdens de projectieperiode zouden de reële loonkosten per hoofd stijgen met 0,7% in de industriële bedrijfstakken tegenover 1,1% in de marktdiensten (respectievelijk -0,4% en +0,2% tijdens de periode 2000-2006). Er moet worden vermeld dat de marktdiensten zeer heterogene activiteiten omvatten. Het is in de bedrijfstakken 'krediet en verzekeringen' en 'vervoer en communicatie' dat men de grootste productiviteitswinst verwacht tegen het einde van de projectie (respectievelijk 2,4% en 1,6%). Omgekeerd zou de productiviteitsgroei beperkter kunnen zijn in de bedrijfstakken 'handel en horeca' (0,5%) en vooral in 'overige marktdiensten' (inclusief de dienstencheques die gekenmerkt worden door een lage productiviteit) waar zij, gemiddeld over de gehele projectieperiode, zelfs negatief zou zijn (-0,4%).

Tenslotte zouden de Waalse investeringen tijdens 2007-2013 globaal vrij sterk toenemen (3,6% tegenover 2,2% in 2000-2006). De meest dynamische bedrijfstak zou 'gezondheidszorg en maatschappelijk dienstverlening' zijn met een gemiddelde jaarlijkse groei van 6,3%. Het zou voor die bedrijfstak kunnen gaan om een inhaalperiode na de periode 2000-2006 die gemiddeld leidde

tot desinvesteringen (-0,4%). De 'bouw' zou eveneens een van de bedrijfstakken zijn die zijn investeringen verhoogt (gemiddeld 5,0% tijdens de periode 2007-2013). Daar tegenover staat dat de laagste investeringsgroei zou worden genoteerd in de bedrijfstakken 'uitrustingsgoederen' (2,5%), 'krediet en verzekeringen' (1,5% en tenslotte 'landbouw' die de enige bedrijfstak zou zijn met een negatieve gemiddelde jaarlijkse groei (-0,6%).

7. Energieverbruik en broeikasgasemissies

7.1. Methodologie

Het model HERMREG is recent uitgebreid met de integratie van een nieuwe module die de regionale evolutie van het energieverbruik en van de broeikasgasemissies berekent. De resultaten van deze nieuwe module worden hieronder voorgesteld.

De evolutie van de energiegebonden broeikasgasemissies werd berekend door emissiecoëfficiënten⁴⁴ toe te passen op het geregionaliseerd energieverbruik. De evolutie van het regionaal energieverbruik werd bekomen op basis van de methodologie beschreven in de Working Paper 5-05: "Regionale emissievooruitzichten". Hierbij werd gewerkt met een regionale verdeelsleutel voor 2001 en werd de verdere evolutie berekend op basis van de veronderstelling dat er geen regionale verschillen zijn voor de evolutie van de energie-intensiteit⁴⁵ per bedrijfstak en energiedrager en voor de evolutie van de energie-intensiteit van de gezinnen per energiedrager. Om tot een realistischer resultaat te komen werden voor de elektriciteitssector en voor transport de verdeelsleutels licht aangepast op basis van de informatie uit de regionale energiebalansen van 2005. De evolutie van de niet-energiegebonden broeikasgasemissies werd berekend op basis van een 'sharing-out' methode waarbij de evolutie van de aandelen die gebruikt werden voor de uitsplitsing van de nationale evolutie gelijk is aan de evolutie berekend in "Report by Belgium on National Projections of Greenhouse Gas Emissions" (2007).

7.2. Context

België heeft zich ertoe verbonden in het Protocol van Kyoto zijn broeikasgasemissies met 7,5% te verminderen in de periode 2008-2012 ten opzichte van het niveau van het basisjaar 1990⁴⁶. Dit stemt overeen met een toegewezen hoeveelheid van gemiddeld 134,8 miljoen ton CO₂-equivalenten per jaar gedurende de periode 2008-2012. De verdeelsleutel voor de inspanningen die de drie gewesten en de federale overheid moeten leveren om de doelstelling te behalen, werd vastgelegd in het akkoord van het Overlegcomité over de verdeling van de nationale lasten in 2004. Het Waals Gewest moet zijn uitstoot in vergelijking met 1990 met 7,5% verminde-

---

⁴⁴ De emissiefactoren voor de uitstoot van CO₂ zijn productgebonden en voor de verschillende regio's, bedrijfstakken en de gezinnen identiek. De emissiefactoren voor CH₄ en N₂O zijn impliciete emissiefactoren berekend door de emissies per bedrijfstak en van de gezinnen te delen door het verbruik. De waarde bekomen voor 2006 wordt gebruikt als impliciete emissiefactor voor de projectieperiode. Die impliciete emissiefactoren kunnen verschillend zijn voor de verschillende regio's.

⁴⁵ De energie-intensiteit per bedrijfstak en energiedrager is de verhouding van het energieverbruik per bedrijfstak en energiedrager t.o.v. de toegevoegde waarde per bedrijfstak. De energie-intensiteit van de gezinnen per energiedrager wordt gedefinieerd als het energieverbruik van de gezinnen per energiedrager t.o.v. het beschikbaar inkomen van de gezinnen.

⁴⁶ Het basisjaar is 1990 voor alle broeikasgassen, behalve voor de gefluoreerde gassen. Voor de gefluoreerde gassen is het 1995.

ren, het Vlaams Gewest met 5,2% en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest mag zijn emissies laten stijgen met 3,475%. Er werden dus meer emissierechten toegekend aan de gewesten dan België krijgt onder het Kyoto-Protocol. Om dit verschil te compenseren verwerft de federale overheid aanvullend een pakket emissierechten

7.3. Regionale evoluties van broeikasgasemissies⁴⁷

In de volgende punten worden de resultaten van een regionalisering van de nationale projectie van de broeikasgasemissies besproken per gewest. Voorliggende regionale projectie kan echter verschillen van regionale projecties berekend door de gewesten omwille van technische redenen (verschillen in modellering en hypothesen). De regionale projectie 2007-2013 is gebaseerd op hypothesen omtrent de energieprijzen die alle beschikbare informatie tot en met eind april 2008 integreren. De prijs voor een vat Brentolie zou gemiddeld 104,0 dollar bedragen in de periode 2008-2013⁴⁸. Via het mechanisme van de prijselasticiteiten, die een belangrijk onderdeel vormen binnen het model, zouden bijgevolg het energieverbruik en ook de broeikasgasemissies gematigd evolueren gedurende de projectieperiode.

7.3.1. Rijk

Volgens de "Economische vooruitzichten 2008-2013" zouden de nationale broeikasgasemissies zich stabiliseren gedurende de projectieperiode. In 2013 zouden ze zelfs 8% onder het niveau van 1990 dalen. Dat gunstig resultaat vloeit voort uit de matige toename van het energieverbruik onder meer dankzij de verhoogde toepassing van energiebesparende technologieën onder impuls van de aanhoudend hoge energieprijzen binnen een context van relatief zwakke economische groei in 2008 en 2009. Belangrijke structurele wijzigingen in het energieverbruik (van vast en vloeibare naar gas en elektriciteit) en de daling van de CH₄- en N₂O-emissies dragen eveneens bij tot dit resultaat. Volgens de "Economische vooruitzichten 2008-2013" zou het niveau van de broeikasgasemissies gemiddeld 135,7 miljoen ton CO₂-equivalenten bedragen voor de periode 2008-2012 en dus gemiddeld minder dan 1 miljoen ton boven de vooropgestelde doelstelling liggen.

7.3.2. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

In 2006 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 4,2 miljoen ton CO₂-equivalenten en vertegenwoordigden de emissies 3% van de nationale emissies. De emissies waren hoofdzakelijk afkomstig van de verwarming van gebouwen (residentiële sector en tertiaire sector). Deze bedroegen 2,8 miljoen ton CO₂-equivalenten wat een toename betekende tegenover het basisjaar. Gedurende de projectieperiode zouden de totale broeikasgasemissies licht toenemen met gemiddeld 0,9% per jaar. In 2013 zou het niveau van de emissies

---

⁴⁷ De energiebalans voor 2005 en 2010 en de evolutie van de verschillende broeikasgassen (CO₂, CH₄, N₂O en gefluoreerde gassen) worden weergegeven in de bijlage.

⁴⁸ Deze hypothese wijkt sterk af van de hypothese omtrent de olieprijs die wordt gehanteerd in de regionale projecties uit "Report by Belgium on National Projections of Greenhouse Gas Emissions" (2007).

in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 4,6 miljoen ton CO₂-equivalenten bedragen tegenover 4 miljoen ton in het referentiejaar. Hierbij zou 3,1 miljoen ton CO₂-equivalenten afkomstig zijn van de verwarming van gebouwen en 1,1 miljoen ton van transport tegenover respectievelijk 2,6 miljoen ton en 0,9 miljoen ton in het basisjaar.

De doelstelling voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in het kader van het Protocol van Kyoto is een toename van de uitstoot met maximum 3,475% in de periode 2008-2012 ten opzichte van het referentiejaar. In het referentiejaar is de uitstoot van de broeikasgassen voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest op 4,0 miljoen ton CO₂-equivalenten vastgelegd. Dat komt neer op een toegewezen hoeveelheid van maximum 4,2 miljoen ton CO₂-equivalenten per jaar gedurende de periode 2008-2012. In de periode 2008-2012 zou de uitstoot gemiddeld 4,4 miljoen ton CO₂-equivalenten bedragen per jaar en dus slechts 0,2 miljoen ton CO₂-equivalenten boven de vooropgestelde doelstelling liggen.

7.3.3. Vlaams Gewest

In 2006 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Vlaams Gewest 85 miljoen ton CO₂-equivalenten. Dit betekende een daling met 2 miljoen ton CO₂-equivalenten t.o.v. het basisjaar. De emissies vertegenwoordigden 62% van de nationale emissies. De sectoren die in het Vlaams Gewest een belangrijk aandeel hadden in de evolutie van de broeikasgasemissies zijn de transformatiesector, de transportsector, de industrie en de verwarming van gebouwen (residentiële sector en tertiaire sector). Deze emissies waren respectievelijk 22,8, 15,7, 14,8 en 18,1 miljoen ton in 2006. Gedurende de projectieperiode zouden de totale broeikasgasemissies afnemen met gemiddeld 0,5% per jaar. In 2013 zou het niveau van de emissies in het Vlaams Gewest 80,8 miljoen ton CO₂-equivalenten bedragen. Dit zou 6,2 miljoen ton minder zijn dan in het basisjaar. De emissies afkomstig van de transformatiesector zouden in 2013 19,7 miljoen ton bedragen en jaarlijks met gemiddeld 2% afnemen. De emissies afkomstig van de verwarming van gebouwen zouden eveneens afnemen (met 0,5% gemiddeld per jaar) en 17,8 miljoen ton bedragen in 2013. Daartegenover zouden de energiegebonden emissies afkomstig van de industrie met gemiddeld 1,4% per jaar toenemen en 14,3 miljoen ton bedragen in 2013. . De toename zou gematigd zijn dankzij de verhoogde toepassing van energiebesparende technologieën onder impuls van de aanhoudend hoge energieprijzen. Tevens sloot het gewest vrijwillige overeenkomsten ('benchmarkingconvenanten'), vooral met de energie-intensieve industrieën. Dergelijke overeenkomsten zouden beduidend bijdragen tot een rationeler energieverbruik van de industrie. De transportemissies zouden eveneens toenemen (met 0,3% gemiddeld per jaar) en 16,8 miljoen ton bedragen in 2013. De emissies afkomstig van de industriële processen, landbouw en afval zouden afnemen gedurende de projectieperiode.

De doelstelling voor het Vlaams Gewest in het kader van het Protocol van Kyoto is een vermindering met 5,2% van de uitstoot in de periode 2008-2012 ten opzichte van het referentiejaar. In het referentiejaar is de uitstoot van de broeikasgassen voor het Vlaams Gewest op 87,0 miljoen ton CO₂-equivalenten vastgelegd. Dat komt dus neer op een toegewezen

hoeveelheid van maximum 82,5 miljoen ton CO₂-equivalenten per jaar gedurende de periode 2008-2012. In de periode 2008-2012 zou de uitstoot gemiddeld 82,2 miljoen ton CO₂-equivalenten bedragen en dus 0,3 miljoen ton CO₂-equivalenten onder de vooropgestelde doelstelling liggen.

7.3.4. Waals Gewest

In 2006 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Waals Gewest 47,8 miljoen ton CO₂-equivalenten. Dit betekende een daling met bijna 7 miljoen ton CO₂-equivalenten t.o.v. het basisjaar. De emissies vertegenwoordigden 35% van de nationale emissies. In het Waals Gewest werd de evolutie van de broeikasgasemissies vooral bepaald door de evolutie van de industriële emissies. De energiegebonden emissies afkomstig van de industrie bedroegen 12,7 miljoen ton CO₂-equivalenten in 2006 wat een daling betekende met 5 miljoen ton tegenover het basisjaar. Gedurende de projectieperiode zouden de totale broeikasgasemissies licht toenemen met gemiddeld 0,3% per jaar. In 2013 zou het niveau van de emissies in het Waals Gewest 48,7 miljoen ton CO₂-equivalenten bedragen. Hierbij zouden de energiegebonden emissies afkomstig van de industrie 13,1 miljoen ton bedragen en jaarlijks met gemiddeld 1,9% toenemen. Dit is vooral te verklaren door de heropening van een hoogoven in de staalsector⁴⁹. Net zoals in het Vlaams Gewest zouden de sectorakkoorden de evolutie van het energieverbruik van de industrie gunstig beïnvloeden binnen een context van aanhoudend hoge energieprijzen. De emissies afkomstig van transport en van de verwarming van gebouwen zouden jaarlijks afnemen met respectievelijk gemiddeld 0,3% en 0,9% en zouden in 2013 respectievelijk 8,3 en 7,5 miljoen ton bedragen. De emissies afkomstig van de landbouw en afval zouden eveneens afnemen.

De doelstelling voor het Waals Gewest in het kader van het Protocol van Kyoto is een vermindering met 7,5% van de uitstoot in de periode 2008-2012 ten opzichte van het referentiejaar. In het referentiejaar is de uitstoot van de broeikasgassen voor het Waals Gewest op 54,7 miljoen ton CO₂-equivalenten vastgelegd. Dat komt dus neer op een toegewezen hoeveelheid van maximum 50,6 miljoen ton CO₂-equivalenten per jaar gedurende de periode 2008-2012. In de periode 2008-2012 zou de uitstoot gemiddeld 49,1 miljoen ton CO₂-equivalenten bedragen en dus 1,5 miljoen ton CO₂-equivalenten onder de vooropgestelde doelstelling liggen.

---

⁴⁹ Het gaat hier over het heropstarten van de hoogoven 6 (HF6) van de staalgroep Arcelor Mittal gesitueerd op de site van Cockerill in Seraing.

Tabel 18: Evolutie van de totale broeikasgasemissies per sector

<i>(In Mt CO₂-equivalenten)</i>	1990[3]	2006[2]	2010[1]	2013[1]	Gemiddelde jaarlijkse groei­voeten 2007-2013[1]	Gemiddelden 2008-2012[1]
Het Rijk						
1. Energie	112,2	110,9	110,2	109	-0,1	110,3
1.A. Verbranding van brandstoffen	111,3	110,3	109,6	108,4	-0,1	109,8
1.A1. Transformatiesector	30,1	27,7	28,1	26,2	-1,5	28,1
1.A2. Industrie	33,0	27,6	27,8	27,5	1,6	27,8
1.A3. Transport	20,5	26,1	25,3	26,2	0,1	25,4
1.A4. Andere sectoren	27,6	28,8	28,3	28,4	-0,5	28,4
1.A5. Overige	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
1.B. Vluchtige emissies	0,9	0,6	0,6	0,6	0,4	0,6
2. Industriële processen	17,1	14,5	14,3	14,4	-0,1	14,3
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0	0,2
4. Landbouw	12,6	10,2	9,8	9,5	-0,9	9,8
5. Afval	3,5	1,2	1,0	0,9	-4,3	1,0
Totaal	145,7	137,0	135,5	134,1	-0,2	135,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest						
1. Energie	3,9	4,0	4,2	4,4	0,8	4,2
1.A. Verbranding van brandstoffen	3,9	4,0	4,2	4,3	0,8	4,2
1.A1. Transformatiesector	0,2	0,3	0,1	0,1	4,1	0,1
1.A2. Industrie	0,1	0,1	0,1	0,1	1,2	0,1
1.A3. Transport	0,9	0,8	1,0	1,1	1,4	1,0
1.A4. Andere sectoren	2,6	2,8	3,0	3,1	0,5	3,0
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,1	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0
2. Industriële processen	0,0	0,2	0,2	0,2	0,7	0,2
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5. Afval	0,0	0,0	0,0	0,0	23,1	0,0
Totaal	4,0	4,2	4,4	4,6	0,9	4,4
Waals Gewest						
1. Energie	40,3	34,7	35,9	35,6	0,4	36,0
1.A. Verbranding van brandstoffen	40,1	34,6	35,8	35,5	0,5	35,9
1.A1. Transformatiesector	6,6	4,6	6,7	6,5	0,3	6,7
1.A2. Industrie	17,7	12,7	13,4	13,1	1,9	13,4
1.A3. Transport	7,1	9,2	8,1	8,3	-0,3	8,1
1.A4. Andere sectoren	8,5	8,0	7,5	7,5	-0,9	7,5
1.A5. Overige	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
1.B. Vluchtige emissies	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1
2. Industriële processen	8,4	8,4	8,7	8,8	0,7	8,7
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
4. Landbouw	4,8	4,2	3,9	3,9	-1,1	3,9
5. Afval	1,2	0,4	0,4	0,3	-2,3	0,4
Totaal	54,7	47,8	49,0	48,7	0,3	49,1

<i>(In Mt CO₂-equivalenten)</i>	1990[3]	2006[2]	2010[1]	2013[1]	Gemiddelde jaarlijkse groei­voeten 2007-2013[1]	Gemiddelden 2008-2012[1]
Vlaams Gewest						
1. Energie	68,0	72,2	70,0	69,0	-0,4	70,1
1.A. Verbranding van brandstoffen	67,3	71,8	69,6	68,6	-0,4	69,7
1.A1. Transformatiesector	23,2	22,8	21,4	19,7	-2,0	21,3
1.A2. Industrie	15,1	14,8	14,3	14,3	1,4	14,3
1.A3. Transport	12,5	16,1	16,2	16,8	0,3	16,3
1.A4. Andere sectoren	16,5	18,1	17,7	17,8	-0,5	17,8
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,7	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4
2. Industriële processen	8,7	5,9	5,4	5,4	-1,2	5,5
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
4. Landbouw	7,9	6,0	5,9	5,7	-0,8	5,9
5. Afval	2,2	0,8	0,6	0,5	-6,3	0,6
Totaal	87,0	85,0	82,0	80,8	-0,5	82,2

[1] Regionale economische vooruitzichten 2007-2013.

[2] De cijfers voor 2006 stemmen overeen met de inventariswaarden voor 2006 afkomstig uit de nationale en regionale emissie-inventarissen (mits toepassing van een correctiefactor voor de transportemissies) van maart 2008. In HERMREG werden de energiegebonden CO₂-emissies ook endogeen berekend voor 2006. Deze berekeningen voor 2006 worden hier echter niet weergegeven.

[3] Cijfers van het basisjaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

8. Besluit

Om in te spelen op de groeiende vraag naar instrumenten die in staat zijn regionale economische vooruitzichten op te stellen, zijn het Federaal Planbureau en de drie gewestelijke studiediensten (BISA, IWEPS en SVR) einde 2005 gestart met de ontwikkeling van een multiregionaal en multisectoraal model: HERMREG. In zijn huidige versie kan HERMREG geklasseerd worden in de categorie van top-down macroeconometrische middellangetermijnmodellen. HERMREG sluit perfect aan bij het nationale HERMES-model, die de nationale en internationale context levert aan HERMREG.

Met deze nieuwe versie van HERMREG werden regionale middellangetermijnvooruitzichten voor de periode 2007-2013 opgesteld m.b.t. het bbp, werkgelegenheid, beroepsbevolking, pendel, werkloosheid, loonmassa, investeringen en productiviteit. Bovendien is het model verrijkt met de toevoeging van een berekeningsmodule voor het energieverbruik en de broeikasgasemissies. Deze module maakt het mogelijk om een regionalisering van de nationale vooruitzichten inzake broeikasgasemissies te geven.

Deze regionale vooruitzichten zijn in perfecte overeenstemming met de nationale vooruitzichten gepubliceerd in mei 2008. Ze zijn dus gebaseerd op informatie beschikbaar eind april 2008. Bijgevolg houdt het internationale scenario geen rekening met gebeurtenissen die zich afspeelden sindsdien, zoals de sterke stijging van de olieprijs. Het nationale scenario houdt overigens ook geen rekening met de recentste nationale vooruitzichten die gemaakt werden in het kader van de economische begroting 2009. De nationale en regionale vooruitzichten in dit rapport moeten dan ook gezien worden in het licht van de economische situatie op het einde van april 2008. De nieuwe demografische projecties, daarentegen, zijn wel geïntegreerd in de nieuwe regionale vooruitzichten. De demografische projecties houden nu met name rekening met het hoge externe migratiesaldo dat reeds enkele jaren wordt vastgesteld.

Uit deze regionale vooruitzichten komen meerdere interessante evoluties naar voren:

Ten eerste lijken de regionale vooruitzichten, zoals het recente verleden, erop te wijzen dat de vermindering van de groeiverschillen tussen de gewesten zich zou voortzetten. Zo is het positieve groeiverschil tussen het Vlaams Gewest en het Rijk in de loop der tijd geleidelijk verkleind. Het daalde van gemiddeld +0,6 procentpunt in de jaren 80 naar +0,3 procentpunt in de jaren 90 en werd zelfs gemiddeld nul tussen 2001 en 2006. In de projectieperiode zou dit groeiverschil nagenoeg stabiel blijven (iets oplopend tot +0,1 punt). Parallel daarmee vermindert het negatieve groeiverschil van het Waals Gewest ten opzichte van het Rijk, dalend van gemiddeld -0,6 punt in de jaren 80 naar -0,2 punt in de jaren 90 en -0,1 punt begin jaren 2000. In projectie zou het gemiddelde verschil nul bedragen. In het Brussels Gewest tenslotte zou het groeiverschil ten opzichte van het Rijk in projectie licht negatief zijn (-0,2 punt) na sterk negatief geweest te zijn in de jaren 80 (-0,7 punt) en 90 (-0,5 punt) en gemiddeld positief te zijn geworden begin

jaren 2000 (+0,3 punt). Het verkleinen van de groeiverschillen tussen de gewesten zou zich tijdens de projectieperiode dus verder zetten hoewel het Vlaams Gewest toch de hoogste gemiddelde groei zou blijven vertonen.

De stijging van de regionale bbp's zou gepaard gaan met de creatie van werkgelegenheid die relatief groter zou blijven in Vlaanderen dan in de overige twee gewesten. Tegenover de periode 2000-2006, die nochtans reeds gekenmerkt werd door een algemene heropleving van de werkgelegenheid in de drie gewesten, wordt er een nieuwe versnelling verwacht in Wallonië en Vlaanderen, terwijl de werkgelegenheidsgroei iets zou verzwakken in Brussel.

Op het vlak van de werkloosheid, wijzen de vooruitzichten op een vrij forse daling van de werkloosheidsgraad in Vlaanderen, en eveneens een daling van de Brusselse werkloosheidsgraad. De Waalse werkloosheidsgraad zou licht verhogen op middellange termijn, na een sterke daling in 2007 en 2008. De minder goede prestatie van Wallonië op het gebied van werkloosheid op middellange termijn zou toe te schrijven aan de onvoldoende toename van de binnenlandse werkgelegenheid en de uitgaande pendel t.o.v. de verwachte verhoging van de beroepsbevolking. In het Vlaams Gewest daarentegen, zou de groei van de werkende beroepsbevolking iets sterker zijn op middellange termijn, terwijl de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd de zwakste zou zijn onder de drie gewesten. Bijgevolg zou de Vlaamse werkgelegenheidsgraad tegen 2013 de 70%-doelstelling, die in de Strategie van Lissabon werd vastgelegd, dicht benaderen. Wat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest betreft, zou de daling van de werkloosheid tegelijkertijd te wijten zijn aan de aanhoudende trendmatige daling van het surplus van inkomende pendelaars ten opzichte van uitgaande pendelaars en, in mindere mate, aan de positieve evolutie van de binnenlandse werkgelegenheid.

De vooruitzichten 2007-2013 wijzen op een daling van de reële productiviteitswinst per hoofd in de drie gewesten, maar zoals in het verleden, blijft de productiviteitsgroei hoger in het Brusselse Gewest, terwijl het Vlaamse en Waalse Gewest gelijkaardige productiviteitswinsten zouden noteren. Volgens deze vooruitzichten, zouden de reële loonkosten per hoofd in de drie gewesten sneller stijgen, met de hoogste loongroei in het Brusselse Gewest en de laagste in Wallonië.

In een context van hoge energieprijzen, die het energieverbruik afremmen, zouden de broeikasgasemissies zich stabiliseren op nationaal niveau gedurende de projectieperiode. Volgens de regionale uitsplitsing hiervan, uitgevoerd met een nieuwe module van het HERMREG-model, zouden de broeikasgasemissies verminderen in het Vlaams Gewest en lichtjes verhogen in de twee andere gewesten.

Tenslotte is het belangrijk op te merken dat deze top-down versie van het HERMREG-model voortdurend evolueert. In de komende maanden zou het model moeten toelaten regionale vooruitzichten op te stellen m.b.t. de rekening van de huishoudens en de rekeningen van de regionale overheden. In de komende jaren worden ook andere ontwikkelingen in overweging

genomen, zoals de modellering van productiefuncties en de geleidelijke invoering van een bottom-up structuur in het model die zich beter leent tot het uitvoeren van regionale simulaties.

9. Bibliografie

- Bassilière, D., Bossier, F., Caruso, F., Hendrickx, K., Hoorelbeke, D., Lohest, O. (2008a), Uitwerking van een regionaal projectiemodel, een eerste toepassing van het HERMREG model op de nationale economische vooruitzichten 2007-2012, FPB – BISA – IWEPS - SVR, januari 2008.
- Bassilière, D., Bossier, F., Caruso, F., Hoorelbeke, D., Lohest, O. (2008b), Vijfentwintig jaar regionale ontwikkelingen - Een overzicht op basis van de databank van het HERMREG-model, Planning Paper 104, FPB – BISA – IWEPS - SVR, april 2008.
- Bracke, I., Vandille, G. (2005), Regionale emissievooruitzichten, Working Paper 5-05, FPB, maart 2005.
- Federaal Planbureau (2008a), Economische vooruitzichten 2008-2013, Mei 2008.
- Federaal Planbureau (2008b), Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060, Planning Paper 105, FPB, mei 2008.
- Instituut van de Nationale Rekeningen (2008), Regionale rekeningen 1997-2006.
- Nationale Klimaatcommissie (2007), Report by Belgium on National Projections of Greenhouse Gas Emissions, maart 2007.
- United Nations Framework Convention on Climate Change (2007), Report of the Review of the Initial Report of Belgium, December 2007.

10. Bijlage

10.1. Arbeidsmarktdata voor HERMREG: bronnen en methodologie

Arbeidsmarktdata kunnen in België geraamd worden vanuit twee types primaire bronnen: hetzij via de ADSEI-“enquête naar de arbeidskrachten” (EAK), hetzij via administratieve bestanden die beheerd worden door de verscheidene instellingen voor sociale zekerheid (RIZIV voor grensarbeid; RSVZ, RSZ en RSZPPO voor werkgelegenheid; RVA voor werkloosheid) of door de gewestelijke diensten voor arbeidsbemiddeling (data i.v.m. werkzoekenden). Beide datatypes hebben hun voor- en nadelen. Zo kan de EAK de arbeidsmarktpositie van de geënquêteerde individuen (werkend, werkloos, inactief) erg zuiver bepalen, waarbij maximaal rekening gehouden wordt met de voorschriften van het Internationaal Arbeidsbureau (IAB). Bovendien biedt de EAK een directere internationale vergelijkbaarheid, bevat zij een grote stabiliteit over de tijd van zowel toepassingsgebied als gehanteerde definities en is zij – als unieke bron – per definitie intern coherent.

De administratieve bestanden zijn op elk van die punten in het nadeel, maar hebben ook een aantal comparatieve voordelen. Ten eerste bevatten zij een directe band tussen fysieke grootheden (werkgelegenheid, arbeidsvolume, werkloosheid) en monetaire grootheden (loonmassa's, werkloosheidsuitkeringen,...). Ten tweede zijn zij quasi-exhaustief, lenen zij zich daardoor tot méér doorgedreven opsplitsingen (van de werkgelegenheid naar detailbedrijfstak of van de werkende personen naar individuele leeftijd bv.) en geven zij in principe ook meer betrouwbare jaar-op-jaarveranderingen.

Hierna wordt beschreven welke keuzes gemaakt werden bij de constructie van de arbeidsmarktdata ten behoeve van de regionale modellering in HERMREG.

10.1.1. Binnenlandse werkgelegenheid

De regionale vraag naar arbeid (de “binnenlandse werkgelegenheid”) wordt in het HERMREG-model bepaald vanuit de bedrijven, via een econometrische modellering van de economische activiteit. Gekruiste data van de werkgelegenheid volgens statuut (loontrekkenden; niet-loontrekkenden), gewest van werkplaats en bedrijfstak zijn daarvoor nodig, in overeenstemming bovendien met de overige bedrijfstakaggregaten (lonen, toegevoegde waarde).

In de nationale en regionale rekeningen van het INR wordt een dergelijke raming van de binnenlandse werkgelegenheid naar statuut, gewest van werkplaats en bedrijfstak opgesteld op basis van administratieve primaire bronnen. De INR-raming voor de werkgelegenheid is volledig geïntegreerd met ramingen voor de overige grootheden binnen de productie-optiek (toegevoegde

waarde, loonmassa), en wordt dan ook integraal overgenomen in de HERMREG-databank. Die krijgt daardoor eveneens een sterk administratieve inslag.

10.1.2. De beroepsbevolking in de sociodemografische databank

Het regionale aanbod van arbeid (de “beroepsbevolking”) wordt geleverd door de ingezetenen. Het wordt in deze vooruitzichten gemodelleerd aan de hand van een aparte sociodemografische module die – per bevolkingsgroep naar gewest van woonplaats, geslacht en leeftijd – een projectie van de activiteitsgraad koppelt aan een demografische projectie. De module is niet rechtstreeks geïntegreerd in het HERMREG-model, maar werkt autonoom. Zij gebruikt informatie uit de HERMREG-projectie (vooruitzichten voor de regionale werkende bevolking) en voedt op haar beurt het HERMREG-model met exogene hypothesen (regionale beroepsbevolking; aantal bruggepensioneerden, “oudere werklozen” en loopbaanonderbrekers).

Voor de werking van de module is een databank nodig met een opsplitsing van de beroepsbevolking naar arbeidsmarktpositie (werkloos of werkend) en, per arbeidsmarktpositie, naar gedetailleerde persoonskenmerken (leeftijd, geslacht, regio van woonplaats). Dergelijke “sociodemografische” databank werd door het FPB ontwikkeld in het kader van haar nationale vooruitzichten van het arbeidsaanbod op middellange en lange termijn. De volgende twee paragrafen beschrijven bondig de methodologie die gebruikt werd bij de constructie van data voor achtereenvolgens de werkende en de werkloze bevolking naar persoonskenmerken.

Werkende bevolking

Uitgangspunt is de INR-raming voor de Belgische werkende bevolking, zoals gepubliceerd in de nationale rekeningen. Die kan opgesplitst worden in verscheidene INR-deelramingen, waarbij elke deelraming steunt op informatie uit een welbepaalde primaire socialezekerheidsbron, maar waarbij ook telkens de nodige correcties werden aangebracht aan de brutogegevens om ze in overeenstemming te brengen met de INR-definitie. Voor elk van die primaire bronnen wordt getracht de belangrijkste correcties die het INR aanbrengt aan de brutogegevens ook door te voeren op het niveau van de persoonskenmerken. Die cijfers (die reeds zo dicht mogelijk aansluiten bij de INR-concepten) worden dan als verdeelsleutel gebruikt voor de opsplitsing naar persoonskenmerken van het INR-controletotaal voor die specifieke bron. Aggregatie over alle primaire bronnen levert een verdeling van de werkende bevolking naar gewest van woonplaats, geslacht en leeftijd die per definitie optelt tot de totale Belgische werkende bevolking volgens het INR.

Werkloze bevolking

Ook de werkloze bevolking wordt geraamd aan de hand van administratieve bronnen. Die aanpak is in overeenstemming met de - eveneens administratieve - meting van de werkgelegenheid en van de werkende bevolking door het INR. Bovendien bieden administratieve data een stabiele (en stabiel evoluerende) basis voor de vereiste opsplitsing naar persoonskenmerken.

Daarbij wordt een ruime invulling gegeven aan de administratieve werkloosheid. De werkloosheid “volgens definitie FPB” bevat, naast de niet-werkende werkzoekenden (NWWZ) die geregistreerd worden door de gewestelijke diensten voor arbeidsbemiddeling, ook de categorie van de niet-werkzoekende uitkeringsgerechtigde volledig werklozen (UVW-NWZ; ook gekend als “oudere werklozen”). Dat strookt in principe niet met de manier waarop het IAB de werkloosheid definieert. De ingreep was nodig omdat de evolutie van het aantal NWWZ in het verleden zeer sterk beïnvloed werd door wijzigingen in de overheidsregelgeving. Daardoor ontstonden grondige en plotse verschuivingen tussen “werkzoekende” en “niet-werkzoekende” UVW’s, die een weinig realistisch beeld gaven van de werkelijke veranderingen in het reële zoekgedrag van de betrokken populatie. De ruime definitie biedt dus het voordeel van een historisch stabiel concept van werkloosheid (en beroepsbevolking), dat beter geschikt is voor modelleringsdoel-einden, maar dat in niveau minder dicht aansluit bij het IAB-concept dan een administratieve definitie die louter gebaseerd is op het aantal NWWZ. Beide invalshoeken zijn te verdedigen en kunnen bovendien zonder problemen parallel gehanteerd worden (de overgang tussen beide concepten is duidelijk gedefinieerd en is bovendien beschikbaar in de HERMREG-vooruitzichten).

Op te merken dat zelfs de inhoud van de component NWWZ in de databank niet identiek is aan de cijfers die gepubliceerd worden door de regionale instanties voor arbeidsbemiddeling. Een eerste aanpassing werd aangebracht op de brutoreksen voor Wallonië voorafgaand aan november 2001, om rekening te houden met een verandering in de FOREM-registratiemethode voor werkzoekenden. Een tweede aanpassing werd uitgevoerd op de brutocijfers voor alle gewesten vanaf oktober 2004, moment waarop in de werkloosheidsstatistieken vrijwel de gehele categorie van “werklozen met een PWA-vrijstelling” verschuift naar de rubriek NWWZ. Die personen worden door het INR tot de werkende bevolking gerekend en moesten dus geweerd worden uit de administratieve definitie van de werkloosheid om dubbeltellingen binnen de beroepsbevolking te vermijden.

Ten slotte kan er op gewezen worden dat - na de afschaffing van de stempelcontrole in januari 2006 - de registratiemethode voor NWWZ veranderd is bij alle gewestelijke diensten voor arbeidsbemiddeling. Uitschrijvingen worden sindsdien rechtstreeks gebaseerd op een koppeling met administratieve databanken m.b.t. personen die werk vinden. Eén en ander gaat gepaard met de gebruikelijke opstartproblemen. Men kan er van uitgaan dat, wegens de verschillen met de “oude” werkwijze, vanaf 2006 zowel breuken in niveau (inclusief verschuivingen tussen administratieve substatuten) als in evolutie (andere uitschrijvingspolitiek) optreden, die ook nog eens gewestspecifiek zijn, omdat de koppeling met de administratieve bestanden niet op dezelfde manier gebeurt in de drie gewesten. De databank bevat vooralsnog geen expliciete correctie voor die problemen.

10.1.3. Interregionale pendel en HERMREG-beroepsbevolking

De coherentie tussen vraag- en aanbodoptiek vereist dat de volgende regionale identiteiten volgens woonplaats (wo) en werkplaats (we) gerespecteerd worden, zowel bij de dataconstructie als in projectie:

- [1] Beroepsbevolking (wo) = werkende bevolking (wo) + werkloze bevolking (wo)
- [2] Werkende bevolking (wo) = binnenlandse werkgelegenheid (we) + saldo interregionale pendel (uitgaand-inkomend) + saldo grensarbeid (uitgaand-inkomend)

Bij de *dataconstructie* kan voor elke regio de uitgaande en inkomende grensarbeid bepaald worden op basis van administratieve data⁵⁰. Voor de interregionale pendel waren er tot dusver geen directe administratieve observaties. Gekoppelde woon-werkplaatsinformatie wordt momenteel ingevoerd in de RSZ-bestanden (de belangrijkste administratieve bron voor loontrekken), maar ontbrak voor de gehele observatieperiode. De enige statistische bron die rechtstreekse historische informatie bevatte over de interregionale pendel, was dus de EAK.

In principe zou het regionale pendelsaldo nochtans indirect berekend kunnen worden, als sluitpost bij de overige administratieve ramingen. Dat kan via identiteit [2], gegeven de administratieve gegevens voor grensarbeid, de regionale binnenlandse werkgelegenheid uit de INR-bron en de werkende bevolking per woonplaats uit de eerder beschreven sociodemografische databank. Die optiek leverde echter resultaten voor de regionale pendelsaldo's die in evolutie sterke verschillen vertonen met de directe informatie voor pendel uit de EAK.

Aangezien het voor de HERMREG-modellering van groot belang is dat minstens de trendevolutie van de pendelstromen correct gemeten wordt, werd er voor geopteerd de sluiting van de arbeidsmarktdata op een andere manier door te voeren. De interregionale pendel (zowel inkomende als uitgaande stromen) wordt in de HERMREG-databank geraamd via (afgevlakte) data uit de EAK. De HERMREG-werkende bevolking per gewest van woonplaats volgt dan uit identiteit [2], gegeven de administratieve raming van de grensarbeid en de INR-raming voor de binnenlandse werkgelegenheid. De regionale HERMREG-beroepsbevolking volgt ten slotte uit identiteit [1], met de werkloze bevolking "ruim" gedefinieerd zoals hierboven (inclusief oudere werklozen).

Die keuze houdt in dat voor de observatieperiode – noodgedwongen - een "statistische discrepantie" aangetekend wordt tussen de HERMREG-reeksen voor de regionale beroepsbevolking en de regionale beroepsbevolking uit de sociodemografische databank. Weinig verrassend bleken

---

⁵⁰ Het controletotaal voor het nationale saldo van de grensarbeid wordt overgenomen uit de nationale rekeningen. Dat saldo bevat zowel de "transfrontale" grensarbeid met de buurlanden als de grensarbeid "door extraterritorialiteit" (Belgische residenten die werken in instellingen die gevestigd zijn in extraterritoriale enclaves op Belgisch grondgebied: NAVO, Europese instellingen, ambassades,...). De verdeling van de transfrontale grensarbeid naar inkomende en uitgaande stromen per regio is gebaseerd op RIZIV-informatie. De verdeling naar gewest van woonplaats van de uitgaande grensarbeid door extraterritorialiteit gebeurde via verdeelsleutels die de Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg gebruikte in haar jaarlijkse ramingen van de beroepsbevolking. Die reeksen worden momenteel herzien.

de ramingen voor Brussel veruit het meest kwetsbaar te zijn voor het gebrek aan gekoppelde administratieve woon-werkplaatsinformatie; de pendelstromen zijn er kwantitatief immers zeer belangrijk in verhouding tot de totale werkende bevolking. De statistische discrepantie speelt relatief dan ook een veel grotere rol in Brussel dan in de beide andere gewesten en leidt er tot belangrijke verschillen (HERMREG versus sociodemografisch) in niveau en – vooral – evolutie van de werkende bevolking, de beroepsbevolking, de werkgelegenheids- en activiteitsgraad en zelfs de werkloosheidsgraad.

Wat de werking van het HERMREG-model *in projectie* betreft, worden zowel de binnenlandse werkgelegenheid als de interregionale pendelstromen bepaald op basis van econometrische vergelijkingen, en wordt een exogene hypothese gehanteerd voor de evolutie van de grensarbeid. De regionale werkende bevolking volgt dan uit identiteit [2]. De projectie van de regionale beroepsbevolking gebeurt op basis van de sociodemografische module. De HERMREG-beroepsbevolking wordt daarbij – per regio – geprojecteerd aan de hand van de eerste verschillen uit de sociodemografische vooruitzichten voor de beroepsbevolking (de statistische discrepantie wordt constant verondersteld in projectie). Vooruitzichten voor de werkloze bevolking volgen via identiteit [1].

10.1.4. Statuut van de HERMREG-data

Alle HERMREG-reeksen voor de werkgelegenheid naar werkplaats zijn gebaseerd op gepubliceerde INR-ramingen. Hetzelfde geldt voor de nationale werkende bevolking. De HERMREG-reeksen voor de nationale werkloze bevolking en beroepsbevolking zijn bovendien identiek aan de administratieve reeksen die gepubliceerd worden in de Economische Begroting die het FPB opstelt voor rekening van het INR.

Alle HERMREG-opsplitsingen naar regio van woonplaats (voor de werkende bevolking, de werkloze bevolking, de beroepsbevolking) en de daarmee gerelateerde regionale concepten (pendelsaldo, saldo grensarbeid, regionale activiteits-, werkgelegenheids- en werkloosheidsgraden) hebben echter een officieus karakter. De HERMREG-data zijn beschikbaar over een lange periode en worden in de huidige omstandigheden beschouwd als de best mogelijke dataset met het oog op een uniforme macromodellering voor de drie gewesten. Zij kunnen echter in belangrijke mate afwijken van de concepten en data die de regionale partners in het HERMREG-project gebruiken of opstellen buiten het strikte HERMREG-kader.

10.2. Energieverbruik en broeikasgasemissies: Gedetailleerde resultaten

Tabel 19: Energiebalans 2005

<i>(In Mtoe)</i>	Vaste	Vloeibare	Aardgas	Cokes- gassen	Hoogoven- gassen	Andere	Elektriciteit	Totaal
Het rijk								
Elektriciteitscentrales	1,9	0,4	4,1	0,0	0,5	1,4	12,3	20,6
Verbruik energiesector	0,0	1,9	0,1	0,2	0,0		0,6	2,8
Energie-eindverbruik	2,1	16,6	9,5	0,2	0,3	1,0	6,9	36,6
Industrie	1,9	1,2	4,0	0,2	0,3	0,8	3,4	11,8
- Intermediaire goederen	1,8	0,5	3,1	0,2	0,3	0,2	2,1	8,2
- Uitrustingsgoederen	0,0	0,0	0,1				0,3	0,4
- Verbruiksgoederen	0,1	0,6	0,8			0,6	1,0	3,1
- Bouw	0,0	0,1					0,0	0,1
Transport		9,7					0,1	9,9
- Vervoer per spoor		0,0					0,1	0,2
- Vervoer over de weg		8,3						8,3
- Vervoer over water en luchtvaart		1,4						1,4
Diensten, gezinnen en landbouw	0,1	5,7	5,5			0,2	3,4	14,9
- Diensten	0,1	1,3	1,8				1,4	4,5
- Gezinnen	0,1	3,6	3,7			0,2	1,9	9,6
- Landbouw		0,8					0	0,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4	0,0	0,4
Verbruik energiesector	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0		0,0	0,0
Energie-eindverbruik	0,0	0,7	0,9	0,0	0,0	0,0	0,5	2,0
Industrie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
- Intermediaire goederen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- Uitrustingsgoederen	0,0	0,0	0,0				0,0	0,0
- Verbruiksgoederen	0,0	0,0	0,0			0,0	0,0	0,0
- Bouw	0,0	0,0					0,0	0,0
Transport		0,3					0,0	0,4
- Vervoer per spoor		0,0					0,0	0,0
- Vervoer over de weg		0,3						0,3
- Vervoer over water en luchtvaart		0,0						0,0
Diensten, gezinnen en landbouw	0,0	0,4	0,8			0,0	0,4	1,6
- Diensten	0,0	0,2	0,3				0,3	0,7
- Gezinnen	0,0	0,2	0,5			0,0	0,1	0,9
- Landbouw		0,0					0,0	0,0

<i>(In Mtoe)</i>	Vaste	Vloeibare	Aardgas	Cokes- gassen	Hoogoven- gassen	Andere	Elektriciteit	Totaal
Waals Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,2	0,2	0,5	0	0,5	0,4	7,4	9,2
Verbruik energiesector	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0		0,2	0,4
Energie-eindverbruik	1,3	5,2	2,6	0,1	0,1	0,6	2,1	12,0
Industrie	1,2	0,5	1,4	0,1	0,1	0,5	1,0	4,9
- Intermediaire goederen	1,1	0,3	1,2	0,1	0,1	0,1	0,8	3,8
- Uitrustingsgoederen	0,0	0,0	0,0				0,1	0,1
- Verbruiksgoederen	0,1	0,2	0,1			0,4	0,2	1,0
- Bouw	0,0	0,0					0,0	0,0
Transport		2,9					0,0	3
- Vervoer per spoor		0,0					0,0	0,1
- Vervoer over de weg		2,8						2,8
- Vervoer over water en luchtvaart		0,1						0,1
Diensten, gezinnen en landbouw	0,0	1,8	1,2			0,0	1,1	4,1
- Diensten	0,0	0,4	0,3				0,4	1,1
- Gezinnen	0,0	1,2	0,9			0,0	0,7	2,9
- Landbouw		0,1					0,0	0,1
Vlaams Gewest								
Elektriciteitscentrales	1,6	0,3	3,5	0,0	0,0	0,6	4,9	10,9
Verbruik energiesector	0,0	1,9	0,1	0,1	0,0		0,4	2,4
Energie-eindverbruik	0,8	10,7	6,0	0,1	0,2	0,4	4,3	22,5
Industrie	0,7	0,6	2,6	0,1	0,2	0,2	2,3	6,8
- Intermediaire goederen	0,7	0,2	1,9	0,1	0,2	0,0	1,3	4,4
- Uitrustingsgoederen	0,0	0,0	0,1				0,2	0,3
- Verbruiksgoederen	0,0	0,4	0,6			0,2	0,8	2,0
- Bouw	0,0	0,0					0,0	0,1
Transport		6,5					0,1	6,5
- Vervoer per spoor		0,0					0,1	0,1
- Vervoer over de weg		5,2						5,2
- Vervoer over water en luchtvaart		1,3						1,3
Diensten, gezinnen en landbouw	0,1	3,6	3,4			0,2	1,9	9,2
- Diensten	0,1	0,7	1,2				0,8	2,7
- Gezinnen	0,0	2,2	2,3			0,2	1,1	5,8
- Landbouw		0,7					0,0	0,7

Tabel 20: Energiebalans 2010

<i>(In Mtoe)</i>	Vaste	Vloeibare	Aardgas	Cokes- gassen	Hoogoven- gassen	Andere	Elektri- citeit	Totaal
Het Rijk								
Elektriciteitscentrales	1,5	0,0	4,1	0,0	0,6	3,5	12,9	22,6
Verbruik energiesector	0,0	1,7	0,1	0,3	0,0		0,6	2,7
Energie-eindverbruik	2,8	14,8	9,6	0,2	0,4	1,0	7,6	36,4
Industrie	2,7	1,2	3,4	0,2	0,4	0,8	3,7	12,4
- Intermediaire goederen	2,5	0,4	2,4	0,2	0,4	0,2	2,3	8,5
- Uitrustingsgoederen	0,0	0,0	0,1				0,3	0,4
- Verbruiksgoederen	0,1	0,7	0,9			0,6	1,0	3,4
- Bouw	0,0	0,1					0,0	0,1
Transport		9,3					0,2	9,5
- Vervoer per spoor		0,0					0,2	0,2
- Vervoer over de weg		8,0						8,0
- Vervoer over water en luchtvaart		1,3						1,3
Diensten, gezinnen en landbouw	0,1	4,3	6,2			0,2	3,7	14,5
- Diensten	0,1	1,0	2,0				1,6	4,6
- Gezinnen	0,1	2,6	4,2			0,2	2,1	9,2
- Landbouw		0,6					0,0	0,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,1	0,0	1,1
Verbruik energiesector	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0		0,0	0,0
Energie-eindverbruik	0,0	0,6	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	2,1
Industrie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
- Intermediaire goederen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- Uitrustingsgoederen	0,0	0,0	0,0				0,0	0,0
- Verbruiksgoederen	0,0	0,0	0,0			0,0	0,0	0,0
- Bouw	0,0	0,0					0,0	0,0
Transport		0,3					0,0	0,4
- Vervoer per spoor		0,0					0,0	0,0
- Vervoer over de weg		0,3						0,3
- Vervoer over water en luchtvaart		0,0						0,0
Diensten, gezinnen en landbouw	0,0	0,3	0,9			0,0	0,4	1,6
- Diensten	0,0	0,1	0,3				0,3	0,7
- Gezinnen	0,0	0,1	0,6			0,0	0,2	0,9
- Landbouw		0,0					0,0	0,0

<i>(In Mtoe)</i>	Vaste	Vloeibare	Aardgas	Cokes- gassen	Hoogoven- gassen	Andere	Elektri- citeit	Totaal
Waals Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,2	0,0	0,6	0,0	0,6	0,9	8,0	10,3
Verbruik energiesector	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0		0,2	0,4
Energie-eindverbruik	1,7	4,5	2,5	0,1	0,2	0,6	2,3	11,9
Industrie	1,7	0,5	1,1	0,1	0,2	0,6	1,1	5,1
- Intermediaire goederen	1,6	0,2	0,9	0,1	0,2	0,1	0,9	3,9
- Uitrustingsgoederen	0,0	0,0	0,0				0,1	0,1
- Verbruiksgoederen	0,1	0,2	0,2			0,4	0,2	1,1
- Bouw	0,0	0,0					0,0	0,0
Transport		2,7					0,1	2,8
- Vervoer per spoor		0,0					0,1	0,1
- Vervoer over de weg		2,6						2,6
- Vervoer over water en luchtvaart		0,1						0,1
Diensten, gezinnen en landbouw	0,0	1,3	1,4			0,0	1,2	3,9
- Diensten	0,0	0,3	0,3				0,4	1,1
- Gezinnen	0,0	0,9	1,1			0,0	0,7	2,7
- Landbouw		0,1					0,0	0,1
Vlaams Gewest								
Elektriciteitscentrales	1,3	0,0	3,5	0,0	0,0	1,5	4,9	11,3
Verbruik energiesector	0,0	1,7	0,1	0,1	0,0		0,4	2,2
Energie-eindverbruik	1,1	9,7	6,2	0,1	0,2	0,4	4,8	22,4
Industrie	1,0	0,7	2,3	0,1	0,2	0,2	2,6	7,1
- Intermediaire goederen	1,0	0,2	1,5	0,1	0,2	0,0	1,5	4,5
- Uitrustingsgoederen	0,0	0,0	0,1				0,2	0,3
- Verbruiksgoederen	0,0	0,4	0,7			0,2	0,8	2,2
- Bouw	0,0	0,1					0,0	0,1
Transport		6,3					0,1	6,3
- Vervoer per spoor		0,0					0,1	0,1
- Vervoer over de weg		5,1						5,1
- Vervoer over water en luchtvaart		1,1						1,1
Diensten, gezinnen en landbouw	0,1	2,7	3,8			0,2	2,1	8,9
- Diensten	0,1	0,6	1,3				0,9	2,8
- Gezinnen	0,0	1,6	2,5			0,2	1,2	5,6
- Landbouw		0,5					0,0	0,5

Tabel 21: Evolutie van de totale CO₂-emissies per sector

<i>(In Mt CO₂-equivalenten)</i>	1990[3]	2006[2]	2010[1]	2013[1]	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2007-2013[1]	Gemiddelden 2008-2012[1]
Het Rijk						
1. Energie	110,1	109,0	108,3	107,1	-0,1	108,5
1.A. Verbranding van brandstoffen	110,0	108,9	108,2	107	-0,1	108,4
1.A1. Transformatiesector	29,9	27,6	28	26,1	-1,5	28,0
1.A2. Industrie	32,9	27,5	27,7	27,4	1,6	27,7
1.A3. Transport	19,9	25,2	24,4	25,3	0,1	24,5
1.A4. Andere sectoren	27,2	28,5	28,0	28,1	-0,5	28,1
1.A5. Overige	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
1.B. Vluchtige emissies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,4	0,1
2. Industriële processen	8,2	10,0	10,0	10,1	0,1	10,0
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5. Afval	0,3	0,1	0,1	0,1	1,6	0,1
Totaal	118,7	119,1	118,4	117,3	-0,1	118,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest						
1. Energie	3,8	3,9	4,1	4,3	0,8	4,1
1.A. Verbranding van brandstoffen	3,8	3,9	4,1	4,3	0,8	4,1
1.A1. Transformatiesector	0,2	0,3	0,1	0,1	4,2	0,1
1.A2. Industrie	0,1	0,1	0,1	0,1	1,2	0,1
1.A3. Transport	0,9	0,8	1,0	1,1	1,4	1,0
1.A4. Andere sectoren	2,6	2,7	3,0	3,1	0,5	3,0
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	-9,7	0,0
2. Industriële processen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5. Afval	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Totaal	3,8	3,9	4,1	4,3	0,8	4,1
Waals Gewest						
1. Energie	39,6	34,0	35,3	34,9	0,5	35,3
1.A. Verbranding van brandstoffen	39,6	34,0	35,3	34,9	0,5	35,3
1.A1. Transformatiesector	6,6	4,5	6,7	6,4	0,3	6,7
1.A2. Industrie	17,6	12,6	13,3	13,0	1,9	13,3
1.A3. Transport	7,0	8,9	7,8	7,9	-0,4	7,8
1.A4. Andere sectoren	8,3	7,9	7,4	7,4	-0,9	7,4
1.A5. Overige	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	0,0
2. Industriële processen	7,3	6,9	7,0	7,1	0,3	7,0
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5. Afval	0,1	0,1	0,1	0,1	1,6	0,1
Totaal	47,0	41,0	42,4	42,1	0,4	42,4

(In Mt CO ₂ -equivalenten)	1990[3]	2006[2]	2010[1]	2013[1]	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten	
					Gemiddelden 2007-2013[1]	Gemiddelden 2008-2012[1]
Vlaams Gewest						
1. Energie	66,7	71,1	69,0	67,9	-0,4	69,0
1.A. Verbranding van brandstoffen	66,6	71,0	68,8	67,8	-0,4	68,9
1.A1. Transformatiesector	23,0	22,7	21,3	19,6	-2,0	21,2
1.A2. Industrie	15,1	14,8	14,3	14,3	1,4	14,3
1.A3. Transport	12,1	15,5	15,7	16,3	0,3	15,7
1.A4. Andere sectoren	16,3	17,9	17,6	17,7	-0,5	17,6
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,5	0,1
2. Industriële processen	0,9	3,1	3,0	3,0	-0,2	3,0
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5. Afval	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Totaal	67,9	74,2	71,9	71,0	-0,4	72,0

[1] Regionale economische vooruitzichten 2007-2013.

[2] De cijfers voor 2006 stemmen overeen met de inventariswaarden voor 2006 afkomstig uit de nationale en regionale emissie-inventarissen (mits toepassing van een correctiefactor voor de transportemissies) van maart 2008. In HERMREG werden de energiegebonden CO₂-emissies ook endogeen berekend voor 2006. Deze berekeningen voor 2006 worden hier echter niet weergegeven.

[3] Cijfers van het basisjaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

Tabel 22: Evolutie van de totale CH₄-emissies per sector

<i>(In kt CO₂-equivalenten)</i>	1990[3]	2006[2]	2010[1]	2013[1]	Gemiddelde jaarlijkse groei-voeten	
					2007-2013[1]	Gemiddelden 2008-2012[1]
Het Rijk						
1. Energie	1303,1	719,7	717,9	730,9	0,2	723,8
1.A. Verbranding van brandstoffen	443,5	301,2	299,2	300,6	0,0	300,5
1.A1. Transformatiesector	5,3	13,1	12,5	12,0	-1,3	12,6
1.A2. Industrie	77,7	63,8	66,6	66,3	0,6	67,0
1.A3. Transport	119,4	55,7	55,2	57,9	0,6	55,5
1.A4. Andere sectoren	241,2	168,5	164,8	164,2	-0,4	165,4
1.A5. Overige	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
1.B. Vluchtige emissies	859,6	418,5	418,7	430,3	0,4	423,3
2. Industriële processen	0,0	57,2	57,2	57,2	0,0	57,2
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	7079,1	5456	5187,1	4994,2	-1,3	5187,9
5. Afval	2856,4	853,1	613,5	479,1	-7,9	617,7
Totaal	11238,7	7085,9	6575,6	6261,3	-1,8	6586,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest						
1. Energie	105,7	40,8	45,4	43,7	1,0	44,6
1.A. Verbranding van brandstoffen	20,5	10,1	10,5	10,9	1,0	10,5
1.A1. Transformatiesector	0,7	0,1	0,1	0,1	3,9	0,1
1.A2. Industrie	0,2	0,1	0,1	0,2	0,8	0,2
1.A3. Transport	7,2	2,1	2,1	2,4	2,0	2,2
1.A4. Andere sectoren	12,4	7,8	8,1	8,3	0,8	8,2
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	85,2	30,7	34,9	32,8	1,0	34,1
2. Industriële processen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5. Afval	0,0	0,0	0,7	0,7	0,0	0,7
Totaal	105,7	40,8	46,2	44,4	1,2	45,2
Waals Gewest						
1. Energie	394,9	273,6	272,9	275	0,1	274,9
1.A. Verbranding van brandstoffen	203,7	143	143,1	143	0,0	143,8
1.A1. Transformatiesector	1,5	5,2	5,2	5,1	-0,4	5,2
1.A2. Industrie	65,2	51,9	54,6	54,2	0,6	54,9
1.A3. Transport	40,7	26,7	26,0	27,1	0,2	26,2
1.A4. Andere sectoren	96,2	59,2	57,3	56,6	-0,7	57,5
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	191,2	130,6	129,7	132	0,1	131
2. Industriële processen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	2174,2	1835,9	1733,4	1698,4	-1,1	1741,5
5. Afval	1028,3	206,6	204,1	143,8	-5,0	192,5
Totaal	3597,4	2316,1	2210,4	2117,2	-1,3	2208,8

<i>(In kt CO₂-equivalenten)</i>	1990[3]	2006[2]	2010[1]	2013[1]	Gemiddelde	
					jaarlijkse groeivoeten 2007-2013[1]	Gemiddelden 2008-2012[1]
Vlaams Gewest						
1. Energie	802,5	405,2	399,7	412,3	0,2	404,4
1.A. Verbranding van brandstoffen	219,4	148,1	145,6	146,8	-0,1	146,2
1.A1. Transformatiesector	3,1	7,8	7,3	6,8	-2,0	7,3
1.A2. Industrie	12,2	11,8	11,8	12,0	0,2	11,9
1.A3. Transport	71,4	26,9	27,0	28,5	0,8	27,1
1.A4. Andere sectoren	132,6	101,4	99,4	99,4	-0,3	99,7
1.A5. Overige	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
1.B. Vluchtige emissies	583,2	257,2	254	265,5	0,5	258,2
2. Industriële processen	0,0	57,2	57,2	57,2	0,0	57,2
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	4904,9	3620,1	3453,7	3295,7	-1,3	3446,4
5. Afval	1828,1	646,5	408,6	334,5	-9,0	424,5
Totaal	7535,5	4729,0	4319,1	4099,7	-2,0	4332,5

[1] Regionale economische vooruitzichten 2007-2013.

[2] De cijfers voor 2006 stemmen overeen met de inventariswaarden voor 2006 afkomstig uit de nationale en regionale emissie-inventarissen van maart 2008.

[3] Cijfers van het basisjaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

Tabel 23: Evolutie van de totale N₂O-emissies per sector

<i>(In kt CO₂-equivalenten)</i>	1990[3]	2006[2]	2010[1]	2013[1]	Gemiddelde	
					jaarlijkse groeivoeten 2007-2013[1]	Gemiddelden 2008-2012[1]
Het Rijk						
1. Energie	798,0	1123,6	1103,8	1140,9	0,2	1109,3
1.A. Verbranding van brandstoffen	798,0	1123,6	1103,8	1140,9	0,2	1109,3
1.A1. Transformatiesector	211,6	124,7	119,0	116,3	-1,0	119,7
1.A2. Industrie	56,7	42,9	44,8	44,6	0,6	45,0
1.A3. Transport	389,5	823,6	820,0	861,9	0,7	824,3
1.A4. Andere sectoren	138,5	132,3	119,9	118,0	-1,6	120,2
1.A5. Overige	1,6	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Industriële processen	3933,8	2566	2348,5	2249,1	-1,9	2355,5
3. Gebruik van oplosmiddelen	246,1	248,9	248,8	248,8	0,0	248,8
4. Landbouw	5560,7	4726,4	4625,6	4551,5	-0,5	4625,8
5. Afval	292,6	289,7	312,6	330,9	1,9	312,7
Totaal	10831,2	8954,5	8639,3	8521,2	-0,7	8652,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest						
1. Energie	27,3	41,8	43,9	49,2	2,4	44,4
1.A. Verbranding van brandstoffen	27,3	41,8	43,9	49,2	2,4	44,4
1.A1. Transformatiesector	9,5	9,4	10,3	12,2	3,7	10,6
1.A2. Industrie	0,2	0,1	0,1	0,1	0,9	0,1
1.A3. Transport	13,7	28,8	29,9	33,3	2,1	30,2
1.A4. Andere sectoren	3,9	3,5	3,6	3,7	0,6	3,6
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Industriële processen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Gebruik van oplosmiddelen	30,4	30,4	30,4	30,4	0,0	30,4
4. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5. Afval	0,0	10,3	40,8	43,2	22,8	36,5
Totaal	57,8	82,4	115,1	122,7	5,9	111,3
Waals Gewest						
1. Energie	251,9	414,0	404,6	415,6	0,1	406,5
1.A. Verbranding van brandstoffen	251,9	414,0	404,6	415,6	0,1	406,5
1.A1. Transformatiesector	15,7	20,0	19,5	19,2	-0,6	19,8
1.A2. Industrie	39,1	34,1	36,0	35,7	0,6	36,1
1.A3. Transport	140,4	307,2	301,9	313,9	0,3	303,3
1.A4. Andere sectoren	55,2	52,7	47,2	46,8	-1,7	47,3
1.A5. Overige	1,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Industriële processen	901,7	933,1	1187,5	1151,7	3,1	1142,2
3. Gebruik van oplosmiddelen	77,7	89,9	89,9	89,9	0,0	89,9
4. Landbouw	2598,9	2345,8	2176,0	2158,5	-1,2	2197,7
5. Afval	107,2	105,3	94,5	100,0	-0,7	97,3
Totaal	3937,5	3888,1	3952,4	3915,7	0,1	3933,6

(In kt CO ₂ -equivalenten)	1990[3]	2006[2]	2010[1]	2013[1]	Gemiddelde	
					jaarlijkse groei-voeten 2007-2013[1]	Gemiddelden 2008-2012[1]
Vlaams Gewest						
1. Energie	518,7	667,9	655,3	676,2	0,2	658,3
1.A. Verbranding van brandstoffen	518,7	667,9	655,3	676,2	0,2	658,3
1.A1. Transformatiesector	186,4	95,3	89,2	85,0	-1,6	89,3
1.A2. Industrie	17,5	8,7	8,7	8,9	0,2	8,8
1.A3. Transport	235,4	487,6	488,2	514,7	0,8	490,9
1.A4. Andere sectoren	79,4	76,1	69,1	67,5	-1,7	69,2
1.A5. Overige	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Industriële processen	3032,1	1632,9	1161	1097,3	-5,5	1213,2
3. Gebruik van oplosmiddelen	137,9	128,5	128,5	128,5	0,0	128,5
4. Landbouw	2961,9	2380,5	2449,6	2393	0,1	2428,1
5. Afval	185,3	174,1	177,3	187,7	1,1	178,9
Totaal	6835,9	4983,9	4571,8	4482,8	-1,5	4607,1

[1] Regionale economische vooruitzichten 2007-2013.

[2] De cijfers voor 2006 stemmen overeen met de inventariswaarden voor 2006 afkomstig uit de nationale en regionale emissie-inventarissen van maart 2008.

[3] Cijfers van het basisjaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium, december 2007*.

Tabel 24: Evolutie van de f-gassen

(In kt CO ₂ -equivalenten)	1995[3]	2006[2]	2010[1]	2013[1]	Gemiddelde	
					jaarlijkse groei-voeten 2007-2013[1]	Gemiddelden 2008-2012[1]
Het Rijk	4974,4	1822,4	1853,9	1975,3	1,2	1866,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	41,2	155,2	152,0	163,3	0,7	153,1
Waals Gewest	173,7	512,3	501,5	538,8	0,7	505,3
Vlaams Gewest	4759,4	1154,9	1200,3	1273,1	1,4	1207,8

[1] Regionale economische vooruitzichten 2007-2013.

[2] De cijfers voor 2006 stemmen overeen met de inventariswaarden voor 2006 afkomstig uit de nationale en regionale emissie-inventarissen van maart 2008.

[3] Cijfers van het basisjaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium, december 2007*.

10.3. Verklarende woordenlijst

- De **beroepsbevolking** (of het **arbeidsaanbod**) bestaat uit de werkende en de (werkzoekende) werkloze inwoners. De FPB-definitie van de beroepsbevolking omvat ook de oudere werklozen.
- De **activiteitsgraad** is het procentuele aandeel van de beroepsbevolking in de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64).
- De **binnenlandse werkgelegenheid** van een regio is het aantal banen in een regio, of nog de **werkgelegenheid naar werkplaats**. Indien men hierbij het pendelsaldo en de grensarbeid optelt bekomt men het aantal werkende inwoners van een regio, of de **werkgelegenheid naar woonplaats**, of nog de **werkende beroepsbevolking**.
- Het **pendelsaldo** van een gewest is gelijk aan het aantal inwoners werkzaam in de twee andere gewesten min het aantal inwoners uit de twee andere gewesten die werken in dat gewest. Een positief pendelsaldo geeft dus aan dat er meer inwoners uitstromen om elders te werken dan dat er instromen.
- De verhouding van de werkende beroepsbevolking t.o.v. de bevolking op arbeidsleeftijd is de **werkgelegenheidsgraad**.
- De **administratieve werkloosheid** omvat de personen die als werkzoekende zijn ingeschreven bij de regionale bemiddelingsinstellingen. Dit concept heeft een exhaustief karakter waardoor het een basis vormt die coherent is met de overige boekhoudkundige aggregaten die in het model worden gebruikt (in het bijzonder de werkgelegenheid). Dit concept is dus geschikt voor een raming van de middellangetermijnevolutie van het arbeidsaanbod, waarbij rekening moet gehouden worden met een volledige opsplitsing van de bevolking per sociaaleconomische categorie.
- De **werkloosheid volgens de FPB-definitie** komt overeen met een uitgebreid concept van de administratieve werkloosheid. Het omvat ook de oudere werklozen die vrijgesteld zijn van inschrijving als werkzoekende. Omdat deze niettemin deel uitmaken van het arbeidsaanbod, wordt dit uitgebreid concept weerhouden in de voorgestelde vooruitzichten.
- De **werkloosheid volgens de 'Enquête naar de arbeidskrachten'** (EAK) wordt opgesteld op basis van een enquête bij een steekproef van de bevolking. Deze enquêtes worden uitgevoerd door het ADSEI (het vroegere NIS) en bezorgd aan Eurostat, dat het methodologisch kader ervan definieert. De hoedanigheid van werkloze wordt erkend na een individueel interview waarin wordt nagegaan of de werkloze reëel beschikbaar is voor de arbeidsmarkt en actief naar werk zoekt.
- De **werkloosheidsgraad** geeft het procentuele aandeel werklozen in de beroepsbevolking weer.
- De **reële (arbeids)productiviteit per hoofd** is de toegevoegde waarde (in kettingeuro's) gedeeld door de binnenlandse werkgelegenheid.

- De loonkosten (in kettingeuro's) gedeeld door de binnenlandse werkgelegenheid geeft de **reële loonkosten per hoofd**.
- De **regionale investeringen** in deze publicatie zijn altijd exclusief investeringen in woongebouwen.
- De **energiebalans** is het boekhoudkundig kader voor de energiestromen. De kolommen geven de gebruikte en beschikbare energiebronnen in de economie weer en de rijen de verschillende bewerkingen m.b.t. energie.
- Het begrip '**marktbedrijfstakingen**' slaat op het geheel van alle bedrijfstakingen, behalve de bedrijfstaking 'niet-verhandelbare diensten'.
- Onder **tertiaire sector** verstaat men de som van de marktdiensten en de bedrijfstaking 'niet-verhandelbare' diensten. De **primaire sector** bestaat enkel uit de bedrijfstaking 'landbouw'. De bedrijfstakingen 'energie', 'verwerkende nijverheid' en 'bouw' vormen de **secundaire sector**.
- De **bedrijfstakingen** in het HERMES-HERMREG-systeem komen overeen met volgende hergroepering van NACE-BEL bedrijfstakingen:

Benaming van de bedrijfstaking	NACE-BEL (A31)
1. Landbouw	AA+BB
2. Energie	CA+DF+EE
3. Verwerkende nijverheid	
a. Intermediaire goederen	CB+DG+DI+DJ
b. Uitrustingsgoederen	DK+DL+DM
c. Consumptiegoederen	DA+DB+DC+DD+DE+DH+DN
4. Bouw	FF
5. Marktdiensten	
a. Vervoer en communicatie	II
b. Handel en horeca	GG+HH
c. Krediet en verzekeringen	JJ
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	NN
e. Overige marktdiensten	KK+OO
6. Niet-verhandelbare diensten	
a. Overheidsadministratie en onderwijs	LL+MM
b. Huishoudelijke diensten	PP